ŠIAURĖS ATĖNAI

ISSN 1392-7760 2025 m. kovo 14 d. Nr. 5 (1453) Kaina 1,80 Eur

Rašyti nebūnant rašytoju yra tarsi plaukti prieš srovę ..... p. 2

Ar įmanoma kaip visuomenei išlikti atspariai trampizmui? ..... p. 3

„Kino pavasaris“: merginos iš paraščių ..... p. 7

Globėjas

LIENĪTE MEDNE-SPĀRE

Latvių rašytojos, redaktorės, vertėjos Lienytės Mednės-Sparės (1956–2023) apsakymas *Aizbildnis* pirmiausia pasirodė žurnale „Jaunā Gaita“ (2018 m. ruduo (Nr. 294), vėliau buvo įtrauktas į apsakymų rinkinį „Dainuojantis smėlis“ (*Dziedošās smiltis*, 2019).

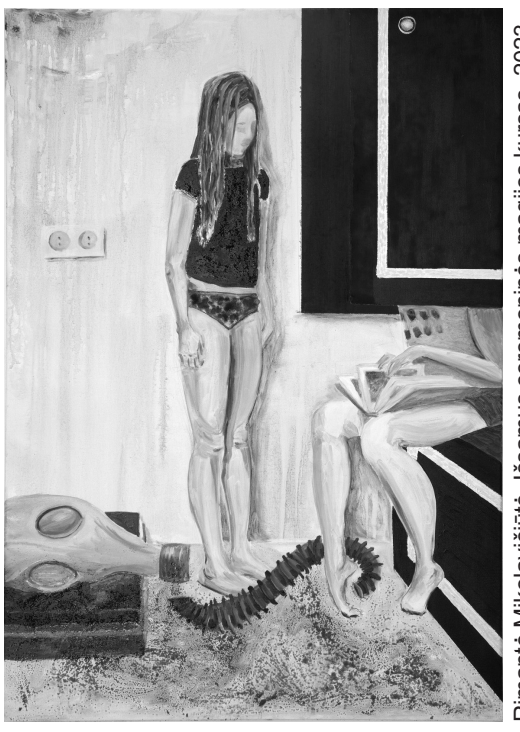

Rimantė Mikolavičiūtė. Išsamus ceremoninės magijos kursas. 2023

– Kodėl tu tai darai? – užsitraukęs užtrauktuką ir ant nukarusio pilvo sutampęs švarko kampus paklausė vyriškis.

– Kažkas negerai? – mergina nervingai įkišo ranką į trumpos striukės kišenę ir saujoje tvirtai sugniaužė prieš akimirką gautus pinigus.

– Ne, viskas gerai. – Vyriškis kilstelėjo sėdynės atlošą, įsitaisė patogiau ir sukryžiavęs rankas atsirėmė į vairą. – Juk aš tik paklausiau, kodėl.

– Aš pirmą kartą...

– Tik nepasakok! – nutraukė ją vyriškis. – Aš jau kuris laikas pravažiuodamas matau tave čia stovint.

– Galbūt man patinka, – išspaudė mergina, nejaukiai gūžtelėjusi pečiais.

– Kaipgi!

– Ne visada, žinoma, bet tu toks didelis ir stiprus... – ji apsilaižė lūpas, ant kurių dar matėsi vyšnių spalvos lūpdažio liekanos, ir metė į vyriškį pigios pornografijos aktorės žvilgsnį.

– Liaukis! – vyriškis delnu nubraukė patenkintą šypseną, nevalingai timptelėjusią lūpų kampučius aukštyn. – Aš tik noriu pasišnekėti.

– Neturiu laiko šnekėti. – Mergina tiestelėjo ranką link durelių.

– Dėl pinigų? – neatlyžo vyriškis.

Mergina nepritariamai vyptelėjo ir nusisukusi pasižiūrėjo laukan. Tamsaus kiemo gilumoje trinktelėjo mašinos durelės, po akimirkos išmušto kelio pakraščiu, vengdama purvo balučių, nulingavo jauna moteris ilgaauliais blizgančiais aukštakulniais. Suriaumojo variklis, ir pro ją, priekinių žibintų šviesomis tarsi kumšteldamas į nugarą, prakinkavo išskleręs baklažanų spalvos volvas. Sustojusi prie apleistos sargo būdelės po vieninteliu nesudaužytu žibintu, moteris abiem rankomis persibraukė per trumpą sijonėlį, išsitraukė iš palaidinės kišenės veidrodėlį ir, atlošusi galvą, išskėstais pirštais susiglostė plaukus, bet vėjas juos tuoj pat vėl užbloškė ant veido.

– Tai Svetka, – pasakė mergina. – Ji dirba iš tikrųjų.

Vyriškis, mestelėjęs žvilgsnį į blyškiai geltonos šviesos rate stovinčią merginą, šonu prigludo prie automobilio durelių ir iš užpakalinės kelnių kišenės išsitraukė piniginę.

– Norėsi dar kartą? – nepatikliai paklausė mergina ir plaštaka persibraukė burną.

– Ne, – atsakė vyriškis, – tik pasikalbėsime.

– Eik namo ir kalbėkis su žmona. – Mergina metė piktą žvilgsnį į auksinį žiedą ant piršto, tankiai apžėlusio trumpais juodais gyvaplaukiais.

– Mano žmona šią vasarą mirė. – Vyriškis perdėjo piniginę į kairę ranką ir dešinės rankos nykščiu pasukiojo žiedą. – Insultas.

– Aišku, – nutęsė mergina ir, nenuleisdama žvilgsnio nuo rankos, gniaužančios piniginę, skubiai pridūrė: – Apgailestauju.

– Mes nugyvenome kartu beveik dvidešimt metų, – tęsė vyriškis, – ir ji visada norėdavo pasikalbėti... po to.

– Po sekso? – dalykiškai paklausė mergina.

– Tai nebuvo seksas, – iškošė vyriškis.

Mergina metė į jį nustebusį žvilgsnį.

– Mes mylėdavomės, – tęsdamas balsius pasakė vyriškis ir po akimirkos tylos pakartojo: – Mes mylėdavomės, ir po to ji visada norėdavo pasikalbėti.

Jis ištraukė iš piniginės dešimt eurų ir padėjo ant dulkėto prietaisų skydelio priešais merginą. Ji nusipūtė nuo akių susivėlusius plaukus ir metė klausiamą žvilgsnį į vyriškį. Atkišęs žilstelėjusiais barzdaplaukiais apšepusį žandikaulį, jis pritariamai linktelėjo. Mikliai lyg alkana lydeka, ūksmingose vandens žolėse gaudanti pasiklydusią žuvytę, mergina pačiupo prieblandoje vos įžiūrimą banknotą, įmurkdė jį į kišenę ir, garsiai įkvėpusi pro nosį, paklausė:

– Rūkyt turi?

Paslėpęs piniginę vidinėje švarko kišenėje, vyriškis ištiesė ranką virš merginos kelių ir iš daiktų dėtuvės išėmė „Winston“ pakelį. Išsitraukęs cigaretę užsirūkė, o pakelį numetė merginai į skreitą.

– Imk visas, – pasakė.

– O gert?

Vyriškis sprigtelėjo per pasvirusį mineralinio vandens buteliuką stiklinių laikiklyje. Mergina trūktelėjo gerą gurkšnį, energingai paskalavo burnoje ir, pravėrusi automobilio dureles, išspjovė vandenį ant žemės, tada atsigėrė, įspraudė buteliuką tarp juodomis tamprėmis aptemptų šlaunų ir ilgais, tamsiai mėlynai lakuotais nagais išsikrapštė iš pakelio cigaretę.

– Apie ką kalbėsimės? – ji įsikišo ją tarp lūpų ir ištempė kaklą, pasilenkdama prie vyriškio.

– Tavo įdomūs nagai, – pasakė jis, spragtelėdamas žiebtuvėliu.

– Kaip dangus, ar ne? – mergina ištiesė ranką, tarp pirštų sužėravo cigaretės galiukas, ir, pūstelėjusi į jį kuplų dūmų kamuolį, patenkinta pridėjo: – O čia debesys.

– Tik žvaigždžių neturi.

– Kaipgi ne? – mergina nukreipė į vyriškį cigaretės galą. – Viena yra.

– Taip, – pritarė jis. – Viena yra.

– Tai Šiaurinė žvaigždė. – Mergina kruopščiai nukratė ploną pelenų sluoksnelį, vertinančiu žvilgsniu įsižiūrėjo į žėruojantį angliuką ir išdidžiai pridūrė: – Pati ryškiausia žvaigždė danguje.

– Iš tikrųjų tai pati ryškiausia žvaigždė, kurią galima pamatyti naktiniame danguje, yra Sirijus, – atsargiai paprieštaravo vyriškis.

– Argi? – mergina patempė lūpą. – Man brolis sakė, kad Šiaurinė žvaigždė.

– Daug kas taip mano, – raminamai tarė vyriškis.

– Jis man parodė, – atkirto mergina, sumaigė nebaigtą rūkyti cigaretę peleninėje ir pasilenkusi nužvelgė dangų. – Tik dabar nieko nematyti.

Užsikniaubęs ant vairo vyriškis pažvelgė į tamsius debesis, kurie taip slėgė trapius miesto ugnių atšvaitus, lyg būtų norėję prasiskverbti pro daugiaaukščių namų stogus, idant nors truputį šviesos gautų pridulkėjusios pastogės, kur jo vaikystėje nakvodavo balandžiai, o ant ištemptų virvių visai kaip nuvargę vaiduokliai karodavo suglebusios, ūkiniu muilu tvoskiančios namų gyventojų paklodės.

– Ruošiasi lyti. – Vyriškis nusižiovavo ir pasitaisęs laikrodį, riešu nusmukusį iki pat plaštakos, vogčia žvilgtelėjo į ciferblatą. – Ir jau vėlu.

– Taip, buvo labai vėlu. – Mergina, pakreipusi galvą, iš apačios lunatiškai žvelgė į jį siauromis, įkypomis akimis, tamsuojančiomis ištęplioto blakstienų tušo apvadais. – Beveik naktis, ir visas parkas buvo taip apsnigtas, kad net negalėjai įžiūrėti, kur yra takai. Buvo labai šalta, ir aš visą laiką šokinėjau ir brūžavau kojomis, nes sniegas taip juokingai girgždėjo, bet brolis burbtelėjo: „Nepaikiok, kvaila ožka, eik tvarkingai!“ Tada aš kurį laiką ėjau tvarkingai, bet paskui vėl ėmiau šokinėti ir visaip kvailioti ir spurdėti. Jis laikė mane už rankos, bet vis tiek išsidirbinėjau, kol vienu metu pakėliau akis į viršų... ir staiga pamačiau žvaigždes!

Mergina atsilošusi užvertė galvą ir akimirką iš susijaudinimo išplėstomis akimis žiūrėjo į ištepliotas automobilio lubas, paskui atsisuko į vyriškį.

– Anksčiau aš niekada nebuvau mačiusi žvaigždžių, – nusišypsojo ji, – ir tai buvo taip gražu... Kaip pasakų knygoje. „Žiūrėk, žiūrėk, kokie taškeliai!“ – rėkiau aš. „Tai žvaigždės, kvaila ožka“, – atsakė brolis. Mudu sustojome ir stovėjome tik dviese tame dideliame parke, abu iki kulkšnių sniege, jis rodė pirštu į patį ryškiausią tašką ir sakė, kad tai Šiaurinė žvaigždė ir kad visada reikia sekti paskui Šiaurinę žvaigždę. Todėl kad jis jau treti metai lankė mokyklą ir viską žinojo, o aš – ne.

– Ką gi judu vieni naktį veikėte parke?

– Mes ėjome pas senelę, ir gal nebuvo taip vėlu, juk žiemą anksti temsta, – gynėsi mergina. – Ji gyveno kitoje Gėlių sodo pusėje, visai arti, tik mūsų neįsileido. Galbūt jos nebuvo namie arba miegojo.

– O ką judu?

– Pasibaladojome prie durų, nes skambučio nepasiekėme, pasėdėjome ant laiptų, bet aš užsimaniau miego, ir mudu parėjome namo.

– Tėvai nebarė?

– Kai parėjome, jie buvo baigę gerti ir nulūžę. Tėvas knarkė svetainėje ant didžiosios sofos, o mama kūkčiojo virtuvėje prie stalo, jos akis buvo mėlyna ir lūpa perskelta. – Mergina trūktelėjo didelį gurkšnį vandens ir ištiesė buteliuką vyriškiui. – Norėsi?

– Ne! – susiraukęs atšlijo. – Pasakok toliau!

– Ką čia daug pasakoti? – Mergina įstatė pustuštį buteliuką į laikiklį. – Brolis surado podėlyje kažko valgomo, pamaitino mane ir paguldė miegoti.

– Turi gerą brolį, – vyriškis, truputį nuleidęs stiklą, pro siaurą plyšį išspriegė nuorūką ir jai pavymui išpūtė dūmus.

– Taip, labai gerą! – karštai patvirtino mergina. – Visada, kai tėvai pradėdavo per daug smarkiai keiktis ar muštis, išvesdavo mane pasivaikščioti arba pas senelę. Vaikystėje jis mane visada užstodavo. Ir dabar taip pat! Kai mirė senelė, tėvai taip prisigėrė, kad sudegė kartu su visu namu, ir tada jis sutvarkė visokius popierius, kad mes paveldėtume bent senelės butą ir manęs neišvežtų į vaikų namus. Jis yra globėjas.

– Globėjas? – Vyriškis garsiai įtraukė į plaučius oro ir metė į merginą išgąstingą žvilgsnį.

– Jau nebe, aš jau pilnametė, – greitai sumelavo ji, – bet jis vis tiek manimi rūpinasi.

– Taip ir rūpinasi, kad tu viena čia naktimis klajoji, – ironiškai nutęsė vyriškis, su palengvėjimu atsilošęs sėdynėje.

– Visai ne viena! Štai, čia pat Svetka. – Mergina pamojo ranka.

Vyriškis pažvelgė į rūkančią jauną moterį, vos pastebimą tuščios sargo būdelės šešėlyje. Į vėjo siūbuojamą šviesos ratą įžengė pečiuitas vaikinas, ir ta, atsainiai švystelėjusi cigaretę sau už nugaros, žengė žingsnį link jo.

– Brolis manęs atėjo! – sušuko mergina ir prisimerkusi pašaipiai pažvelgė į vyriškį. – Jis visada ateina, ir tada mes abu einame namo, kad man nereikėtų vienai vaikščioti patamsiais. Jis bus paruošęs vakarienę ir... – Ji neramiai sujudo ir pasislinko arčiau durelių. – Dabar turiu eiti.

Vyras tyliai linktelėjo galva ir, įjungęs variklį, žvilgsniu palydėjo merginą, kuri vaikiškai mosuodama aukštai iškeltomis rankomis, pasišokinėdama bėgo purvinu keliu, trumpaauliais batukais į visas puses taškydama purvino vandens purslus.

2017 m. spalis

Vertė Jurgis Banevičius

Trečiadienio mišios

Kovo pirmom dienom pakilo vėjas – miškas kaukė lyg žvėris. Jam atitardami kriokė miškavežiai – kažkur netoliese pjovė alksnynus biokurui. Alksnynai – spėriai žengiantis miškas, akimoju užsisėjantis negenėjamuose plotuose, apskečiantis juos beverčiais, neįžengiamais šabakštynais. Blogiau, kai įpavasarėjus kažkam knieti išsipjauti brandų ir jau perinčių paukščių ir žvėrių, atsivedusių jauniklius, gyvenamą mišką. Pernai pavasarį girdėjau, kaip skerdžia mano mylimą eglyną, kuriame įsikūrę barsukų daugiabučiai ir jau lizdus susukę paukščiai. Gal norėdami šlykščiai pajuokauti, barsukų olą medkirčiai užrėmė rąstu. Užputusius, trenkiančius samane diedus sutikdavau miško šunkeliuose. Tam tikrus darbus gali dirbti tik tam tikri žmonės – tikriausiai, kaip ir gamtos atrankoje, čia esama dėsningumo. Dar žiemą savo kieme anksti ryte sutikau medžioklės varovą – pajuodusį, regis, išsikabarojusį iš kito laikmečio skylės. Pasiklydau, – iššvebeldžiavo bedante burna ir nustypino per pusnis, rėkalodamas gerkliniu, užkimusiu balsu, kviesdamasis šutvę, besiglaudžiančią su šautuvais miške ir tuojau pat atsiliepusią jam laukiniais viauksėjimais. Apžiūrėjau briedžio pėdsakus sniege – vedė link pelkių, tokiu metų laiku neįžengiamų žmogui. Medžioklė tąkart nenusisekė.

Jausmas, kai tavo sodybos teritoriją kerta gargčiojantys medžioklės varovai, yra iš kažkur pažįstamas. Matyt, archajiškai prisimeni tai, ką karta iš kartos patyrė tavo protėviai, pažinę tikrąjį karą. Besislapstantys drėgnuose trobų rūsiuose, atsišaudantys miško apkasuose (juos, zigzagu vingiuojančius, pridygusius eglaičių, ir dabar gali nesunkiai atpažinti). Girioje vis dar randu betoninių stulpelių su *CCCP* žyme, menančių laikmetį, kuris šiandieninės politikos kontekste tebesivaidena baugiom ateities projekcijom. Kaip ir karas – tarp pušų dar pilna daubų nuo bombardavimo per Antrąjį pasaulinį, jose vasarą gerai dygsta voveraitės, raudonuoja žemuogės.

Svarstau, kaip elgčiausi, prasidėjus karui. Žinau vietų, kurios neišeinamos ir neišvažiuojamos. Akivarų, į kuriuos, regis, ką tik žengęs tvirta žeme, įsmunki iki pažastų. Rūsius, kuriuose būtų galima pasislėpti. Manęs ir mano šeimos tai neišgelbėtų, nes karas būtų kitoks.

Daugiau nei pusę savo nugyvento gyvenimo paniškai bijojau tamsos ir kraujo. Pagimdžius vaikus, šios baimės išnyko negrįžtamai ir jau negebu reflektuoti jų tokių, kokios buvo anksčiau. Nieko specialiai nedariau – gal tokiu būdu psichika mane natūraliai paruošė apsaugoti palikuonis. Kol kas šių nebaimių, ačiūdie, neprireikė, išskyrus visokius komiškai nešlovingus nutikimus, kai tvarsčiau žaizdas per lėbavimus nuo laiptų nusivertusiems ar „į galvą“ gavusiems.

Kraujo nebaimė, deja, man nepadėtų kare, nes šaudyti nemoku, bet galėčiau slaugyti ligonius. Juolab persirgusi kovidu nebeužuodžiu nemalonių, žmogaus kūno skleidžiamų kvapų. Kol kas iš to naudos tik tiek, kad galiu nesierzindama būti sausakimšose patalpose, o nežinia kiek nesiprausęs benamis man kvepia lygiai taip pat kaip socialus, visus nešvarumus nuo kūno nusigramdęs pilietis.

Regis, kaip greitai pasimiršo mirtinos pandemijos grėsmės, su jomis susijusios sąmokslo teorijos, iki šiol skelbiamos tik pačių ištikimiausių adeptų ir dvasios ligonių – tiek nukvaišusių, kad jau beveik šventųjų. Deja, pandemija iš mūsų tikrai kai ką atėmė, užbrėžė takoskyrą, kurią „boldu“ dar paryškino po dvejų metų, lygiai kaip liaudies posakiuose pranašaujama, prasidėjęs karas. Šios dvi negandos tarsi suėjo į vienį, antrajai dar tebesitęsiant ir virstant vis distopiškesniu, jokiuose filmuose nesufantazuotu, bet, deja, realiu scenarijumi.

Goglinėju po trobą su meškino kombinezonu. Negrožyje kartais įžiūriu prasmę – kad ir suodiname pečiuje ar nelygiai nupeizavotuose (regis, J. V. terminas) stalo ir kaimiškų grindų paviršiuose. Interjero ir viso kito švankinimo laikmečiu senas, istoriją turintis negrožis ramina. Dukslus meškio kostiumas verčia mane deseksualizuota, depersonalizuota būtybe. Jame ilsiuosi, tarsi būčiau pasiskolinusi kitą odą – pasakose moterys iš ruonių skolindavosi ruonenas ir jomis apsivilkusios ramiai veikdavo savo dalykus, niekaip nesusijusius su vyrais. Savoj ruonenoj esi neatpažįstama, neidentifikuojama. Po ja paslėpta viskas – kūno linkiai, plaukai, be kelių veido ir rankų odos lopinėlių, esi „kita“. Gera joje slėptis, ilsintis nuo būtinybės du kartus per dieną trinti savo kūną su muilu ir vandeniu – vien tam, kad kiti *Homo sapiens* tavęs neužuostų. Miške savaitėm nesutinki nė vieno žmogaus, todėl parankiau priimti gyvūnų taisykles. Karo metu į kaimą užėjus priešui moterys išsitepdavo kūnus mėšlu arba išmatom – kad atėję kareiviai jų neprievartautų.

Vasaros pradžioje vaikštinėjančią su savo ruonena po mišką, mane sava palaikė trys dar žiopli usūrinio šuns jaunikliai. Pavakarę džiaugsmingai miško keliu tavaruojančią šeimyną – du suaugusius usūrinius šunis ir neklaužadiškai atsilikusius usūrinukus – sutikau kaktomuša. Tėvai tuojau pat spruko, vos girdimais aukšto dažnio kiauksnojimais mėgindami atsikviesti vaikus. Skaičiau, kad suaugęs usūrinis šuo – bailus padaras ir netikėtai užkluptas dažnai apsimeta negyvas. Be to, ėda visokius niekus – peles, varles ir vabalus, urvus rausia negilius arba įsikuria apleistose barsukų olose. Prie manęs cypčiodami prilėkė trys vaiko kumščio dydžio usūrinukai. Nieko nėra keistesnio už usūrinį šunį – kažkoks barsuko, miniatiūrinio šerno ir nupešioto kiemsargio mišinys. Usūrinius įtariau prieš keletą metų nukniaukus mano kieme pūdomą elnio galvą su dar likusiom apetitiškom ausų kremzlėm. Pastrakinėjęs prie mano kojų ir patenkinęs smalsumą, trejetas nuspriegė atgal, prie tolėliau lūkuriuojančių tėvų, ištempusių kaklus ir stebinčių, kada pasitrauksiu.

Prisipažinsiu, tąkart vos sutramdžiau norą vieną iš trijų patikliai prisiartinusių laukinės gamtos kūrinių paimti į rankas. Susitvardžiau, kaip ir vieną vasarą, vos neužlipusi ant aukštoje žolėje gulinčio briedžio jauniklio. Pasistengiau greičiau dingti, nes bet kurią akimirką galėjo pasirodyti jo maitintoja. Susidurti su laukine gamta tenka dažnai – su susirūpinusiais, savo reikalais mišku šutinančiais barsukais, kurie dažnai net nepastebi žmogaus, su jaunu briedžiu grybaujant ir, abiem išsigandus vienam kito, mauti į skirtingas puses. Nejaukiausia turbūt yra šernų kaimynystė, ypač atsivedusių jauniklius. Kažkur, nematomas, vis pracimpina ir girios vyriausiasis – pilkį išvysti yra mano svajonė, bet kol kas vaikštau ne jo keliais. Skaičiau, kad vilkai yra smalsūs ir moterims pasirodo dažniau – vien dėl instinktyvaus žinojimo, kad medžioja dažniausiai vyrai. Įdomu, kad, praradusi gebėjimą užuosti žmogaus dvoką, užuodžiu gyvūnus – salsvą briedžio jauniklio prakaito kvapą ar bebro sruoglių paliktas išskyras paežerėje.

Galvoju, kas nutiktų su visais šiais laukiniais gyvūnais, prasidėjus karui. Jų negelbėtų slapti keliai į žmogui neįžengiamas pelkes ir išsirausti urvai. Karas būtų kitoks.

Kovas jau svilina žemai besiridinėjančia, radioaktyvia saule, bet ežero ir pelkių ledas dar laiko. Tik jo paviršius aptirpęs, todėl užlipus atrodo, kad žengi vandeniu. Sustoju pelkės vidury, po mano kojom – įšalę švylių sekretai. Slysčioju mažais žingsniais atgal, kranto link. Vos neišsitiesiu, užkliuvusi už įdubimo – jis lygiai toks, kokį palieka briedžio kanopa. Tą akimirką esu laiminga – norisi vaikiškai džiaugtis, čiuožinėti skaidriu ledu, prisimerkus nuo ryškaus, šokčiojančio pavasarinės saulės disko. Ir tikėti, kad „jie“ mūsų niekada nepasieks.

•

Jei tik pasitaiko dirbti mieste, redakcijoje, visada nueinu į trečiadienio ir ketvirtadienio mišias Bernardinų bažnyčioje. Man patinka jos, mažosios, tom dienom laikomos – nedidelėje šaltoje Šv. Mykolo koplyčioje, be pompastikos, be choro, su skaitomomis giesmėmis ir negausaus būrelio parapijiečių striukių čežėjimu tylos pauzėse. Tą vasario 26-ąją prieš mišias nuėjau į biblioteką, o grįždama prie Vilniaus literatų namų Šv. Jono gatvėje išvydau būrelį – Marių Buroką, Donatą Petrošių, Kateryną Michailyciną ir dar kelias ukrainietes. Vieni rūkė, kiti šnekėjosi – ruošėsi rusų kariuomenės nužudyto žurnalisto, fotografo snaiperio Romano Čornomazo fotografijų iš fronto linijos parodos atidarymui. Po atidarymo išėjau sugrudusia širdim. Išklausiusi tiek skausmo, kad jaučiuosi visiškai išpirkusi to vakaro mišias; tebūnie tikra auka Dievui – sugrudusi dvasia (Ps 51, 19).

Romano sesuo Sofija pasakojo apie brolį ir savo šeimos istoriją. Stebiu ją – paakiai pajuodę, veido bruožai paaštrėję. Bet štai, ji nusišypso, kai dėkoja lietuviams rašytojams, nuolat gabenantiems paramą į Ukrainą, ir parodą suorganizavusioms Marijai Mažulei ir Rūtai Elijošaitytei-Kaikarei.

Praėjo treji metai nuo 2022 m. vasario 24 d. Minim Kovo 11-ąją ir esame laisvi.

Слава Україні! Героям слава!

– EGLĖ FRANK –

Būti rašytoju pagal Darių Žiūrą

Laudacija 2024 m. kūrybiškiausios knygos autoriui, sakyta šių metų kovo 12 d. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto premijos teikimo renginyje

Kiekvienas turi teisę atsisakyti būti menininku, skelbia kinų menininko Wu Shanzhuano žodžiai ant drobinio maišelio, kurį perku dovanų „White Rabbit“ galerijoje. Kiekvienas turi teisę atsisakyti ir būti rašytoju. Darius Žiūra neskuba juo vadintis. „Visą gyvenimą maniau, kad rašytoju tikrai niekada negalėčiau tapti, nes tam tiesiog neturiu jokių duomenų“, – viename interviu sako jis. Autoritetingų institucijų, įskaitant ir Lietuvių literatūros ir tautosakos institutą, Žiūra jau įšventintas į literatūros lauką, pelnęs pripažinimą, kurio kartais nesulaukia autoriai, visą gyvenimą rašantys ir leidžiantys knygas. Jei nori būti rašytoju, privalai turėti kantrybės, eiti savo keliu, daug metų dirbti ne visai žinodamas, koks bus rezultatas, ar jis bus. Turi valdyti kalbą, atmintį ir kartu suprasti, kad abi – nesuvaldomos, kaip vanduo išteka pro pirštus. Rašytojų darbo įrankiai yra kalba ir atmintis, fotografų – šviesa ir laikas. Darius Žiūra geba pasitelkti visus keturis. Jo autobiografinės prozos kūrinyje „Diseris“ krinta laiko šviesa, išryškindama tai, kas prisimenama, ir tai, kas pamiršta. Menininkas fiksuoja laiką, o tame laike – save ir mus.

Menų disertacijos, kurios pagrindu parengtas „Diseris“, privilegija – laisviau nubrėžtos ribos tarp mokslinės ir meninės kalbos. Vis dėlto ir ji įrėminta privalomųjų akademinio darbo elementų – įvado, išvadų, santraukos, vaizdinės medžiagos. Rengiant knygą spaudai visa tai išnyksta, lieka tušti rėmai viršelyje. Ir disertacijoje, ir „Diseryje“ Žiūra žengia toliau, steigdamas savo teisę rašyti taip, kaip mato esant reikalinga tekstui ir patirčiai. Jei būtų likęs rėmuose, rašęs taip, kaip reikalaujama, – „Diserio“ nebūtų. Jei būtų rašęs „Diserį“ galvodamas, kad yra rašytojas, – galbūt ši knyga nebūtų pelniusi kūrybiškiausios vardo. Pasirodo, kad geriausios knygos parašomos nebūnant rašytoju, gal net atsisakant juo būti – tiesiog rašant. Nebūti rašytoju – tai nebūti rėmuose, įpareigojančiuose galvoti apie struktūrą, literatūriškumą, įvaizdį, komunikaciją, literatūrinę bendruomenę. Rašyti nebūnant rašytoju yra tarsi plaukti prieš srovę – iš vieno teksto kranto į kitą. Grimzti ir kilti. Nežiūrėti, kiek liko iki kranto. Rašyti apie save ir tuo pat metu stebėti save pro objektyvą kaip *kitą*. Plaukti link savęs buvusio, esamo, įsivaizduojamo, neišrašyto, neišrašysimo, link *someone who isn't me*. Darius Žiūra yra rašytojas, kuris turi teisę nebūti rašytoju. Kita vertus, jis buvo rašytojas dar neparašęs „Diserio“, nes rašymas pirmiausia yra stebėjimas. Kaip nuo 2001 metų vykdyto meno projekto „Gustoniai“ fotografijose jo gimtojo kaimo žmonės žvelgia į objektyvą nevaidindami, tiesiog būdami, taip ir Žiūra sėdasi priešais savo objektyvą, geba būti vienu metu abiejose vietose: stebinčiojo ir stebimojo; liudyti savo ir gyvenamojo laiko tapatybę.

Žvelgiu į „Diserio“ viršelio rėmus baltame fone ir pro juos matau meną – meną sulydyti kūrybą su gyvenimu, asmeninę ir kolektyvinę dešimtmečių patirtį, citatas ir kontekstus, paraštinius būvius ir jų refleksiją, kūną ir tekstą. Menininko žvilgsnis į save, savo kūrybą gali būti iščentruojantis asmenį ir įcentruojantis meną, miestus, gatves, žmones, objektus. Sava istorija, kitų istorijos – šio teksto gyvybė. Rėmai yra iliuzija, miręs vanduo. „Jo kūryba yra plaukimas su kitais“, – teigia Jurijus Dobriakovas. Ši knyga – taip pat.

„Diserį“ norisi pavadinti vienetine knyga, ir ne tik pagal Roberto Calasso apibrėžimą. Knygoje „Leidėjo menas“ (iš italų kalbos vertė Goda Bulybenko, Vilnius: Lapas, 2024) jis sako, kad vienetinė knyga yra ta, kurią skaitant akivaizdu, jog autoriui *kažkas atsitiko*, persmelkė jį, ir tas *kažkas* galiausiai nusėdo rankraštyje, užrašytas savitu stiliumi. Bet tai vienetinė knyga ir lietuvių literatūros kontekste; ji plaukia per laiką, per meno kūrinių genezę, per kūrėjo virsmus. Asmeniška tampa universalu – tai pasiekia geriausi autobiografiški tekstai. „Diseris“ sugeba savin įrašyti ir mus. Tikiuosi perskaityti dar ne vieną Žiūros knygą. Bet net jei tai – vienetinis tekstas, jis užpildo lūkesčių rėmus ir išsilieja iš jų.

I just document, aš tik dokumentuoju, sako kinų fotografo Lu Nano žodžiai ant drobinio maišelio, kurį toje pat galerijoje perku sau kaip priminimą, ką veikia rašytojai – ypač tada, kai atsisako būti rašytojais.

– AKVILINA CICĖNAITĖ –

Prieš trampizmą, arba Būkime savo gyvenimo šeimininkai

Matau, bepročių rankose
Lemtis visų žmonių.

„King Crimson“, „Epitafija / Maršas be prasmės“, 1969

Likus mėnesiui iki JAV prezidento prisaikdinimo, siūliau grojaraštį Donaldo Trumpo inauguracijai („Š. A.“, 2024-12-19). Vadinamasis romėniškas saliutas, pademonstruotas Elono Musko, paskirto vadovauti vyriausybės efektyvumo departamentui, ir destruktyvūs Trumpo administracijos žingsniai jau pirmąją dieną bei JAV artimiausių sąjungininkių užsipuolimas tik įrodė, jog neklydau. Prognozės, kad Europos, įskaitant Ukrainą, laukia sudėtingi laikai, pildosi su kaupu ir kasdien vis labiau nesinori tikėti, kad tai ne sapnas ar pikto demiurgo išsklaida. Dėl to šį straipsnį pradėjau legendinės britų progresyviojo roko grupės „King Crimson“ kūriniu, kurio priedainis prasideda eilute „Sumaištis bus mano epitafija...“, o cituotose eilutėse išreiškiama neviltis dėl susiklosčiusios padėties pasaulyje – su jomis ir vėl galime tapatintis.

Ir nors įsisiūbuojant antrajai trampiadai, ciniškam politiniam spektakliui, žiniasklaida ir socialiniai tinklai tiesiog kunkuliuoja įvairiausia informacija, paviršinėmis ir giluminėmis analizėmis, būtina atlikti sociologinį pjūvį, išsiaiškinant ir įsisąmoninant, kur glūdi trampizmo ištakos ir kaip demokratinėms visuomenėms likti atsparioms slenkančioms diktatūroms. Ar įmanoma kaip visuomenei išlikti atspariai trampizmui, cikliškai kartkartėmis skirtingomis formomis išlendančiam į paviršių?

Melagystės apie mokslą ir manipuliavimas tradicinėmis vertybėmis

Šaltojo karo metais daug kairiųjų Vakaruose buvo apkvailinti sovietinės propagandos, kuri lengvai rasdavo kelią antikapitalistinėje ir antivakarietiškoje retorikoje. Dabar, vykstant informaciniam karui tarp Rusijos ir Vakarų, iš naivuolių (neretai – ir tiesiog nupirktųjų) rusiškojo naratyvo estafetę perėmė radikalesni dešinieji ir konservatyvieji, įtikėję kultūrinių karų rimtumu ir dėl to atvirai ar bent jau intuityviai prijaučiantys rašizmo postulatams apie tariamą mažumų engiamą daugumą, puolamas krikščioniškas vertybes, šeimą, sveiką protą ir mokslą. Tikrai ne visi už Trumpą balsavę amerikiečiai yra akli jo gerbėjai, o prorusiškumo veiksnys JAV visuomenėje apskritai didelio vaidmens nevaidina. Tiesa, religinės ekstazės ir teodicėjos elementų rinkimų mitinguose būta – nelaimei, pravertė ir pasikėsinimas į jo gyvybę rinkimų kampanijos metu. Nors, kitaip nei pamaldūs J. D. Vance’as ir Pete’as Hegsethas, Trumpas yra labiau paradinis krikščionis, respublikonų konservatyviojo krikščioniškumo veiksnys nebuvo nišinis. Tenka pripažinti ir tai, kad kai kuriems Trumpas galėjęs atrodyti geresnis iš dviejų visuomenei nepatenkinamų variantų. JAV susiduria su gan rimtais socialiniais iššūkiais, nors dalis jų ir išpučiami sutirštinant spalvas. Vienas kolega amerikietis man prisipažino besibaiminęs Kamalos Harris pergalės, mat tuomet Trumpo *ultros* būtų galėjusios kurstyti pilietinio karo nuotaikas ir šalyje būtų įvykęs dar vienas Kapitolijaus šturmas ar dešiniojo ekstremizmo teroristiniai aktai. Jei ne senovinė rinkikų sistema, padėjusi Trumpui gan netikėtai laimėti 2016 m., gal išvis nebūtume išvydę JAV prezidentinių debatų ir galop politikos nusiritus į tokias žemumas?

Prielankumą Trumpui ir jo komandai pelnė nuskriaustųjų užtarėjo prieš mįslingąjį *leftizmą* (komiška, kai šį anglicizmą Lietuvoje platina dalis dešiniųjų, nors turėtų tausoti lietuvių kalbą) ir tariamą kultūrinį marksizmą įvaizdis. Dešiniojo populizmo iškilimą galima paaiškinti susipriešinusia visuomene ir tariamu atstūmimo jausmu, kurį patiria visuomenės dalis, vargiai randanti sąlyčio taškų su progresyviomis, neretai sudėtingas sąvokas vartojančiomis vyraujančiomis tendencijomis. Įtampos visuomenėje sudaro puikias sąlygas propagandai, kuri dažnai yra patogi, nes lengvai suprantama, jos nereikia tikrinti. Juk tie rinkėjai, kurie nesijaučia galį kontroliuoti situaciją ir savo gyvenimą ir todėl dalį atsakomybės perkelia aukštesnėms jėgoms bei vadovaujasi sąmokslo teorijomis, yra pagavesni populistų propagandai. Pasak filosofo Leonido Donskio, propaganda veikia kaip žodžio magija – konstruojama taip, kad žodžiai taptų tikrove arba tikrovės nuojauta. Rezultatas – spjūvis į laisvės ir demokratijos idealus; žmogiškai atjausti galima, užtarti – ne. Apgautieji – taip, tačiau ne nuskriaustieji.

Nuskriaustaisiais jie tampa radikalių dešiniųjų burbule, pučiamame sąmokslo teorijų skleidėjų, kovotojų prieš imigraciją, ypač nelegalią, daugiskaitos įvardžio vartojimą nenorint įžeisti nebinarinio lytiškumo asmenų, poststruktūralistinę socialinių lyčių teoriją, „Black Lives Matter“ ir žmogaus teisių judėjimus, feminizmą, klimato kaitos pripažinimą grėsme ir iš esmės visą aplinkosaugą, tariamai primetamą kolektyvizmą ir globalizaciją bei kitus socialinius reiškinius, kurie mažiau poliarizuotoje visuomenėje nebūtinai išskirstytų į kairės ir dešinės polius. Žvelgdami į JAV visuomenę iš šalies, sveiko proto pasigendame abiejuose poliuose, bet laimėjus trampizmui ūmesnį sveiko proto praradimą diagnozuoju dešiniųjų sluoksniuose. Štai JAV demokratus *leftistais* vadinantis Trumpas apie radikaliausio šiuo metu Šiaurės Korėjos kairiojo režimo lyderį Kim Čen Uną atsiliepia labai palankiai. Poststruktūralistinio *genderizmo ideologijos* (o nebūtų įprasčiau tai įvardinti lytinės tapatybės teorija?) sureikšminimą kritikuojantieji patys primeta nekritišką esencialistinį *genderizmą*, bandydami įteigti lyčių vaidmenis ir heteronormatyvumą, klaidingai prisidengdami biologijos mokslu. Pagrįstai kritikuojami radikalūs kairieji, užsipuolę mokslinį metodą kaip esą kolonialistinį, tačiau tie patys kritikai nemoka analizuoti grafikų, kuriuose akivaizdus spartus temperatūros ir šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekio atmosferoje augimas per pastaruosius pusantro šimto metų ar gyvenimo trukmės šoktelėjimas išradus skiepus nuo užkrečiamųjų ligų. Nors pritariu, kad slenkanti akademinė cenzūra, perdėtas politkorektiškumas ir atšaukimo kultūra rimtai grasina akademinei laisvei, būtent prie dabartinės Trumpo administracijos mokslas itin politizuojamas ir cenzūruojamas. Uždaromi ne tik respublikonų rūstį užsitraukę lyčių studijų centrai, mažinami etatai klimato kaitos ir meteorologijos tyrimų, biotechnologijų ir vakcinų srityje, bet ir radikaliai mažinamas finansavimas apskritai visoms mokslo sritims.

Kaip matome iš įvykių plėtotės, trampizmas pasireiškia ne tik JAV vidaus rinkoje. Trumpo administracijos naratyvai suteikia drąsos politiniams veikėjams, kurie, atvirai niekindami demokratijos vertybes ir juos ginančią demokratinę sistemą, teigia kovojantys už tradicines vertybes. Iš tiesų trampistai jas naikina arba bent jau daro iš jų parodiją, nes jiems prie širdies momentinė ekonominė nauda ir makiaveliškas garbės troškimas, jie nepakenčia mąstyti apie ilgalaikes pasekmes, remtis moksliniais metodais. Užguitaisiais tampa 2020 m. Kapitolijaus šturmo dalyviai (211 paleidžiami iš kalėjimų), fašistuojantys politikai – partija „Alternatyva Vokietijai“ (AfD), dešinysis ekstremistas Tommy Robinsonas Jungtinėje Karalystėje ir Călinas Georgescu Rumunijoje, antimokslinės ekspertų grupės, ginančios iškastinio kuro interesus ir besaikį vartojimą. Ypač veidmainiška ir Trumpo administracijos kova prieš narkotikus. Sukuriant dūmų uždangą prigrasinta, kad nuo šiol už narkotikų platinimą JAV grės mirties bausmė, tačiau prieš tai į laisvę paleidžiamas „Šilko kelio“ vardu pavadinto tamsiojo tinklo (*darkweb*) prekybvietės įkūrėjas ir didžiulio masto narkotikų platintojas Rossas Ulbrichtas. Kur dideli pinigai, ten nereikia ginti tradicinių vertybių?

Atgarsiai neaplenkia ir Lietuvos – neseniai platinta peticija, kurioje kreipiamasi į Trumpą ir meluojama apie varžomą saviraiškos laisvę. Primena kadaise platintą panašią Žygaičių peticiją Rusijos ir Baltarusijos lyderiams. Nieko nauja – liberaliosios demokratijos kritikai tikisi šią sistemą palaidoti prieš tai pasinaudodami pačios demokratijos teikiamomis privilegijomis.

Technofeodalizmas, kakistokratija, kiberpankinė administracija ar viskas viename?

Trumpo administracijai apibūdinti neretai vartojamas technofeodalizmo arba technomonarchijos terminas. Politiką kaip agresyvius verslo sandorius suprantantis Trumpas net neslepia ryšių su turtingiausiais technologijų magnatais – inauguracijoje pastebėti „Meta“ įkūrėjas Markas Zuckerbergas, „Amazon“ savininkas Jeffas Bezosas, „Google“ savininkas Sundaras Pichai ir, žinoma, pats Elonas Muskas. Kad tai nėra tiesiog perversinė kapitalizmo forma, o naujo tipo feodalizmas, liudija atviras kvietimas didžiausioms korporacijoms dalyvauti politikoje, silpninant pilietinę visuomenę, agresyvus spaudimas sąjungininkėms tarifais, reikalavimas, kad Ukraina susimokėtų naudingosiomis iškasenomis, diplomatijos vertinimas kaip verslo sandorių. Filosofas Gintautas Mažeikis tarp trampistinio technofeodalizmo ir antidemokratiško Tamsiosios apšvietos (arba tiesiog *Kontrapšvietos*) judėjimo, ypač per viceprezidento Vance’o vaidmenį, rado daug panašumų. Kategoriškas neigimas viso civilizacinio progreso ir laipsniškas valstybės sunaikinimas didžiųjų korporacijų labui.

Įdomu tai, kad technofeodalizmas su technokratija trampizme nesisieja. Trumpo komanda į istorijos vadovėlius gali įeiti kaip klasikinis kakistokratijos (prasčiausiųjų valdžios) pavyzdys. Štai Robertas F. Kennedy jaunesnysis, pats net keturiolika metų buvęs priklausomas nuo heroino, o pastaruosius metus platinęs sąmokslo teorijas apie skiepus, paskirtas už sveikatą atsakingu sekretoriumi, nors turėjęs nemažai patirties aplinkosaugos srityje, kur tiek košės nepriviręs. Tarp klimato ekspertų milžinišką autoritetą turėjusi energetikos sekretorė Jennifer Granholm pakeista iškastinio kuro magnatu, o aplinkos apsaugos agentūrai vadovauti paskirtas rezervo karininkas. Ir tai tik dalis pavyzdžių.

Bjaurusis trampistų ančiukas

Atrodo, vis dar yra tikinčių, kad bjaurusis Trumpo administracijos ančiukas pavirs į mums palankią politikos gulbę (ar net erelį). Nematau didelės prasmės kaltinti tuos, kurie dar visai neseniai negailėjo pagyrų Trumpui, o dabar dalinasi jį išjuokiančiais memais, bet kažkiek komiška prisiminti, kiek entuziazmo tryško iškart po Trumpo išrinkimo. „Išrinktas, nepaisant šmeižto kampanijos!“ Labiau liūdina, kad tai atskleidė, jog tokia poliarizuojanti ir politiškai angažuota asmenybė sugebėjo pelnyti prielankumą anaiptol ne vien tarp marginalų ir dešiniųjų radikalų. Ironiška, kad buvęs prezidentas Joe Bidenas sulaukė daug patyčių po itin nenusisekusio interviu ir epizodo, kai susitikęs su Ukrainos prezidentu Volodymyru Zelenskiu per spaudos konferenciją šį pavadinęs Vladimiru Putinu. Taip pat ne tik Trumpo simpatikų kritikuotas dėl atsargaus požiūrio į Ukrainos narystę NATO. Akivaizdu, kad Bidenas Zelenskį pavadino Putinu per neapdairumą (dėl to po keleto sekundžių pasitaisė), o štai Trumpas savo pareiškimuose tuodu painioja iš esmės, nes ne Putiną vadina diktatoriumi, o Zelenskį, ne Rusiją agresore, o Ukrainą, net žada Rusiją sugrąžinti į G8 valstybių formatą, iš kurio ji buvo išmesta būtent iškart po Ukrainos užpuolimo 2014 m. Taip Rusijos naratyvai skamba iš aukščiausių JAV pareigūnų lūpų. Jei antiamerikietiškumu ir apologetika rusiškajam imperializmui garsėjęs amerikiečių anarchistų intelektualas Noamas Chomsky dar galėtų kalbėti, turbūt tai išgirdęs būtų praradęs amą. Bent jau nuosaikesniems kairiesiems Trumpas tikrai atvėrė akis – kairuoliškų pažiūrų ilgametis senatorius ir aktyvistas Bernie Sandersas tapo Ukrainos rėmėju ir aršiu Putino (ir Trumpo) kritiku Senate. Užtruko, bet dėl to reikia tik pasidžiaugti.

Vis dėlto kyla klausimas: kaip Trumpas būtų vertinamas, jei ne jo prielankumas Kremliui, jei tai išties tik bjauriojo ančiuko fazė prieš virstant į laisvąjį pasaulį sergintį erelį? Ar viešojoje erdvėje nesklandytų pagyros geraširdžiam seniukui, kovojančiam už tradicinius Vakarus? Nors net būdamas padoresnių politinių veikėjų apsuptyje 2016–2020 m. jis išdarinėjo pavojingus cirkus JAV, bandė kištis į valdžių atskyrimo principą, kurstė baimes, netelkė tautos per pandemiją, o pralaimėjęs veikiausiai įkvėpė didžiausius gerbėjus šturmuoti Kapitolijų. Dabar, kai yra apsuptas nupirktų (nebūtinai pinigais, labiau galia) bendražygių, jis išdarinės dar pavojingesnius cirkus ne tik JAV, bet ir visam pasauliui.

Kumščio žvilgesys ar superdidvyrio lūkesčiai

Nė neabejoju, kad po ketverių metų, o gal ir gerokai vėliau, psichologai analizuos Trumpo iškilimo ir jo didžiulio gerbėjų rato reiškinį. Iki tol – bandau atsakyti, kodėl laisvę itin vertinančioms ir ilgą demokratijos istoriją turinčioms JAV prireikė autokrato. Kodėl tokius džentelmeniškus ir garbingus respublikonus kaip Johnas McCainas pakeitė tokie cinikai ir prisitaikėliai kaip didžioji dalis Trumpo komandos ar Tedas Cruzas, atrėžęs danams, kad „viskas gali būti parduodama“?

Galbūt esama situacija nepatenkinti amerikiečiai Trumpą laiko „Marvel“ komiksų didvyriu? Juk šis viską verčia aukštyn kojomis dėl didesnio valstybės efektyvumo ir tautiečių savigarbos kėlimo (apie tai byloja ir populistinis rinkimų šūkis „Make America Great Again“). Išties, amerikiečių komiksuose superherojais tampa ne biurokratai, dažniausiai net ne policininkai, o kaip tik – pavieniai individai, apdovanoti protiniais ir fiziniais gebėjimais, supergaliomis ir turtais, o jų metodai akivaizdžiai prasilenkia su teisės viršenybe ir lėtu, biurokratiniu problemų sprendimu – ypač tai akivaizdu Betmeno franšizėje, kur pagrindinis veikėjas yra dvigubą gyvenimą gyvenantis turtuolis Briusas Veinas, naktimis tampantis nusikaltėlių klanų chaotiškame Gotame siaubu. Tik Trumpo komanda man veikiau panaši į prasto skonio antiherojus kiberpankiniame kūrinyje. Nors turtais ir ambicijomis Muskas primena mįslingąjį replikantus gaminančios korporacijos vadovą Nianderį Volisą jaunesnįjį iš „Bėgančio peilio ašmenimis 2049“, genijumi jį vadina tik mažytė dalis *fandomo*. O kuo Trumpas patraukė Lietuvos trampistus? Kiek tikėjime Trumpu buvo piktdžiugos, neapykantos savo valstybei, nepasitenkinimo demokratija, atviro rasizmo ir prijautimo „QAnon“, o kiek nuovargio nuo žinių apie karą Ukrainoje, įsibaiminimo dėl migracijos politikos ar manymo, kad taip bus ginamos „tradicinės vertybės“?

Kaip neužlipti ant grėblio, kai jį tau atneša trampistai

Trumpo ir jo komandos pasitraukimas iš humanitarinių, aplinkosauginių įsipareigojimų jau pirmojoje kadencijoje turėjo leisti susidaryti nuomonę, kad tai *verslininkas*, kuriam nė motais ne tik pasaulio, bet ir jo paties šalies problemos, nors kaip kiekvienas padorus populistas amerikiečiams žadėjo sumažinti maisto kainas, o mokslo naikinimą ir žurnalistų tildymą motyvavo resursų efektyvinimu.

Nukelta į p. 12 ►

„Negailestingo gailestingumo“ nuniokotų kraštovaizdžių geografija

Prieš kelerius metus lankiausi Rusnės saloje Nemuno deltoje. Didžiausia Lietuvos upė čia vingiuoja, tarsi norėtų atsikvėpti prieš įtekėdama į Kuršių marias, o per jas – į Baltijos jūrą, suformuodama šioje vietoje kelias atšakas. Kadaise tai buvo prūsų, tiksliau – skalvių genties, o vėliau, juos užkariavus vienuoliams riteriams ir pamažu nutautinant, protestantų lietuvininkų žemė – šie, pradėjus blėsti Skalvijos ir šalia jos esančios Nadruvos atminimui, šį kraštą pavadino Mažąja Lietuva. Šiandien čia eina Lietuvos Respublikos ir vadinamosios Rusijos Federacijos Kaliningrado srities siena („vadinamosios“ todėl, kad ši itin centralizuota valstybė jos dabartiniu pavidalu – tai iš esmės pasityčiojimas iš federacinės valstybės santvarkos ir jos apibrėžimo).

Taigi sėdėjau ant Nemuno, tiksliau, jo atšakos, vadinamos Atmata, kranto ir žiūrėjau į kitą – „rusišką“ – šios upės krantą, t. y. kitą jos atšaką, vadinamą Skirvyte. Aname krante (kaip, beje, ir šiame) kadaise, kai Skalvijos, Nadruvos ir Sambijos žemės dar nepriklausė vadinamajai Rusijos Federacijai, kaip – paradoksalu ir absurdiška – yra dabar, vystėsi kultūra, buvo statomos bažnyčios, tiesiami keliai ir geležinkeliai, mūrijami viešieji pastatai ir stotys, į šias atvykdavo traukiniai, vežantys keleivius į netolimą Karaliaučių ar net tolimąjį Berlyną, šiose žemėse gyvenantys žmonės kalbėjo vokiškai arba lietuviškai, skaitė laikraščius ir knygas, o kartais ir patys jas rašė, rūpinosi savo aplinka, sėmėsi įkvėpimo iš atšiaurios pajūrio gamtos grožio, kūrė poeziją, keliavo arti ir toli, mokėsi, dirbo, šventė bažnytines šventes ir šeimos iškilmes, svajojo, dalyvavo visuomeniniame ir politiniame gyvenime.

XX a. trečiajame dešimtmetyje nemaža dalis šių žmonių – nors suprantama, kad ne visi, – iš esmės patikėjo *blogiu*, kuris galiausiai po kelerių metų ir viską nuniokojusio kruvino karo šias žemes pavertė *niekieno* žeme. Senuoju saulės simboliu, kuriuo piktnaudžiavo nacionalsocializmas (kuris iš tiesų nebuvo nei nacionalinis, nei socialistinis), prisidengusį blogį čia įveikė kitas blogis – iš po pjautuvo ir kūjo simbolio, taip pat vadinantis save socializmu, tiesa, skirtumo dėlei „internacionaliniu“ – bet tokiu pat melagingu kaip ir „nacionalinis“. Šis naujasis blogis atėjo čia iš tolimų ir plačių lygumų ir pasiliko, visai nesirūpindamas visomis tomis geležinkelio stotimis, bažnyčiomis su bokštais, laikrodžiais ir čerpėmis dengtais stogais, raudonų plytų fachverkiniais pastatais, paminklais, kuriuos dengia kilni žalia patina, ir karo gaisrus stebuklingai išgyvenusiomis knygomis lietuvių, o juolab vokiečių kalba.

Nugalėjęs blogis, save vadinantis gėriu, pasiliko gyventi kito blogio sukelto karo sugriautoje šalyje ir apgyvendino ją svetimais žmonėmis be tapatybės ir be šaknų, kuriuos siejo (ir iki šiol sieja) tik rusų kalba ir tikėjimas, kad jie vis dar gali „pakartoti“ tai, ką čia – ir ne tik čia – darė jų „šlovingi ir karingi seneliai“, kitaip tariant, paprasčiausiai duoti visiems į dūdą, iš esmės kartu naikindami viską aplinkui. Už ką? Na, tiesą sakant, už nieką. Nes taip ir yra. Šiaip sau, kodėl gi ne? O kaipgi kitaip pateisinti savo beprasmį egzistavimą šalyje, kurios kraštovaizdis griūva ir yra vien nuo jų buvimo ir nesugebėjimo ką nors su juo padaryti sunaikintas, tiesą sakant, jie ir nežino, ką su juo daryti? Kaip jį sutramdyti, kaip priversti vėl gyventi ir paveikti, kad tarnautų žmonėms ir padarytų jų gyvenimą malonesnį akiai ir patogesnį? Kaip įprasminti tai, kas, šių atvykėlių iš tolimų lygumų akimis, neturi jokios prasmės, lygiai taip pat kaip jiems neturi jokios prasmės visos tos vis dar leisgyvės senojo, jų rankomis ir požiūriu į jį sunaikinto pasaulio liekanos – niekam nereikalingi artefaktai, visi tie raudonų plytų mūrai, senosios kapinės, per stebuklą išlikę paminklai įvairiems keistiems žmonėms keistomis pavardėmis atminti, tarkime, kažkokiam Kantui ar Donelaičiui.

Taigi sėdėjau tuomet ant Rusnės salos kranto ir stebėjau upės tėkmę, o kitoje pusėje sėdėjo iš krūmų išlindę vyrai, nors teisingiau būtų sakyti „mužikai“, jie buvo patogiai įsitaisę ant smėlio, žaibiškai suvartodavo atsineštų butelių turinį, o paskui sparčiai mėtė juos į Nemuno srovę. Kai šis jų *blickrygas* baigėsi, jie atsistojo, nusišlapino į upę, pakaitomis rodydami kitam, „priešiškam“, krantui, kuriame, be manęs, nebuvo nieko, Kozakevičiaus gestą*, judriai mosteldami delnu prie savo intymių vietų ir iškeldami vidurinį pirštą, matyt, tam, kad parodytų savo pranašumą prieš vargšus nedvasingus kito kranto gyventojus, ir pasuko atgal į krūmus, iš kur atėjo.

Žinoma, *mužikai* prie upės – tai tiesiog tokia lyrinė scena. Norint iki galo suprasti buvusios Rytų Prūsijos sunaikinimo mastą, reiktų leistis gilyn. Pamatyti miestelius, iš kurių buvo atimta tapatybė, gyventojai ir jų pavadinimai: Černiachovskas, Gvardeiskas, Nesterovas, Čistyje Prudai, Gusevas, Svetlogorskas ir, ko gero, iškalbingiausias Sovetskas. Kadaise tai buvo Intersburg (lietuviškai Įsrutis), Tapiau (Tepliava), Stallupönen (Stalupėnai), Tollmingkehmen (Tolminkiemis), Gumbinnen (Gumbinė), Rauschen (Rūsiai arba Raušiai) ir Tilsit (Tilžė). Taip, ta pati Tilžė, kurioje 1807 m. buvo pasirašytos Prancūzijos, Rusijos ir Prūsijos taikos sutartys, dėl kurių pažeidimo, be kita ko, Napoleonas nusprendė persikelti per Nemuną ir pradėti pražūtingą žygį į Rusiją, lėmusį *Pax Napoleonica* žlugimą Europoje. XIX a. Tilžė buvo svarbus medienos pramonės centras, taip pat garsėjo žinomo iki šiol – bent jau iš pavadinimo – Tilžės sūrio gamyba. 1832 m. atidarytas kelias į Karaliaučių, 1853 m. – kelias į Klaipėdą, 1865 m. – geležinkelio linija į Karaliaučių, o 1875 m. – į Klaipėdą. Miestas buvo labai svarbus lietuvių kultūros centras, jame veikė daug lietuvių kultūros draugijų, laikraščių, knygynų ir leidyklų, spausdinusių knygas lietuvių kalba, kurios buvo draudžiamos Rusijos Nemuno pusėje, t. y. pačioje Lietuvoje. Šias knygas kontrabandininkai, vadinami knygnešiais, ir gabeno per Nemuną į Rusiją, tuo prisidėdami prie lietuvių kultūros atgimimo Didžiojoje Lietuvoje.

Užrašas, paliktas rusų okupantų vienoje iš vėliau deokupuotų Ukrainos teritorijų

Šiandien Sovetske iš buvusios Tilžės liko nedaug – griūvantys XIX a. gyvenamieji biurgerių namai, tebeturintys buvusio grožio pėdsakų, kelios nenaudojamos buvusios bažnyčios, pilies griuvėsiai, nykstantis kadaise ryškus urbanistinis planas ir pasienio istorinis Karalienės Luizės tiltas per Nemuną, kurio kitoje pusėje yra lietuviškas Panemunės miestas, buvęs Tilžės priemiestis. Nuo lietuviškojo Nemuno kranto, nepajudėdami iš Panemunės, galite stebėti „rusiškojo“ Sovetsko gyvenimą. Nors kabutės čia, ko gero, net nereikalingos, Sovetskas iš tiesų yra visiškai rusiškas miestas, savo esme daug rusiškesnis už Sankt Peterburgą ar Maskvą, per kurių prizmę rusai norėtų matyti savo šalį – ir juolab pageidautų, kad matytų ją pasaulis.

Situacijos absurdiškumas čia, prie Nemuno, yra tik tas, kad dabartinis Sovetskas išaugo ant kadaise klestėjusio miesto griuvėsių viename turtingiausių to meto Europos kampelių, o kitų „sovetskų“ atveju griuvimo ir degradacijos būsena yra savotiškai „natūrali“ ir permanentinė. Kad geriau suprastumėte, apie ką kalbu, pakanka pervažiuoti Kuršių neriją, kurią valstybės siena dalija į maždaug dvi lygias dalis. Šiaurinė jos dalis priklauso Lietuvos Respublikai, o pietinė – Kaliningrado sričiai. 1920–1940 m. per ją ėjo Veimaro Respublikos / Vokietijos reicho ir Lietuvos Respublikos siena. Lietuvos pusėje, 2 km į šiaurę nuo sienos, Nidoje Nobelio premijos laureatas Thomas Mannas pasistatė sau vasarnamį, jame dar spėjo dirbti ir poilsiauti prieš emigruodamas iš nugalėjusio nacionalsocializmo tėvynės. Šis namelis tebestovi iki šiol, jame įrengtas muziejus, skirtas didžiajam rašytojui, kuris kadaise garsiai pasakė: „Kiekvienas vokietis yra atsakingas už tai, kad šioje tautoje gimė nacionalsocializmas.“

Muziejuje kasmet rengiamas Thomo Manno festivalis ir intelektualų forumas. Nida – tai tarsi šiuolaikinės Lietuvos vizitinė kortelė: tvarkingi, kruopščiai restauruoti žvejų nameliai, moderni architektūra, puikiai deranti prie nacionalinio parko kopų ir pušynų kraštovaizdžio, prabangūs viešbučiai, restoranai ir mažame uoste prisišvartavusios jachtos.

Kitoje sienos pusėje esančioje nerijos dalyje gyvenimo sąlygas daugiausia diktuoja kariuomenės poreikiai, o turizmui ar kam nors kitam skirta nedaug dėmesio, t. y. taip buvo prieš karą, dabartinį, kurį sukėlė Rusija Ukrainoje. Siena prie Nidos nuo to laiko lieka uždara, o vienintelė vieta, kur ją galima kirsti tarp Lietuvos ir Kaliningrado srities, yra minėtasis Sovetskas.

Tačiau Sovetskas nėra vienintelė tokia vieta. Panašiai nuniokotų ir sulaukėjusių, nykstančių kraštovaizdžių esu matęs ir tose vietovėse, kurias iš „fašistų“ perėmė ir „išvadavo“ išdidūs „karingų senelių“ palikuonys, siekdami niekada iki galo nesuvokto tikslo. Tarkime, tokiame kadaise Suomijai priklausiusiame Vypurio mieste rytų Karelijoje.

Kadaise buvęs gražus miestas, galintis pasigirti geriausiai išsilaikiusiu ir architektūriškai įdomiausiu senamiesčiu visoje Suomijoje, šiandien tebėra sovietų karo grobis kaip viena iš liūdnai pagarsėjusio 1939–1940 m. Žiemos karo pasekmių. Vyborgas – tai gyvas sovietų agresijos prieš Suomiją, dėl kurios SSRS buvo išmesta iš Tautų Lygos, o Raudonoji armija, blogai vadovaujama ir dar blogiau aprūpinta, prarado daugiau kaip 300 000 žmonių, liudininkas. Čia mane taip pat persekiojo nykstantis urbanistinis kraštovaizdis – senasis miesto audinys, jau daugiau kaip pusmetį niekam nebereikalingas, trupėjo ir nyko, kai kur buvo fragmentiškai nudažytas ryškiomis nederančiomis tarpusavyje spalvomis kokiai nors komercinei veiklai, bet apskritai miesto peizažas buvo tarsi grįžtantis į savo pirminę, primityvią būklę.

Man būnant mieste (dar prieš pirmąją Rusijos agresiją prieš Ukrainą), vietiniai ponai *mužikai* – nepaprastai panašūs į tuos, kurie stūksojo Nemuno krūmuose prie Rusnės, – labai panašiai ir čia tuštino butelius ir šlapinosi prie istorinio XVI a. Apskritojo bokšto, pastatyto mieste asmeniniu karaliaus Gustavo I Vazos įsakymu, sienos, taip pat ir netoliese esančioje saloje, prie tokios pat istorinės XIII a. gynybinės pilies, kadaise miesto pažibos. Paklausti apie netoli esančią Suomiją – iki sienos (tuomet dar atviros) su ja yra vos 40 km, o iki už jos esančio Lapenrantos miesto dar tiek pat, – *mužikai* iš po pilies atsakė, kad niekada ten nebuvo ir nevažiuos, nes suomiai esą „fašistai“.

Šiandien, kai klausiausi žinių iš už okeano ir prisiminiau savo apsilankymą Vyborge ir Nemuno sceną Rusnėje, prieš akis taip pat turėjau Estijos Narvą ir jos blogą rusišką dvynį anapus upės – Ivangorodą. Vaizduotės akimis mačiau, kaip šiandien kiti vietiniai *mužikai*, griūvančio Ivangorodo – miesto, kuriame trūksta šaligatvių ir kanalizacijos, – gyventojai, po vakaro žinių, kuriose jiems buvo *trumpai drūtai* paaiškinta, kad Rusija yra *galybė*, su kuria privalo skaitytis visas pasaulis, ir kad vos tik susitars su užjūrio „pindosų“ (taip jie įpratę paniekinamai vadinti amerikiečius) valdovu ir šeimininku, jie iš karto dar kartą parodys „Geiropai“, taip sakant, „Kuzkos motiną“, ateina į pasienio Narvos upės krantą. Ten, įsitaisę ant prišiukšlintos sutrupėjusio asfalto krantinės, jie geria, ką atsinešę su savimi, mėto tuščius butelius į vandenį, su neapykanta tuščiose akyse žiūri į estų krantą virš Narvos stūksančios pilies bokšto link, rodo įvairiausius gestus ta kryptimi, kvailai žvengdami ir dusliais balsais gausiai pagardindami keiksmažodžiais dėsto vienas kitam, kaip „čuchoncams“ (taip jie paniekinamai vadina estus) dabar akivaizdžiai bus „chana“ (iš kalėjimo žargono kilęs terminas, reiškiantis galutinę ko nors pabaigą).

Galvojau apie tai, kad išdidžių butelių tuštintojų sunaikinti urbanistiniai kraštovaizdžiai turi neišvengiamą tendenciją plėstis į jų dar nesunaikintas teritorijas, geriausiu to įrodymu pastaruoju metu tapo kairiojo Dniepro kranto žemupio žemės ir stepės į vakarus nuo Donecko ir Luhansko Ukrainoje ir daugybė šiose teritorijose esančių miestų, tokių kaip Mariupolis ir Bachmutas, paminint tik žinomiausius pavadinimus. Žinoma, „žinomiausius“ daugiausia dėl žinių apie žvėriškumus, kuriuos ten įvykdė tie, kurie „galėjo pakartoti“ – ir *kartojo* – prieš sunaikindami šiuos miestus iš esmės ir paversdami griūvančiu kraštovaizdžiu. ►

* Kozakevičiaus gestas – lenkiškas įžeidžiančio gesto pavadinimas, kai viena ranka sulenkiama per alkūnę, o kita ranka už jos sugaunama. Siejamas su lenkų šuolininku su kartimi Władysławu Kozakiewicziumi (g. 1953 m. Šalčininkėliuose), kuris 1980 m. vasaros olimpinėse žaidynėse Maskvoje du kartus šį gestą parodė jį nušvilpusiai sovietų publikai po to, kai sėkmingai peršoko 5,70 ir 5,75 metro. Vėliau jis taip pat peršoko 5,78 metro, tai jam garantavo olimpinį aukso medalį, tuo pat metu jis buvo pasaulio rekordininkas. Kozakiewicziaus nuotrauka tuomet paplito viso pasaulio spaudoje (išskyrus Lenkijos ir Sovietų Sąjungos). SSRS ambasadorius Lenkijos Liaudies Respublikoje Borisas Aristovas pareikalavo atimti iš jo medalį, anuliuoti rekordą ir diskvalifikuoti jį iki gyvos galvos už sovietų tautos įžeidimą.

ILMĀRS ŠLĀPINS

Kaip gyventi toliau

Ilmaras Šlapinas (g. 1968) – latvių publicistas, filosofas, rašytojas, vertėjas, didžėjus, internetinio žurnalo „Satori.lv“ vyriausiasis redaktorius. Parašė septynias poezijos, trumposios prozos knygas, tris pjeses. Esė *Kā dzīvot tālāk* Šlapinas perskaitė tarptautinio literatūros festivalio „Prozos skaitymai“ (*Prozas lasījumi*), kasmet gruodžio pradžioje vykstančio Rygoje, atidarymo vakare.

Bet kartais nutinka taip: pabundi, tarsi viskas gerai, niekas neskauda, galvoji: tuojau kelsiuosi, valysiu dantis, tada į dušą, po to pasimankštinsiu, arba ne – pirmiausia pasimankštinsiu, tada į dušą, pusryčiai, o gal iš pradžių pusryčiai, tada valysiu dantis...

Niekada negaliu prisiminti, kaip privalau elgtis teisingai – tuos prakeiktus dantis valyti prieš pusryčius ar po jų, todėl įsijungiu Latvijos radiją, kad sužinočiau, kuri tūkstantoji karo diena prasidėjusi, išgirsti, kad šiandien vietomis lis ir vietomis nelis, kad lapkritis buvo šilčiausias per pastaruosius trylika tūkstančių metų ir – žiū, jau devynios ir prasideda laida „Kaip geriau gyventi?“.

Tada prisimenu, kad esu rašytojas ir gyvenime turiu tikslą, o gal tokio tikslo išvis nėra, bet yra daug mažų tikslelių, kurie išreiškiami vienu žodžiu – pabaigti. Rašytojai daug aiškiau pajaučia fatališką žodžio „pabaigti“ pobūdį, ne, ir kitiems nesvetimas šis sentimentas – pabaigti mokyklą, tada aukštąją mokyklą, pabaigti kasti griovį arba mokėti kreditą, pabaigti ataskaitą, net „Rail Baltica“ kelininkai viliasi vienąkart pabaigti, jie tik baiminasi paskelbti konkrečius metus, tačiau rašytojas vienintelis tikrai žino, ką reiškia pabaigti romaną, apsakymą arba sakinį. Padėti tašką. Ir tik rašytojai jautriai suvokia tą į paširdžius besismelkiantį klausimą: „O kas toliau?“ Kaip gyventi toliau?

Tuo metu, kai buvo madinga paviršutiniška statistika, kažkas suskaičiavo, kad yra trys profesijos, kurių atstovai dažniausiai žudėsi: tai dantų gydytojai, japonų verslininkai ir rašytojai. Sausa statistika visuomet įdomi tuo, jog neparengtas protas bando iškart šiuose skaičiuose surasti atsakymą: kodėl? Kodėl būtent jie?

Žinoma ir tai, kad dažniausiai nusižudo žmonės, turintys aukštąjį išsilavinimą ir gerai apmokamą darbą. Ir vyrai. Nes vyrų išsilavinimas geresnis ir darbas geriau apmokamas. Jiems nereikia rūpintis vaikais. Na, bet tai buvo tuomet, tais geraisiais vyrų laikais, kai tik vyrai galėjo būti tikri rašytojai.

Bet kodėl būtent dantų gydytojai, japonų verslininkai ir rašytojai? Kodėl būtent šios trys profesijos? Aiškinama skirtingai: dantų gydytojų geras išsilavinimas, daug pinigų, gana sunkus ir nemalonus darbas, kurį dirbdamas matai kančią žmonių akyse, o svarbiausia – po ranka prieinami preparatai, dauguma jų nuodingi, žino, kaip su jais elgtis. Japonų verslininkai turi daug pinigų, kuriuos bet kurią valandėlę gali netikėtai prarasti, jiems atviri dangoraižių

Dovilė Bagdonaitė. Rašteliai. 2023

stogai ir jokių religinių prietarų dėl savižudybės, kaip visų problemų sprendimo.

Bet kodėl rašytojai?

Kodėl šlovės viršūnėje nusišovė Ernestas Hemingway'us, o visiškoje vienatvėje tą patį padarė Richardas Brautiganas? Kodėl 82 metų Bohumilas Hrabalas iššoko pro langą? Kodėl nusiskandino Li Bo, o Ryūnosukė Akutagawa išgėrė nuodų? Majakovskį ir Jeseniną iš tikrųjų nužudė čekistų pasamdyti žmogžudžiai; jų mirtis buvo inscenizuota kaip savižudybė, nes savižudybė buvo patikima versija.

Kartvelų rašytojo Grigorijaus Čchartišvilio enciklopedinėje studijoje minima apie 350 rašytojų savižudybių atvejų. Iš jų tik 37 buvo moterys. 86 naudojo nuodus arba migdomuosius vaistus (populiariausias būdas), 69 – šaunamuosius ginklus, 37 nuskendo, 32 pasikorė, 27 šoko iš didelio aukščio, 25 nusižudė aštriais daiktais, 20 mirė iš bado, 19 panaudojo dujas, o 7 palindo po traukiniu ar automobiliu.

Vienas iš didelio rašytojų savižudybių skaičiaus ir literatūrocido fenomeno paaiškinimų yra statistinė klaida, tiksliau sakant, statistinė iliuzija. Praėjusio amžiaus pabaigoje smarkiai padaugėjo savižudybių, ištisą epidemiją sukėlė vadinamųjų „atsisveikinimo laiškų“ publikavimas laikraščiuose. Kiekvieną savižudžio ranka užrašytą raštelį troško išspausdinti geltonoji spauda, kurią publika godžiai skaitė, tad natūralu, kad atsirado daug mėgdžiotojų ir pretendentų į pomirtinę šlovę. Tokių laiškų publikavimas greitai buvo uždraustas ir savižudybių sumažėjo. Šią statistinę iliuziją lėmė tai, kad rašytojai geriau ir išradingiau rašė atsisveikinimo laiškus, todėl apie jų ketinimus, motyvus ir priimtą sprendimą visuomenė sužinodavo dažniau negu apie iš gyvenimo savo noru pasitraukusio nelaimingai įsimylėjusio eigulio ar oftalmologo.

Tačiau koks savižudybių ryšys su mūsų skaitymų tema? Kaip gyventi toliau?

Gyvenimas dažnai lyginamas su knyga – jo pradžia netikėta, o pavergiantis arba nuobodus siužetas anksčiau ar vėliau baigiasi. Skaitytojas arba abejingai perverčia lapus, arba pagaviai įninka į juos. Tačiau tik autorius žino, kaip knygą užbaigti. Tai būtų dar vienas, nenuvalkiotas paaiškinimas, kodėl rašytojai geba nusižudyti. Jie yra turėję panašios patirties. Ir ši patirtis daug dažniau, jeigu panagrinėtume statistiką, padėjo jiems ne nusižudyti, o gyventi toliau.

Rašytojui klausimas „Kaip gyventi toliau?“ tiesiogiai sietinas su klausimu „Kaip rašyti toliau?“. Tai nereiškia, kad rašytojai žino atsakymą. Bent jau ne visi ir ne visuomet. Tačiau rašytojai yra tie, kurie žino šiuos klausimus. Jie pažįsta tą aštrų ir nuolatinį nežulį – ne paširdžiuose, bet kažkur žemiau, apie stuburgalį, nes visi rašome sėdėdami prie rašomojo stalo arba net pusiau gulomis rašyti nepatogioje lovoje. Rašytojas nėra tas, kuriam patinka rašyti. Rašytojas yra tas, kuriam rašymas sukelia kančias. Tas, kuris rašydamas jaučiasi blogai. Blogiau jis jaučiasi tiktai tada, kai nerašo.

Iš čia ir baimė pabaigti romaną, apsakymą arba eilėraštį, nes rašytojas niekada nėra tikras, kad po to sugebės parašyti ką nors kita. Tačiau ir nepabaigti nedrįsta, rašytojo profesija įpareigoja rankraštį pabaigti, atiduoti leidyklai, išleisti knygą, tada – pristatymai, skaitymai, gėlės, ovacijos ir Nobelio premija. Profesinė rašytojo etika įpareigoja įveikti visas moralines baimes ir skaitytojų vertinimui atiduoti kūrinį, kuriuo pats autorius kartais ir net dažnai būna nevisiškai patenkintas. Nebūna tikras dėl kūrinio vertės, jo užbaigtumo. Galbūt būtent abejonė, ar ankstesnis kūrinys buvo geras, pastūmėja rašytoją stengtis parašyti geriau. Parašyti ką nos kitokio. Toliau gyventi, kad parašytų. Ir padėtų tašką. Ir dar vieną tašką. Ir dar.

Satori.lv, 2024.XII.11
Vertė Arvydas Valionis

Iš vaizdų miestuose, kuriuos vis dėlto pavyko išvaduoti iš „galinčių pakartoti“ okupacijos per ukrainiečių 2022 m. rugsėjo kontrpuolimą, į atmintį įsirėžė minėtųjų palikti užrašai ant sienų. Tarkime, toks: „Jei mums buvo linksma, tai nėra joks karo nusikaltimas.“ Taip pat dar vienas: „Jūsų namai dabar yra mūsų namai.“ Arba toks užrašas Hostomelyje prie Kyjivo, to paties, kurio, nepaisant milžiniškų pastangų, nepavyko užimti „per tris dienas“ 2022 m. vasario–kovo mėnesiais. Čia nevykę užkariautojai paliko kitą, ne mažiau iškalbingą atmintinę: „Tegul kiekvienas, kuris abejoja mūsų meile taikai, paspringsta krauju, nes mūsų gailestingumas bus negailestingas!“

Taip, savosios pasaulio vizijos heroldai sugeba atnešti „negailestingą gailestingumą“, bet nesugeba sukurti pasaulio, kuris atrodytų nors kiek patrauklesnė vieta gyventi jo idėjų adeptams. Iš anapus okeano šiomis dienomis išgirdęs, kad ši pasaulio vizija, suprask, taip pat turi racijos, klausiu savęs – ar kas nors gali paaiškinti, kaip šalis, kurioje labai žemas pragyvenimo lygis, didžioji dauguma gyventojų yra bauginančiai skurdūs ir tragiškai neišsilavinę, kuri pasižymi itin dideliu mirtingumu, šalis, kurioje beveik neveikia sveikatos apsaugos sistema, šalis, kuri dar iki įsiveržimo į Ukrainą, atnešusio mirtį ir neįgalumą šimtams tūkstančių jos gyventojų, išsiskyrė katastrofiška demografine padėtimi, šalis, neturinti normalios infrastruktūros didelėje savo teritorijos dalyje ir kenčianti nuo iš esmės visų įmanomų socialinių patologijų, gali vaizduoti galinti prisiimti pasaulio galybės vaidmenį ir iš viso turėti kokias nors vizijas, kurias „negailestingai taikdariškai“ drįsta siūlyti pasauliui? Maža to, kaip ši šalis gali būti kitų suvokiama kaip pasaulio galybė? Kas tai – likusio pasaulio cinizmo, naivumo ar kvailumo išraiška?

Joks „taikdarys“ ir naujų „geografinių atradimų“ mėgėjas, mėgstantis pervardinti įvairias įlankas, niekaip negali pakeisti šios padėties ar net atsakyti į šį klausimą. Nes atsakymas visų pirma yra nepatogus, kadangi realiame gyvenime net ir paribio Vakarų šalys, net ir ne itin turtingos ir pačios turinčios problemų su demokratija, įskaitant, tarkime, tokią *suorbanizuotą* Vengriją ar Fico dabar valdomą Slovakiją, ar net Vučićiaus režimo nuvargintą ir ES nepriklausančią Serbiją, draskomą vidaus politinių ir socialinių konfliktų ir niokojamą nuolat kurstomo populizmo, netgi tokios šalys *realiame gyvenime* yra patrauklesnė vieta gyventi nei *galinga* Rusija. Ir būtent į šias šalis per pastaruosius trejus metus pabėgo šimtai tūkstančių rusų ieškodami geresnio, saugesnio, sotesnio ir patogesnio gyvenimo. Nes net varginga ir konfliktų draskoma Serbija vis dėlto yra „arčiau Vakarų“ ir šiuo požiūriu patrauklesnė vieta gyventi nei „supervalstybė“ Rusija, „negailestingai“ ir niekieno neprašoma siūlanti kitiems savo pasaulio viziją, perpildytą formos, bet neturinčią įprasto žemiško turinio, viziją, kurios niekas nenori patirti praktikoje savo pavyzdžiu, netgi, o gal ypač, patys jos siūlytojai.

Ir būtent dėl šios priežasties jiems nėra kito būdo įgyvendinti šią viziją – ir kartu šiai „supervalstybei“ pateisinti savo egzistavimą, – kaip tik negailestingai ir beatodairiškai skleisti nuniokotus kraštovaizdžius visur, kur tik įmanoma. Būtent dėl šios priežasties, kad ir kokių susitarimų būtų siekiama Saudo Arabijoje, ir visiškai neatsižvelgiant į jų iniciatoriaus pareiškimus, būtina paprasčiausiai įsisąmoninti vieną paprastą dalyką.

Potencialus kandidatas į „naująjį Vyborgą“ galėtų būti ne tik suomiška Lapenranta, bet ir Kaunas arba Lenkijos Žešuvas, o į „naująjį Sovetską“ – Klaipėda arba Gdanskas. Ir šiandien užkirsti kelią suniokotų kraštovaizdžių plitimui ir naujų „vyborgų“ ir „sovetskų“ kūrimui gali tik vieninga Europa, bet tikrai vieninga ir tuo stipri. Europa, kuri pagaliau supras, kad prie pat savo sienų turi realią sunaikinimo grėsmę. Blogį, kuris neša siaubą, mirtį ir sunaikintus kraštovaizdžius, kurie jo nešėjams visai nereikalingi, bet juos naikinant jiems bent jau „bus smagu“. Kartu mes privalome sukurti Europą, kuri galiausiai sugebės apsiginti. Europą, kurią mes patys kartu sukursime. Niekas kitas.

Juokai baigėsi nuo tada, kai į valdžią Baltuosiuose rūmuose atėjo klounai ir juokdariai. Beje, tokių juokdarių, klounų ir marionečių, režisuojamų iš *anų* Nemuno ir Narvos krantų, netrūksta ir mūsų pačių kieme, nereikia toli ieškoti, kad rastume gerai visiems žinomų pavyzdžių. Taigi pats laikas vadinti daiktus jų tikraisiais vardais. Kiekvienas, kuris bando sėti abejones dėl vieningos Europos reikalingumo, – sąmoningai nori priartinti sunaikintų kraštovaizdžių geografijos perspektyvą mūsų kraštuose, taip tapdamas tuščių butelių mėtymo į upę civilizacijos pranašu „negailestingo gailestingumo“ „išlaisvintose“ vietovėse. „Civilizacijos“, kuri trokšta ne ko kito, o tiesiog „paskandinti mus mūsų pačių kraujyje“, kad tada ir mūsų *niekieno žemėje* galėtų įsiviešpatauti skurdas, beviltiškumas ir degradacija, t. y. „normalus“ pasaulis to, su kuriuo dabar bando *susitarti* „stabilus genijus“.

– NIKODEM SZCZYGŁOWSKI –

Iš bloknoto (54)

Žiema jau persirito į antrąją vasario pusę, šen bei ten lengvai pasnyguriavo, o naktimis ir rimčiau pašalo, bet saulė jau šildo pavasariškai ir gali tik džiaugtis, kad gal ir Ukrainos išvargėlius karius, kartais po keletą dienų išbūnančius apkasuose be pamainos, švelniau paglosto. Bet kai žiemą važiuoji atsikvėpti į Nidą, niekada nežinai, kokių siurprizų ji tau pateiks. Po ilgo laiko vėl panorau pamatyti „Stintapūkio“ šventę, išsiilgtas marias, vaizdą pro platų langą iš ketvirto aukšto, o galbūt ir jūrą, jei kas nuveš. Šį kartą Nida padovanojo keletą neišdildomų įspūdžių: kai 14 dieną atvykom, marios liūliavo, teškėjo prie kranto, pūtė ne itin malonus pamariečiams šiaurės rytų vėjelis, jokių ledų, jokių žvejų pašiurpusiose mariose. Miestelis skendėjo rudeniškoj prieblandoj, ir tik plikų medžių ryžtinga grafika, duslus pušų žalumas ir raudoni čerpių stogai įvairino vaizdą. O naktį pakilusi pilnatis slaptingai apšvietė neramiai pulsuojantį dangų.

Kitą rytą pažvelgusi pamatau visiškai baltą Nidos peizažą su visa bažnyčia ir marių ploteliu – jokios spalvos, jokių niuansų! Einu į stintų šventę. Naglių gatvelėj daugybė žmonių, bet jokių varžytuvių, tik mugės gidė pasakoja apie tradicijas, o visos žuvys su pardavėjais sulindę į tvarkingus paviljonus; o jau ten, jeigu išstovėsi, gali gauti ir čia pat verdamos žuvienės (5 eurai), ir keptų stintų (penkios mažytės žuvytės porcijoje – 10 eurų), ir visokios rūkytos žuvies, ir kepinių, ir riestainių, bet sveriamos žalios stintos apie vidudienį jau buvo išpirktos. Nieko betarpiško, netikėto, kaip kad būdavo, mugėje nebebuvo. O stebuklas vyko ant marių; atrodė, kad ant vandenų nukrito ir sudužo stiklinis dangus; šaltukui spaudžiant, dangaus šukės kaipmat susijungė, ir žmonės ėmė lipti ant to plono gruoblėto saulėje spindinčio paviršiaus, tęsdami žiemos stintų šventės tradiciją.

Dar kitą dieną, Vasario 16-ąją, sniegas jau storu sluoksniu dengė Nidą, visos gamtos aistros aprimo, tik ryški saulė švietė žydrynėj šildydama, sukviesdama varnų pulkelius sniege kruopščiai maudytis, valytis, o paskui džiovinti plunksnas ant raudonų stogų, atokaitoje. Nekaltas vaizdo baltumas, tyla, ramybė ir skaisti saulė danguje švietė žmonėms lyg patvirtindama, kad Šventė, kad savo žemėje esame laisvi. Laisvi rinktis.

Išvakarėse, šeštadienio vakarą, dar nebaigtos įrengti „Agilos“ fojė grojo puikusis Mindaugo Bačkaus vadovaujamas kvartetas. Jo išklausyti, deja, neteko, bet kitą vakarą per stebuklą per sudrėkusį, traškantį radijuką išklausiau M. K. Čiurlioniui skirtą koncertą iš Filharmonijos. Pirmą kartą girdėta kompozitoriaus Donato Zakaro „Fantazija“ fortepijonui ir orkestrui, Luko Geniušo atliekama, skambėjo jaudinančiai: žinomi Čiurlionio kūrinių fragmentai labai subtiliai įvilkti į simfoninio skambesio rūbą.

Jau ne pirmą kartą atsidarau kompiuterį galvodama parašyti apie neseniai OKT saliukėje matytą spektaklį „Šventoji“, bet pajutusi, kad kažkas mane kausto, tarsi neleidžia laisvai kalbėti, tą ketinimą vis atidedu. Tai kas gi man trukdo? O trukdo, pasirodo, daug kas. Beveik iš karto pajutau, kad mane nuo spektaklio stumia pats pasirinktas pasakojimo būdas, bandymas mus šiurpinti ir graudenti rodant degradavusios alkoholikės fizinę negalią, paskui – viską nuo pradžių pasakojant, kaip tas nuopuolis prasidėjo.

Nors scenarijų rašė keturi asmenys, įskaitant pačią aktorę Eglę Jackaitę ir net Oskarą Koršunovą, vidinio sielos judėjimo, lūžio nepajaučiame. Galvoju – kodėl? Juk stengtasi. Galvoju, kad monodramą suvaidinti gali tik retas aktorius. Brandi asmenybė. Kiek aktoriai bando patys save režisuoti, jiems dažniausiai nepavyksta. Kad pavyktų, reikia būt savyje išsiugdžius režisierių – mąstantį, pajėgiantį konstruoti spektaklio kompoziciją, improvizuoti, jaučiantį formą ir gebantį perteikti pagrindinę mintį. Ir ypač svarbu monodramoje – laikyti artimą ryšį su žiūrovais.

Visiška nesąmonė ir profesionali klaida buvo universalios temos kūrinį – smurtas, nusivylimas, prievarta, nuopuolis, atgaila, bandymas išsivaduoti – sukišti į konkretų 6–7 dešimtmečių vargano modernizmo su visais tipiškais staleliais, sekcijomis, nutrintu krėslu, kliošiniais toršerais ir net pramočiutės triumo interjerą mažos erdvės scenoje. Kai pristinga vaizduotės, skonio ir tvirto žinojimo, ką darai, savaime patraukia paprastasis bemintis realizmas? O jeigu visus tuos rakandus išmestumėt, paliktumėt nuogą švarią sceną, ramią erdvę ir šviesas, kurios gali padaryti stebuklus, muziką ir aktorę? Aktorę, kuri pabandytų užpildyti sąlygišką erdvę ne iliustruodama jausmus (kam visi tie persirenginėjimai, suknelės, buitiniai apsinuoginimai?), o mus, sėdinčius salėje, sujaudindama savo pasakojimu.

Labiausiai mane nustebino ir net sujaudino spaudoje, radijo laidose pasipylusios besaikės pagyros spektaklio kūrėjams ir aktorei Eglei Jackaitei (ant meškerės pakibo net Jolanta Kryževičienė, Ramunė Balevičiūtė); beje, neaišku, kas čia kūrėjai, nejaučiu režisieriaus Koršunovo rankos, nesuprantu, iš ko padaryta pjesė. Žadėta viduramžiškai rūsti Marijos Egiptietės istorija, aktorės interpretuojama spektaklyje, praskysta, subuitėja. Anksčiau režisieriaus minėta, kad bus panaudoti Vidmantės Jasukaitytės romano „Marija Egiptietė“ fragmentai, bet spektaklio programėlėje rašytojos vardo niekur neaptikau. Stebina ir visas prieštaringas, sudurstytas spektaklio programėlės tekstas. Bet didžiumai žiūrovų patinka pasiklausyti paslapčių, atviravimų, ir jie mielai klausysis negalvodami apie spektaklio kokybę. Nenorėčiau užgauti aktorės, ne ji čia kalta, tiesiog laivas plaukia be vairo ir be burių.

AP galerijoje Užupyje šią žiemą buvo eksponuojami iš privačių kolekcijų surinkti seniai ar visai nematyti Leonardo Gutausko įvairių metų darbai. Akvarelės, tapyba ir eilėraščiai. Parodoje „Neišsiųsti laiškai“ jaučiausi taip, lyg būtume su Leonardu gyvai susitikę. Susipažinom apie 6-ojo dešimtmečio vidurį, dar visai jauni būdami, per Aldoną Dvarionaitę, kuri mokėsi viename kurse su Loreta, būsimąja Levo, kaip jį tada vadindavom, žmona.

Levas buvo gilus žmogus, karštas, aistringas, sumanus, didelės vaizduotės. Jam rūpėjo visas pasaulis, todėl ir jo darbų temos dažnokai keitėsi, kol viena ar kita virsdavo ciklu: lietuviški liaudies meno motyvai, portretai, japoniškas ciklas ar religinės temos drobės. Prie kiekvieno dirbdavo, kol įsisavindavo, išsemdavo tą naują pasaulį, jam būdingą stilistiką. Pamenu, yra sakęs, kad pradžioj ieškai spalvos, o paskui visą gyvenimą ją tobulini, ieškai tos spalvos niuansų. Apie tai dailėtyrininkų rašyta. Tapė intensyviai, nesvarbu, kokios tuo metu buvo sąlygos. O kur dar knygų vaikams iliustracijos, su niekuo nesupainiojamos, jam vienam būdingos, o kur tomų tomai prozos ir poezijos knygų? Neatsitiktinai ir parodoje keletas eilėraščių eksponuojami prie paveikslų. Ir gerai dera kviesdami ilgiau čia sustoti.

Ir dar ypatingai jautrus jo sumanymas – Adomo Mickevičiaus bibliotekos vaikų skaityklos lange pastatyti iš metalo iškaltą Gyvybės medį su visais paukščiukais, į kurį ir šiandien dažnas Trakų gatvėj sustoja pasižiūrėti. Kažkoks pasiutęs darbštumas, pažinimo ir dovanojimo kitiems aistra! Reiklumas sau. Štai ištrauka iš „prisakymų“, savotiško kodekso poetui, sau:

Rašyk bedugnėj gimusiais žvaigždynais,
Rašyk kraujagyslių klaidžia tankme,
Rašyk senųjų knygų užmirštais raidynais,
Skruzdžių takais – saulėtekio linkme.
Rašyk krauju ant piktžolių, dagynų,
Rašyk rasa ant kaukolės baltos,
Rašyk kryžmai ant užkaltų langinių
Šviesa kalėdinės ugnies šaltos.

Vasarą, sakydavo Levas, – tapyba, žiemą – rašymas. Dažnai minėdavo savo tėvą, kuriam buvo labai artimas. Jauste jautė savo žemę, šaknis, jautriai stebėjo aplinką, gilinosi į daiktų prigimtį, į jų istoriją. Portretuose, neaplenkdamas charakteringumo, visuomet išgaudavo apibendrintą vaizdą. Puikius jo žmonos portretus aptinki, atpažįsti ir kitose kompozicijose. Pamenu, vieną vasarą Loreta, Levukas, mano draugė iš Maskvos Tamara ir aš susitikom Nidoje, užsilipom ant kopos, nuo kurios matėsi Parnidžio kopa, sugulėm ir lėtai kalbėjomės; Levas rovė iš smėlio visokias žolytes, kalbėjo apie jas, stebėjosi jų tobula struktūra, lyg tarp kitko surimavo vieną kitą eilėraštuką. O paskui pasakojo, kaip vieną vakarą saulei leidžiantis nuėjęs gerą galą kopomis Rasytės link atsisėdo pasigrožėti ir staiga pamatė netoliese briedžius besileidžiančius marių link ir kaip jie, tokie išdidūs, ramūs, neskubriai gėrė...

Visi jo patirti įspūdžiai suguldavo į paveikslus, į knygas. Į eilėraščius vaikams ir suaugusiesiems. Jeigu atvesdavai Levui paveikslo pirkėją, būtinai ir tau padovanodavo vieną ar kelis mažesnius darbelius. Vieną iš jų – delno dydžio labai įdomų žydės portretą – padovanojau savo jau minėtai draugei Tamarai, su kuria anąsyk sėdėjom Levo kompanijoj ant kopos, nuvykusi pas ją į Izraelį. Darbelis ir dabar kabo jos svetainėje. Palaikydamas ryšį. O ši paroda, surinkta iš privačių asmenų, taip pat palaiko ryšį tarp mūsų, dar esančių, ir tų, kurie šen ar ten atsitraukė, nutolo arba visai iškeliavo į tas erdves, kur ilgasparniai Levo angelai skraido pilkšvai žydrai sidabrinio dangaus fone su gerosios žinios vyno taure rankose.

Štai ir atėjo pirmos pavasario dienos. Kovo 2-oji. Mažasis teatras švenčia savo 35-metį ir šia proga išleidžia labai ilgą ir nesutvarkytą spektaklį „Kanto laikas“ pagal Marių Ivaškevičių, žadėdamas „tikrąją“ premjerą parodyti balandžio pabaigoje. Mano požiūriu, nebaigto darbo rodyti nederėjo, buvo galima apsiriboti ištrauka, įdomesniu eskizu. Šią pjesę autorius parašė anksčiau, ir ji jau 2013 m. buvo labai sėkmingai pastatyta režisieriaus Mindaugo Karbauskio su Giedriaus Puskunigio muzika bei vieno žymiausių mūsų laikų scenografų Sergejaus Barchino scenovaizdžiu Maskvos V. Majakovskio teatre. Ir pelnė Rusijos režisierių skiriamą tų metų sezono aukščiausią apdovanojimą.

Apie Ivaškevičiaus pjesę kažkur jau buvo rašyta. Ir teatras išleido įdomią informatyvią programėlę, šiuokart labai reikalingą žiūrovui pagelbėti. Pjesę skaityti lengva, įdomu ir linksma. Komedija apie pasaulinio garso vokiečių filosofą Immanuelį Kantą – tai netikėtas žanrinis posūkis, bet žinantiems „Madagaskarą“ ir „Mistrą“ tikriausiai nekilo klausimo dėl Mariaus Ivaškevičiaus gebėjimo kurti istorinio asmens portretą, kartais absurdiškų, anekdotiškų situacijų fone, ironizuoti, lengvai, lyg juokais paliesti „šventų švenčiausia“. Kalbėti apie svarbius dalykus juokiantis, kartais sukeičiant dėmenis vietomis ir kalbą naudojant kaip savotišką personažo kodą.

Suprantama, kad po neregėtos „Išvarymo“ sėkmės Oskarui Koršunovui parūpo pasigalynėti su „Kantu“. Lyg ant pirštų galiukų režisierius pirmą kartą įeina į teatrą, kuriame dar stengiamasi išlaikyti Tumino dvasią. Su trupe dirbta labai jau ilgai, bet ir šiandien spektaklis nėra susiformavęs. Susidarė įspūdis, kad Koršunovas neperprato ar tiesiog ignoravo pjesės esminius savitumus, kai iš vieno kito žodelyčio (apie prancūzų į orą pakeltą balioną, apie girgždančias profesoriaus Kanto valgomojo kėdes, kirvarpas duryse, apie brėstančią Prancūzijos revoliuciją ar apie tai, kad kitam krašte vištos deda didesnius kiaušinius, o Kionigsberge liko tik penkios biliardinės) prie pietų stalo pajunti nerimo, pavydo gaideles ir net susidarai to meto Prūsijos provincialaus gyvenimo įspūdį. Žaismingų, neva bereikšmių trumpų sakinukų ar net žodžių *staccato* tekstą žiūrovui išgirsti labai svarbu, nes iš jo išauga visuma, savotiškas ritmas, nuotaika. Tačiau visas komiškasis pjesės kūnas kažkaip susivynioja ir dingsta chaotiško veiksmo, pašalinių garsų gožiamas.

Gyvybės suteikia visais požiūriais ryški ir spektakliui labai svarbi Indrės Patkauskaitės kuriama Fobi Gryn – rimtai komiška škotė, besidominti Kantu ir jo „Grynojo proto kritika“. Kuklus, naivus ir net vaikiškas atrodo žydraakis vienišius Kantas, kurio paveikslui sukurti aktorius Kirilas Glušajevas atrado įdomių spalvų ir niuansų. Ir visi kiti personažai, ne tokie ryškūs pjesėje, bando perteikti skirtingus charakterius. Nė vienam aktoriui neprikiši nieko. Bet kodėl skaitant pjesę autorius mane verčia juoktis iš šen bei ten prasprūstančios absurdiškos situacijos, iš personažų nesusišnekėjimo, keistų užuominų ar įmantrios kalbinės ekvilibristikos, o žiūrovai nesijuokia?!

Stebino seniai nematyta ir niekaip neįprasminta stiliaus eklektika: vis žiūri į kurį nors scenoje panaudotą daiktą ar kostiumus ir galvoji, kodėl padaryta taip, o ne kitaip. Kodėl visi tokie susiglamžę ir nešukuoti? Kodėl ponų ir tarno drabužiai iš tos pačios medžiagos, kodėl pasirinkta tokia šiurpi jų spalvinė gama (kažkokie rausvi, žalsvi, balkšvi lyg išblukę), jokių asociacijų su Kanto laiku nekelianti?

Nejučiom kreipiu akis atgal, į gan detaliai aprašytą ir išfotografuotą Mindaugo Karbauskio „Kantą“, kur pasirinktas „teatro teatre“ variantas, kostiumų stiliaus švara ir taiklumas, kai personažai tampa panašūs į kalbančias istorines lėles, o tada, savaime suprantama, scenovaizdžio nebereikia. Į švarią išgrynintą erdvę krenta žodžiai, kuriantys situacijas, charakterius, sceninę atmosferą, vyniojantys plonytę trūkinėjančią siužeto liniją.

– AUDRONĖ GIRDZIJAUSKAITĖ –

„Kino pavasaris“: merginos iš paraščių

Kokia tikimybė išlikti ir ką nors gyvenime pasiekti mergaitei, augančiai socialinėse paraštėse – disfunkcinėje šeimoje, su negebančia vaikais pasirūpinti ir vyrus nuolat keičiančia motina ar narkotikais prekiaujančiu tėvu, aplink regint smurtą ir trinantis po landynes su tokiais pat vaikais. Kaip tai gali paveikti jos esybę ir iš kur kyla noras vis viena mėginti keisti tai, ką, akivaizdu, pakeisti ne jos jėgoms.

Į tai skirtingai mėgina atsakyti du šiųmetiniai „Kino pavasario“ filmai – „Netašytas deimantas“ (rež. Agathe Riedinger, Prancūzija) ir „Paukštis“ (rež. Andrea Arnold, Jungtinė Karalystė, JAV, Prancūzija, Vokietija), pasakodami apie dvi merginas iš skirtingų šalių, gimusias šeimose, kuriose iš problemiškų vaikų tampama tokiais pat problemiškais suaugusiaisiais. Socialinėse paraštėse tarpstama karta iš kartos, o socialinės rūpybos darbuotojų pastangomis iš dugno išgriebiami vienetai. Kiti pasilieka gyvenimiškuose pragaruose, geriausiu atveju – limbuose. Minėtuose filmuose pasakojama apie tas, kurios savaip mėgina išsikapstyti.

Atžariai svajoklei Beilei (akt. Nykiya Adams) iš **„Paukščio“** – dvylika. Ji – juodaodė, gyvenanti baltųjų kvartale Šiaurės Kente. Jos tėvui Bagui, besirūpinančiam mergaite, – dvidešimt aštuoneri. Motina Beilę paliko, bet ji myli ir lanko savo jaunesnes seseris ir brolį. Skvotas šalia atrakcionų, kuriame gyvena Beilė su tėvu ir vyresniu broliu, – tarsi siaubo pasaka, kur blogio skalė yra išskydusi, visiems veikiant ką nors daugiau ar mažiau nelegalaus. Kvaišalus platinantis Bagas, talentingai įkūnytas aktoriaus Barry Keoghano, „Kino pavasario“ anotacijoje apibūdinamas kaip „aplaidus tėvas“. Įdomu, kad filme, kuriame aplaidumas yra visuotinė konstanta, jis savaip myli ir rūpinasi vaikais. Režisierė Andrea Arnold pateikia tokius ambivalentiškus dėmenis kaip tėvą narkotikų platintoją, kuris savaip mėgina mokyti vaikus gyvenimo tiesų, paauglių grupę, užsiimančią linčo teismu ir planuojančią žiauriai bausti smurtaujančius tėvus ir kitus nusikaltėlius, ir laukia žiūrovų vertinimo. Vertina ir Beilė – filmuodama realybę ir stebėdama ją per projektorių iš šalies, taip tarsi kurdama savą pasaulį, kuris, perkeltas ant kambario sienos, nebėra toks grėsmingas ir atšiaurus. Vieną dieną tame pasaulyje atsiduria Paukštis (akt. Franz Rogowski) – savo tėvų ieškantis keistuolis. Paukštis – tarsi Beilės prisišauktas gelbėtojas, dieviškas dėmuo ar savotiškas angelas sargas, sunaikinsiantis piktadarius, atnešiantis truputį meilės ir jaukumo, o svarbiausia – tikėjimo, kad galų gale viskas bus gerai. Kaip tikroje pasakoje.

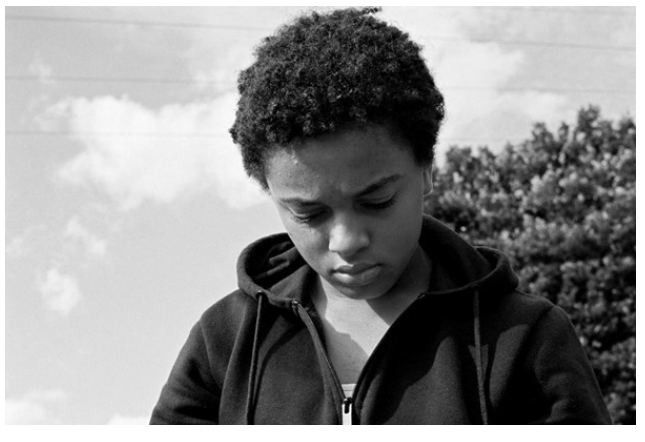

„Netašytame deimante“ devyniolikmetė Lijana (akt. Malou Khebizi) yra šeimos galva – jos motinai terūpi meilužiai, todėl Lijana prižiūri ir auklėja jaunesnę seserį. Geba pasirūpinti ir savimi – nuolat vogdama iš parduotuvių ir perpardavinėdama prekes. Aplinkiniams Lijana prisistato influencere, turinčia 50 000 sekėjų. Dar labiau išgarsėti ir uždirbti pinigų jai padėtų filmavimasis garsiame realybės šou – Lijana nusiunčia savo vaizdo įrašą rengėjams ir yra pakviečiama dalyvauti atrankoje.

Filme režisierė Agathe Riedinger kuria panašią priešpriešų dinamiką kaip ir „Paukštyje“. Banali, vulgariai besirengianti ir nuolat savo kūno tobulinimu užsiimanti Lijana, dalį laiko praleidusi globos namuose, nes motina nesirūpino ir ja, kenčia nuo pykčio priepuolių, yra atžari ir agresyvi, bet akimoju sušvelnėja, kai rūpinasi savo jaunesne seserimi. Jos kasdienybė Pietų Prancūzijos Frežiuso mieste sukasi uždarame rate – grožio procedūros, dėl kurių reikia vogti, pasilinksminimai su draugėmis ir tiktokinimas. „Mane myli 50 000 žmonių“, – su pasididžiavimu sako ją merginančiam Natanui, užaugusiam tuose pačiuose globos namuose. Filmavimasis ir asmenukių darymas – šiuolaikinio pasaulio manija, kur fotografavimas išmaniojo kamera tarsi atlieka lakaniškojo veidrodžio funkciją ir patenkina norą tokiu būdu nuolat pasitvirtinti savo esatį. Tuo svaiginasi ir Lijana – tik neatskirdama virtualaus pasaulio nuo realybės ir stengdamasi pirmąjį įtvirtinti antrojoje.

Režisierei pavyksta sukurti kiborgą – dirbtinio grožio princesę kraujo pritekėjusiomis aukštakulnėmis kurpaitėmis, kuri veikia užtikrintai – ar vogtų, ar pati sau badytųsi tatuiruotę, ar siektų savo pagrindinio tikslo: „Nusižudysiu“, – sako paklausta, ką darys, neperėjusi atrankos į realybės šou. Bet filme pamažėl skleidžiasi priešprieša tarp seksualios influencerės plastinėmis operacijomis sumodeliuotu kūnu ir tiesiog paprastos merginos, dainuojančios liaudies dainas ir trokštančios meilės bei švelnumo. Panašiai kaip „Paukštyje“, čia irgi esama pasakos motyvų – sąžiningas paprastuolis Natanas nelaimi Lijanos rankos ir širdies, nes ji pasirenka šlovę ir pinigus. Tam net nereikia turtingo princo – Lijana vėl viską pasiekia pati, bet tikslo siekimo būdai vis dėlto verčia abejoti feministiniu motyvu.

Ar „Netašytas deimantas“ yra laimingai pasibaigusi istorija, vertinti reikėtų nepamirštant jos pradžios. Ar blogose pasakose būna gerų pabaigų? „Esu išrinktoji, kitiems suteiksianti tikėjimą“, – manifestuoja Lijana ir, nušviesta dangiškos šviesos, išskrenda lėktuvu į savo laimę.

-ef-

Neguodžiančios premjeros

OKT premjera **„Akies istorija“** (kovo 3 d.), kaip teigiama, yra inspiruota Georges’o Bataille’o (1897–1962) kūrybos, tačiau taip pat lengvai vietoj šito vardo galime įrašyti šį prancūzų rašytoją įkvėpusį de Sade’ą ar, pavyzdžiui, bibliotekoje nutrintą ir iš karto atsiverčiantį Mariaus Ivaškevičiaus romano „Tomas Mūras“ demonstratyvaus apsinuoginimo epizodą. Eksperimentiniame spektaklyje nėra žodžių (išskyrus mėgdžiojamus gaidžio ir vištos garsus), aktorių duetas esmę mėgins išsunkti per plastiką. Aš, kaip žiūrovė, apie tai perskaičiau iš anksto ir nusiteikiau mąstyti ir (ne)pasitenkinti panašiai kaip „Naujajame Baltijos šokyje“. Juk kai dramos artistai uždainuoja, gauname naują kokybę, taigi kai jie ims plasnoti, gal irgi atsitiks kažkas nepaprasto? Išties, atsitinka.

„Akies istorija“. OKT nuotrauka

Režisieriaus Jokūbo Brazio gerbėja tapau po jo kunkuliuojančios „Žuvėdros“; „Kaligulos“ tekstas irgi gerai aidėjo, nors buvo perkrautas daugybe sparčiai marširuojančių veikėjų. Dabar gi režisierius Treplevas-Brazys žaidžia *va banque* ir ryžtasi išsiversti vien kūno kalba. Gyvi aktoriai krauju pasirašo sutartį: taip, virs marionetėm, nekalbės, nuogai išsirengs, užsiims akrobatika. Gimdomas absoliutus fizinis teatras – su sąrėmiais, tačiau... be teatro. Net ir be „Baltijos šokio“ atgarsių.

Aktorė Digna Kulionytė labai plastiška, tačiau jos ir aktoriaus Mato Sigliuko „numeriai“ nesiklosto į tarpusavio bendrystę, į vyro ir moters kovą ar ką nors panašaus. Choreografo spektaklio metrikoje nėra, o paties režisieriaus stanginimasis sukurti nebylias reikšmių frazes išvirsta cirku ar sportu (tuo labiau kad scenoje pučiamas batutas). Jaunas režisierius tarsi sukriošėlis, sekso orientyrus praradęs maestro lieja kiaušinio trynius ant nuogos krūtinės, ryja ir vemia juos, *dročija*, šlapinasi, prievartauja koridos buliaus maketą. Brazio sadomazochizmas neskoningas, nors mes, žinoma, neišmokyti, nežinome, ką laikyti geru skoniu šitoje srityje. Šiaip ar taip, jau po pusvalandžio utriruoti vaizdai tampa klaikia nuobodybe.

Įstumti į pasaulį žmogėnukai savo kūno negalavimuose ieško išeities, malonumo? Abejotina, nes iki aukščiausio laipsnio pakelta karščiuojanti dviejų marionečių būsena eliminuoja ne tik erotinę, bet ir seksualinę trauką. Veikiama, santykiaujama tiesiog mechaniškai, nors įtraukiamos ir kelios lėlių veidų išraiškos (į veidus pučiamas dirbtinis vėjas). Žadėta mistika iš po buliaus taip pat neišsirita – nebent per tą pusę minutės, kai į publiką atsukami ir parodomi tušti maketo viduriai.

Įkritusį „Akies istorijos“ krislą norisi greičiau iškrapštyti iš savo akies. Nuogo kūno išnaudojimas, viešas išgręžimas meninio eksperimento tikslais sukelia mintis nebent apie dar vieną *metoo* pakraipą, pradedančiųjų aktorių išnaudojimą, nors jie patys, regis, to nė nesuvokia.

•

LNOBT ryžosi pastatyti ne tik muzikos, bet ir režisūros požiūriu itin sudėtingą Mozarto operą **„Don Žuanas“** (kovo 9 d.). Dramos ir bufonados sankirta, atvežta ir dubliuojama režisieriaus Johno Fulljameso iš kitų Europos teatrų, mano galva, lietuviškoje scenoje pagimdė komiksą. Spektaklis stokoja lankstumo, rafinuotumo, mocartiškos faktūros.

Šekspyriško antiherojaus, užtikrintai žygiuojančio per visus socialinius sluoksnius, nešančio ir taškančio gyvenimo syvus, šiuose paveikslėliuose tiesiog nėra – vienodai kostiumuoti Don Žuano ir tarno Leporelo siluetai susilieja ir finaliniame epizode tarnas teisėtai užima žuvusio pono vietą ložėje... Galbūt tokio proletariško įžeminimo ir siekta? Impozantišką faustišką demoną paversti nūdieniu besimaivančiu Sevilijos kirpėju su žila sruoga plaukuose?

„Don Žuanas“. LNOBT nuotrauka

Bet juk Don Žuanas, tas išoriškai niekšiškas alfa patinas, visas sutiktas moteris iš tiesų apvaisina gyvenimu, meile ir jos mirtimi, ir visos moterys instinktyviai šimtais klojasi prie jo kojų, nes jaučia staigų vaisingumą, išganymą, išsiveržimą iš Komandoro priespaudos. Šį paradoksą Mozartas atskleidžia per komiškos operos prizmę, per kurią braunantis sunku nepaklysti, nesusismulkinti.

Spektaklis iš pradžių sugundo įdomia šiuolaikinio prabangaus viešbučio scenografija, baltais chalatais ir šlepetėm po baseino, šmirinėjimu lifte ir kavinėje, bet vėliau viešbučio vaidmuo menksta, išnyksta; skerdienos šaldytuvas – karikatūriškas, ir toks pats tampa Komandoro kerštas bei Don Žuano žūtis garuose.

Aštuoni spektaklio personažai serijinėse scenose persimaišo ir grumdosi, palikdami žiūrovui laiko skaityti gausius subtitrus (galbūt nebūtina jų visų buvo versti ir pririšti mus prie teksto). Aktorių atžvilgiu geriau nei jauni atlikėjai vyrai atrodo sau autonomiją vis dėlto išsikovojančios moterys atlikėjos. Choras, keliskart išstumiamas negrakščiai keistame šokyje patripinėti, dekoratyvus. Vienintelė grafiškai įsimintina scena – keleto vienodų komandorų įžengimas tamsoje pro duris.

– JŪRATĖ VISOCKAITĖ –

RIMA MALICKAITĖ

Šventoji Ieva Maištininkė

Nesipuikuoju tuo, kas jau pavyko:
Kad nuskyniau obuolį gardų –
Taip atverti burną bebalsę žodžiui galėjau.
Ir dabar vien dėl to,
Kad anuomet prasižiojau,
Laidau gerklę kaip alkanas paukštis
Apie paprastą tiesą:
Žmonės priklauso
Ne ramybei, o degančiam maištui.

Tiesa ta, kad žmones išvarė iš rojaus,
Nes jie buvo tylūs, per tylūs.
Moterys ėjo vilkdamos kojas, vyrai ištižę šliaužė,
Netarę nė žodžio.

Jie išvaryti iš rojaus,
Kad išmoktų ne tik kalbėt, bet ir pasakyti,
Ne tik suduot, bet ir užmušti.

Tik po maišto ateina atleidimas ir meilė.
Prekyba vykdoma komplektais, jie neardomi.

Diptikas apie Jobo žmoną ir jos vyrą

I. Jobo žmona

Jobui sakiau: laimink ir mirk
Arba maištauk.
Aš maištininkė, netelpu į tavo kartono dėžutę,
Nė vieną pynučių narvelį, –
Mano kančia ta pati arba didesnė:
Netekom abu vaikų, avių ir kupranugarių,
Bet aš netekau dar ir vyro, kuris
Prieštaraut neišdrįso,
Tik užspausta burna
Gargaliavo ir šlerpštė.

Netekusi visko turiu
Save.
Ir dar Jį, – su kuriuo ginčijuos, stumdaus
Ir grūmoju sau, kad nenumirčiau
Bevardė, bežodė.
Tik Dievas ir dykuma mane supranta ir myli.

II. Jobo žmonos vyras

Noriu mirti, bet turiu gyvent kančioje.
Ji priartėja šašais ir vienatve,
Vėžiu ir mylimųjų žūtim.
Pelenais pabarstyta galva nusvyra,
Apraudu vaikus, avis ir kupranugarius, –
Netekau jų visų, visų mylimųjų,
Tik žmona
Dar grūmoja ir bjauroja būtį.
Tik jos balsas man sako, kad esu dar tik pragaro prievarty,
Nors turėčiau danguj pas Aukščiausią
Gerti vyną ir valgyti ėriuką
Kaip tikras teisusis teisuolių draugijoj,
juk
Pjoviau jaučius jam, avinų krauju žemę apliejau,
Nes daug jų turėjau. Per daug.
Jam man nieko negaila.
Buvo.
Sėdžiu pelenuos ir tik tai, kad girdžiu
Priekaištus beriantį balsą,
Man sako,
Kad esu gyvas.

Šventoji Liucija muzikuoja troleibusu

Aš muzikos deivė,
Groju kiaurus rytus, dienas ir vakarus,
Tarsi žiogas brūžinu ūsais laidus.
Man prašliuožus iš paskos
Operiniais balsais
Laidai apšerkšnijęs spiegia ir braška.
Back vokalai iš *cool jazzo*
Ar sudegusio teatro.

Mano trečio numerio samsaroj, kurią vis suku be pabaigos,
be pradžios,
Tėra trumpi sustojimai:
Minties, rimties ir žvėryno. Dar
Kartais draugė paskambina, be to,
Klausau Lietuvos radijo,
Padainuoju ar paburnoju
Ant keleivių be bilietų –
Iš ko man gyvent, jei mokėti jie vengia?
Kitąkart streike tikrai dalyvausiu.
Tegu vaikščioja pėsti
Iš Karoliniškių iki Šiaurės miestelio.

Ir tik kai Jonelis,
Vilkdamas savąją violončelę
Iš Čiurlionkės namo, į Karoliniškių galą,
Bedante burnyte nusišypso, –
Nes aš jo palaukiau –
Nes palaukt jo galėjau –
Nes turiu galią paspausti greičio ar stabdžių pedalą.
Mano samsara išsitiesia

Ir kryptį įgauna –
Kita stotelė – „Pasakų parkas“.
Nusibraukusi garbaną nuo akių
Spaudžiu greičio pedalą –
Užgroju ir manasis draugas aukštu balsu riaumoja.

Šventoji Semelė

Dzeusas užspaudė man burną.
„Lik užsimerkus, – įsakmiai sušnabždėjo į ausį, –
Pas tave dievybė atėjo,
Pats griausmavaldis, grožiu sužavėtas,
Pervers tave ir tu klyksi
Iš malonumo.“

Kenčiau, kol akys ir riksmas prasprogo.
Išvydusi jį, – kiti sako, – sudegiau tarsi skiedrelė.
Gal ir tiesa, nes iki dabar
Esu išprievartauta nuodėgulio šukė.

Šventosios Irenos pokalbiai

Nežinau,
Ar šiandien ką nors pamatysiu.
Ar išvysiu ką nors šią savaitę,
Šį mėnesį ar iki švenčių?

Vaikai laiko neturi, bet atvažiuoja, –
Tik Kalėdos galėtų būti dažniau,
Kas mėnesį ar kas savaitę.

Jų užsakyta „Barbora“ maistą palieka prie durų.
Socialinė serga, o ir šiaip jai ilgos atostogos.
Rinkimų nebus, nieks neatneš biuletenio.
Namai dar apdrausti, draudikas buvo užėjęs po Naujų metų.

Onutė irgi jau buvo užsukusi,
Nors ir buvau girdėjus, kad ji mirė prieš pusę metų.
Atnešė siūlų ir virbaliukų,
Užkandom kavutę kalbom –
Jai pasiguodžiau, kad man neišeina
Nei kulnas, nei išvirkščios akys.
Nebematau nei mezginio, nei televizoriaus,

Galiu tik pro rakto skylutę žiūrėt ir
Matyt, kad sodai pražydo – jų snaigės krinta į upę

Ir šaukia mane: Irute, Irute.

Pasaka apie Mėlynbarzdį

Mezga voras musei vestuvių drabužį
Baltą – op ant galvos.

Op galvą.

Musės nebėr.

Voras ruošiasi kitoms vestuvėms.

Loto žmona

Jis guli su mūsų dukterimis,
O aš, jo žmona ir motina jų,
Nieko negaliu pasakyti.
Bežodė, bežadė esu
Kaip druskos stulpas
Dykumoje
Pakeliui iš Sodomos.
Esu jo žmona, neturiu nei vardo, nei balso.

Ama Sara, du senoliai ir sanguliavimo demonas

Manęs pažiūrėt atvyko du išmintingi senoliai.
Kokia garbė, –
Kaip telyčaitės pavasario turguj.
Sako: pažiūrėkim mes į tą moterį,
Ką ji gali ir kam vis dėlto pasiduoda,
Patikrinkime ir įvertinkime,
Ar verta ji būt tarp šventųjų, nes,
Kaip pasakoja andai valkata, vyno prigėręs,
Tai, kas neracionalu ir jausminga,
Nuodėminga ir purvina,
Vis dėlto sanguliavimo demonui
Galvą nurėžė?

Turėjau meluot jiems,
Apsimesti sukandus dantis, kad aš –
Tikras vyras,
Angeliška kito pasaulio būtybė,
Kuriai jau trylika metų nebereikia kovoti
Su savim ir su jais,
Kai kūnas jų užsinori.

Jie atvyko manęs pažiūrėti.

Nepakėliau akių, tik melavau.
Drebėjau ir kandžiojau lūpas.
Buvau norėjus piemens, prekeivio ir valkatūzo –
Kad tik būtų su kuo susiliest, pasitrinti,

Bet vos pažvelgiau juosna,
Demonas, raginęs mane sanguliauti, atstojo.
Gal tikrai tie senoliai šventi, nes net
Jų panieka
Gydo?

Monikos maldos

Sakot, išmeldžiau jį.
Sakot,
Esu tik dvelksmas į dangų, kad jis būtų,
Išpažintų, mokytų ir ganytų, –
Mano sūnus mylimiausias,
Gimęs rugpjūtį.

Ta kalė suviliot jį norėjo, nukreipt nuo tikrojo mokslo.
Nuvijau ją, sutryniau į miltus, apsaugojau sūnų.
Tegu ilsisi ji, tenebevargsta
Tarnaudama lovoj,
Tenebežavi garbanom ir žvilgsniais ugningais.
Meilužė, sugulovė ar mylimoji
Ištremta, atskirta nuo mano sūnaus,
Tepasikloja ji mano gimtosios Afrikos smėliu.
(Aš susikeičiau vietom su ja,
Dabar aš – jo mylimoji.)

Saulė užtems,
O jis, auksingasis, švies.

Mano sūnus.

Kiekvieną minutę
Jį išgelbėt noriu, ištempti iš liūno,
Jei galėčiau, už jį nugyvenčiau jo laiką,
Jo meiles ir netektis, skausmą ir džiaugsmą,
Gašlumą ir nuodėmę, –
Nieko jam nepalikčiau.
Tebūnie viskas mano.
Tik teisingai, šventai, taip, kaip reikia.

Pramočių testamentas

Mano pramotė išsigando gyvatės,
Ji matė,
Kaip ši pasiskonėdama kerta į kulną
Ne dėl užgaulės, tik dėl malonumo
Pasistiebusiam ant koturno
Aktoriui
Ir jis nueina nuo scenos.

Dar po kelių kartų
Vėl moteris iš mano giminės
Palenkus galvą įsisiurbė į žaizdą.

Aš jį išgelbėsiu, – kalbėjo, suleisdama dantis ten,
kur prieš tai angis bučiavo, kad blogį su šaknim
išrautų iš mylimojo kūno. Tačiau apsalus nuo nuodų
pati užmigo. Tik apkabino mylimą plaukais kaip
įkapėm, kad jam minkščiau miegotųs, kad saulė į
akis nešviestų, kad joks šešėlis nepaliestų, kad vėjas
žemėmis akių neužbarstytų. Plaukai pražilo patalais.
O toji mano prosenelė, kur pati, pavirtus gyvate,
prismaugė vyrą? Visu gyvenimu ir ypač neapykanta,
geluonimi kandžiu? Jis liko gyvas, bet jinai turėjo mirt.
Netyčia, norėdama įkąsti jam, geluonimi užkliudė savo
širdį. Bent jau turėjo ją. O aš jos neturiu.
Vietoj širdies man pramotės kaip palikimą
dovanojo
siaubą šiurpulingą mano kūne.

Instinktu įrašytas testamentas:
Bijot gyvatės
Atsitraukti
Saugot kulną
Nevalgyti žmogienos
Neėst žmogaus
Neaugint plaukų
Neturėt širdies
Ir mylimojo.
Aistringai
Mylėt daugiau – neturint

Portretas prisiminimui

Banalu būtų sakyti, jog laikas tirpsta, skrieja, eina ar lekia, bet kartais išties sunku rasti tinkamą metaforą tos nesustabdomos laiko tėkmės pojūčiui nusakyti, jį lemtingą akimirką geba sustabdyti fotografija. Nuo tada, kai 2017 m. į savo studiją pakviečiau jau šviesaus atminimo (kaip geliančiai liūdna tarti šiuos žodžius) rašytoją Rolandą Rastauską pozuoti pirmajam portretui, praėjo ne taip ir mažai laiko. Tuomet portretų prisiminimui ciklas, sumanytas kaip meninio tyrimo apie atmintį, vaizduotę, vietą ir laiką fotografijoje dedamoji, pradėtas publikuoti žurnale „Literatūra ir menas“, vėliau papildė ir rašomos disertacijos puslapius. Per tuos metus studijoje apsilankė menininkės ir menininkai, rašytojos ir rašytojai, vaizdo, žodžio, filosofijos, kitaip – kultūros lauko žmonės. Pažįstami ir nepažįstami, bičiuliai ir bendraminčiai. Ir ne tik. Pagal sumanymą greta mano sukurto herojaus portreto kiekvieno jų prašiau pasidalyti vienu savo unikalaus gyvenimo prisiminimu. Ši užduotis, kaip paaiškėjo, nebuvo lengva. Kartais užrašyto prisiminimo tekdavo laukti daug ilgiau nei analoginiu būdu atspausti portretinę fotografiją.

Kartą vienas herojus, atsakydamas į kvietimą apsilankyti studijoje ir papozuoti portretui, papasakojo apie matytą japonų režisieriaus ir scenaristo Hirokazu Koreedos filmą „Po gyvenimo“ (*After life*), kuriame iškeliaujančiųjų klausiama: jei galėtumėt pasirinkti tik vieną prisiminimą, kurį išsaugotumėt amžinai, kas tai būtų? Juk išties, kai gyvenimo kraityje tiek daug prisiminimų, nepakeliamai sunki atrodo ši užduotis! Galvojant apie tai, man ramybės neduoda mintis – kokią laiko atkarpą galima suteikti vienam prisiminimui? Ar prisiminimai veikia kaip fotoaparato užraktas – kartais tai tik sekundės dalis, o kitais – minutes ir valandas (ar net metus) trunkantis ilgas išlaikymas?

Iš rubrikos „Portretas prisiminimui“ herojų nesitikiu intymaus atvirumo. Tegu lieka bent šiek tiek privačios teritorijos arimų kiekvienos atminties amžinybei. Galų gale juk asmeniški prisiminimai, tie, kurie suduoda kirtį į širdį, ar tie, kuriuos norėtume pasilikti tik sau, nebūtinai ir gali būti perskaitomi kito, ar ne?

Projektas jau spėjo pagulėti stalčiuje, tačiau nesustojo. Vis pasipildydavo naujais į mano studiją užklydusiųjų portretais prisiminimui ir štai, mano džiaugsmui, toliau tęsia savo viešą kelionę, šį kartą jau „Šiaurės Atėnų“ puslapiuose. Atgimusią rubriką lydi Vilniuje viešėjusio italų filosofo Maurizio Ferrario portretas prisiminimui.

Dovilė Dagienė-DoDA

Dovilė Dagienė-DoDA. Filosofas Maurizio Ferraris. Iš ciklo „Portretas prisiminimui“. Vilnius, 2024

MAURIZIO FERRARIS

Kur slypi atmintis? Atsakymas – „mūsų viduje“ – nebūtinai yra tas teisingas. Taip, tiesa, mes praleidžiame savo laiką sąmoningai prisimindami savo ar kitų veiksmus ir pokalbius, ir šis procesas vyksta galvoje. Tačiau tikroji, didžioji atmintis, praeities prikėlimas, mus pasiekia iš išorės: vėl pamačius namus, kuriuose buvome laimingi, patyrus skonį, kuris mus grąžina į praeitį, o kartais – pervėrus skausmui, kai pamatome atvaizdą žmogaus, kurio nebėra arba kurio nėra su mumis. Būtent dėl šio vyraujančio išoriškumo, apie kurį dažnai nesusimąstome tapatindami atmintį su vidumi, didžiausias prisiminimų repertuaras, neišsemiamas ir beribis teatras, yra vaizdai. Ne mentaliniai ir idealūs vaizdiniai, kurie sukasi mūsų galvose, bet materialūs ir realūs vaizdai. Iš pradžių nutapyti – ant urvų sienų ar drobės, vėliau nufotografuoti, o šiandien – sukelti į internetą. Arba išsaugoti mūsų mobiliuosiuose telefonuose ir pasirengę grįžti ir netikėtai mus užklupti – galerijose, kurios gali sukelti mums laimės virpulį ar suduoti smūgį į širdį.

Vertė Jurga Pociūtė Alessi

Moterų kūnai galios lauke: hidžabas Irane

Moteris, Gyvenimas, Laisvė. Roshi Rouzbehani iliustracija

Kūnas nulemia žmogaus patirtį pasaulyje. Į kūną galima žvelgti kaip į simbolių sistemą, kurioje užkoduotos socialinės reikšmės. Antropologės Fionos Bowie teigimu, neretai kūnas tampa įrankiu, leidžiančiu susidaryti tam tikrą visuomenės įvaizdį. Pripažįstama, kad žmogaus kūną veikia skirtingos praktikos ir santykiai visuomenėje. Tai reiškia, kad kūnas yra socialiai konstruojamas – veikiamas, keičiamas, atkuriamas pagal vyraujančias socialines taisykles. O tai kartu sufleruoja, kad kūno kontrolė gali reikšti ir socialinę kontrolę. Pasak Michelio Foucault, kūnas tampa paviršiumi, ant kurio galima *įrašyti* įvykius ar idėjas.

Moterų kūnai gali būti pirminiu simboliu suvokiant moterų padėtį visuomenėje ar religijoje. Taip yra dėl to, kad moterų kūnai, labiau nei vyrų, yra tinkamesni kurti socialinius teiginius dėl biologinės specifikos (pavyzdžiui, nekaltybės konstrukto, gebėjimo gimdyti, menopauzės). Moters kūnas taip pat yra terpė, kurioje gali pasireikšti valstybių režimų vykdoma politika. Šiame kontekste puikiai įsipina antrosios feminizmo bangos metu iškilęs šūkis „Asmeniška yra politiška“, kuris atkreipia dėmesį į egzistuojančią galios dinamiką, kuri daro įtaką moterų kasdieniam gyvenimui. Taigi moterų kūnai tiek praeityje buvo, tiek dabar yra susiję su socialiniais nelygybės, dominavimo ir priespaudos santykiais.

Lyčių lygybės ir socialinio bei ekonominio vystymosi specialistės Hind Hamdan teigimu, per pastarąjį šimtmetį moterų kūnai buvo ta vieta, kurioje formavosi valstybių nacionalinis identitetas. Moterų kūnai tapo priemone, per kurią Artimųjų Rytų šalys galėjo demonstruoti modernumą. Pavyzdžiui, priešrevoliuciniu laikotarpiu Irane, Pehlevi dinastijos laikais (1925–1979), buvo įgyvendintos sekuliarios ir modernios reformos. Moterys buvo laikomos modernizacijos simboliais, joms buvo suteikta balsavimo teisė ir jos skatintos dalyvauti viešajame gyvenime. Nors moterys buvo įtraukiamos į viešąsias erdves, reformos nepanaikino įsišaknijusių patriarchalinių normų, darančių įtaką įvairiems Irano visuomenės aspektams. Dėl to moterys atsidūrė paradoksalioje situacijoje, kai išlikusios tradicinės normos vis dar varžė jų pasirinkimus. Artimųjų Rytų regione pradėję formuotis reakciniai islamistiniai judėjimai iš dalies savo tapatybę formavo per priešpriešą su ydingu *kitu*, kuriuo tapo Vakarai. Hidžabo ir musulmonių moterų kūno dengimo praktika buvo panaudota kaip ginklas siekiant skleisti konservatyvius arabų visuomenių naratyvus ir sukurti *amoralaus ir ydingo kito* idėją.

Nuo XX a. pradžios Irane hidžabas buvo pagrindinė ideologinės kovos tarp tradicionalizmo ir modernybės jėgų vieta ir kriterijus, pagal kurį daugelis vertino musulmonių moterų emancipaciją. Valdant šachui Mohamadui Rezai Pehlevi, buvo išleistas įsakymas, draudžiantis moterims nešioti hidžabą. Šachas hidžabą laikė kliūtimi modernybei, kurią jis įsivaizdavo kaip vakarietiškų normų laikymąsi. O po 1979 m. įvykusios Islamo revoliucijos hidžabas šalyje tapo privalomas moterims, nes ši galvos dengimo praktika leido išlaikyti islamiškas vertybes. Netrukus po to, kai ajatola Chomeinis tapo oficialiu Islamo Respublikos vadovu, jis iš karto ėmėsi spręsti moterų aprangos klausimą ir paskelbė, kad moterys į darbo vietas galės eiti tik su hidžabu. Kai 1979 m. kovą buvo paviešinta Chomeinio kalba, Irano moterys išėjo į gatves, protestuodamos prieš jų pasirinkimo laisvės pažeidimą. Protestuotojas užpuolė revoliuciją palaikančios pajėgos (vėliau šios tapo „moralės policija“). Iš tiesų, nustatytas aprangos kodas buvo susietas su pagrindinėmis socialinėmis ir ekonominėmis teisėmis, tokiomis kaip įsidarbinimas, švietimas ir galimybė naudotis viešosiomis erdvėmis. Moterų pasirodymas viešumoje neprisidengus galvos buvo pripažintas viešosios moralės pažeidimu, už kurį grėsė bausmė – iki septyniasdešimt keturių kirčių. Penktadieniniuose pamoksluose, paskaitose ir raštuose politiniai dvasininkai dažnai kalbėjo apie Islamo Respublikos sėkmę ir autoritetą, remdamiesi privalomo hidžabo dėvėjimo politika. Nuo 2018 m. hidžabo dėvėjimo taisykles pažeidusios moterys buvo siunčiamos į islamo mokymo kursus. 2024 m. buvo pranešta, kad planuojama atidaryti gydymo kliniką moterims, kurios nepaiso privalomų hidžabo dėvėjimo įstatymų. Numatoma, kad klinikoje bus siūlomas *mokslinis ir psichologinis hidžabo nusivilkimo gydymas*. Kaip galima matyti, tokiomis praktikomis yra siekiama priversti moteris dalyvauti islamiškos valstybės kūrimo projekte.

Irano feministės Leilos Bostani teigimu, visada egzistavo ryšys tarp moterų laisvės ir valdžios, kuri besipriešinančią moterį mato kaip pavojų. Pavojus kyla iš to, kad per protestą moteris gali susigrąžinti savo, kaip subjekto, statusą. Subjekto, kuris gali rinktis pats, o ne tik sekti tuo, ką jam liepia religinis autoritetas. 2022 m. per Iraną nuvilnijo protestų banga. Rugsėjo viduryje moralės policija Teherane suėmė ir sumušė 22 metų Mahsą Amini už tai, kad ji dėvėjo hidžabą, jų manymu, netinkamai. Moralės policija nuvežė merginą į policijos nuovadą, ten ją ištiko koma. Po trijų dienų ji mirė ligoninėje. M. Amini mirtis sukėlė visuotinį pyktį, atskleidė kolektyvines Irano visuomenės nuoskaudas ir paskatino protestus, kurių metu moterys degino savo galvos apdangalus, taip išreikšdamos nepritarimą valstybės vykdomai aprangos kontrolei. Kaip galima įžvelgti, dabartinis Irano protestuotojų atsisakymas dengti galvas nebūtinai reiškia islamo ar islamo vertybių atmetimą. Veikiau tai reiškia žmonių, ypač moterų, iš kurių dešimtmečius buvo atimta pagrindinė pasirinkimo laisvė, pyktį ir nusivylimą.

Pasak M. Foucault, valdžia visada sulaukia opozicijos ir pasipriešinimo jos veiksmams. Tačiau valdžia sieks sutramdyti ir suvaldyti pasipriešinimą, nes kūnas tampa naudinga jėga tik tada, kai jis yra pavaldus. Pasipriešinimas pasireiškia įvairiomis formomis – nuo paniekos ir susvetimėjimo gestų iki plataus masto socia-linių ir politinių revoliucijų, protestų. Ši pasipriešinimo praktika kūno disciplinavimo atžvilgiu išryškėja ir šiandieniniame Irane per minėtus moterų protestus tiek šalies miestuose, tiek socialiniuose tinkluose.

Taigi tiek draudimai dėvėti hidžabą, tiek įstatymai, verčiantys moteris dengti galvą, sulaukia prieštaringų reakcijų. Pagrindinis klausimas buvo ir vis dar išlieka laisvė rinktis.

– MILDA JANEIKAITĖ –

(Ne)tinkama visata (ne)tinkamai vietai

Jurgita Jasponytė. *Visata atsisėda netinkamoje vietoje*.
Eilėraščiai. V.: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla,
2024. 103 p.

Pernai už knygą „Visata atsisėda netinkamoje vietoje“ Jotvingių premiją pelniusiai poetei Jurgitai Jasponytei būdingas ramus stebėjimas, nesvarbu, ji stebi tamsą, lietų, artimuosius ar mąsto apie mirtį, stengiasi įžiūrėti gyvenimo ir mirties ribą, užčiuopia tamsą savyje ir stengiasi kuo ramiau ją priimti, visa supina su liaudies dainomis, dainuodama žengia į nuskaidrėjusią būtį. Savistaba ir nuskaidrėjimai ne tokie miestiški kaip „Vartuose Auštriuosiuose“ (2019) ir įvairesni nei „Šaltupėje“ (2014), todėl pokytis žavi.

J. Jasponytės kuriamas glaudus santykis su šeima išryškina stiprius išgyvenimus, dramatiškumą. Eilėraštyje „Sesės“ vaikščiodama po Užupio žydų kapines sau sako, kad nebegali nukristi, kad nešioja gyvybę, mato švytinčias dukras; viena jų miega septintą parą, kalbančioji tikrina jos kvėpavimą, prašo pasimelsti mamą: „kad pienas man nesibaigtų / kad man nesibaigtų jėgos / kad jai nesibaigtų laikas“ (p. 59). Ji supranta, kad nešiodama gyvybę tuo pat metu nešioja ir mirtį. Rūpestis ir gilus buvimas šalia padeda išlikti vaikštant ant trapios būties ir nebūties ribos ir nenuslysti anapus.

J. Jasponytė jaučia tvirtą ryšį su protėviais. Eilėraščių cikle „Atkeliami vartai, keliamieji metai: kol kūnas buvo mano“ ji svarsto apie gilesnį ryšį tarp kartų, galvoja, kurios prosenelės kūną yra dėvėjusi. Ji žino, kad tik fotografijos išsaugo senolius, jie nemiršta, ji laukia žalio laumžirgių tilto, nutiesto per vėlių upelį, ir nori juo žengti. Vėlių upelis ją sujungia su protėviais, nors ryšys trūkinėjantis, netvirtas. Kalbančioji bando žengti gilyn, trečiame eilėraštyje ji žengia pro atkeliamus vartus, išgyvena kilnojamus metus, kurie gali būti perkeliami iš praeities į ateitį ir atvirkščiai, gali būti atmenami arba pamiršti. Ji regi senelį Kanošką, klibinkščiuojantį per Šaltupę. Jai „mažas tarpuvartės tarpas / skauda / lyg dančiui iškritus“ (p. 64). Ji visa susieja su praradimu, netektimi, gyvenimą kuria jusdama tai, ko jau nebėra ir kas ją kūrė. Vis įterpia raliavimo žodžius: „generalia ralia / ganiau basa / generalia“ (p. 66). Žolių ir karvių vardai tampa jos kūnu, kad išgyventų nepasakiusi to, ką jai skauda. Ją supantys subjektai padeda ištverti skausmą, nes tampa jos dalimi.

Lyrinė subjektė kuria artimą ryšį su tvirtybės pavyzdžiu jai esančia bobute. Ši gyvena savo kaime, daugelį metų yra šluba, jos delne įsispaudęs skausmas, jos delnas glosto, šeria, spaudžia. Bobutė neišsiduoda, jeigu skauda. Net ir kentėdama skausmą ji greit grįžta prie kasdienių darbų, suka savo kasdienybės ratą, todėl nelieka trapumo. Buvimas savimi užgrūdina ir leidžia gyventi. Būti tvirtam – tai ne vykdyti žygdarbius, bet gyventi taip, kaip gyvenimas gyvenasi, su kasdiene būtimi ir buitimi.

Vartų ir Šaltupės motyvai susipina ir mezga dialogą tarp naujausios ir ankstesnių J. Jasponytės knygų „Šaltupė“ ir „Vartai Auštrieji“. Naujausioje knygoje Šaltupės motyvas nurodo į ištakas, iš kurių žengiama į pasaulį, kur bandoma atrasti artimus subjektus, apsibrėžti savo pasaulį. Vis atsikartojantis Šaltupės motyvas liudija, kad poetei svarbu grįžti, dar kartą viską apmąstyti.

Dėl miesto vaizdinių J. Jasponytės kūryba sietina su Juditos Vaičiūnaitės. Eilėraštyje „Pro Aušros vartus“ lyrinė subjektė, matydama lėktuvo šūvį danguje, iš lėto įteka į miestą, šis yra jos žiotys, iš kurių ji teka į visą pasaulį. Antroje eilėraščio dalyje ji teigia, jog miesto vardas tėra arklio kanopų caksėjimas grindiniu, „ryto aušros ašmena / mena jį“. Vaizdiniai primena J. Vaičiūnaitės eilėraštį „Miesto vartai“, kuriame tarp aštrėjančių kaminų ir varpinių nušvinta miesto vartai. Kalbinė žaismė („aušros“, „aštrieji“) kuria dviprasmybę, poetinį žaidimą. Iškyla ryšys ir su antrosios J. Jasponytės knygos pavadinimu „Vartai Auštrieji“. Dialogų sampyna atskleidžia abiejų poečių Vilniaus pajautas ir jų tęstinumą.

Savęs ieškoma ne tik Vilniuje ar ten, kur teka Šaltupė, bet ir Zarasuose, kurie taip pat atgyja skvarbiame žvilgsnyje, kažkiek prisimerkus, viską stebint su ironija. Eilėraštyje „Litera“ regima senoji „Zarasų krašto“ spaustuvė prie ežero, vandeny atsispaudžiančios raidės, prisimenama, kad laikraštis vadinosi „Tarybinė žemė“, cenzūra, sunkios metalinės raidės. Zarasų kraštas neatsiejamas nuo sovietmečio. Tai nelabai tinka vadinti trauma, veikiau tam tikru slogumu ir sutemomis, kurios vis apgaubia jau kitur ir kitaip gyvenant. Nuo slogumo gelbsti ironija, kuri atgaivina atmintį ir padeda susitaikyti su tuo, kaip kadaise viskas buvo. Eilėraštyje „Sala. Zarasai“ stebint, kaip didžioji sala tampa turistų rojumi, atmenama, kaip ją supilant kyšojo nuskendusio betoninio Stalino ranka. Dabar ten „bobutės renka spanguoles“ (p. 20) ir džiaugiasi, kol jų dar neišvarė. Ironizuojamas ir sovietmetis, kuris nuskendo ir iš jo liko betoninė ranka, ir dabartinis pasaulis, kai turizmas išstumia vietinius gyventojus. Pasaulį sudaro du skirtingi absurdai, o žmogus lieka tarp jų.

J. Jasponytei itin svarbios liaudies dainos, liaudiški motyvai. Viename eilėraščių prisimenami liaudies dainų žodžiai kaip burtažodžiai: „dobilel dagilel čiūta ritalioj čiūtyta lioj / dobile dogile čiūtoj rūta čiūtoj rūta“ (p. 66). Nors ne vienas lietuvių poetas remiasi liaudies dainų motyvais, J. Jasponytė kur kas labiau integruoja į eilėraščius gyvą ir atgaivintą folklorą, jos lūpose dažnai skamba viena ar kita liaudies dainos eilutė, kartais liaudies dainos tampa epigrafais. J. Jasponytės kalbančioji liaudiškumą ir liaudies dainas perleidžia per save, išgyvena ir bando išgyvenimais tą dainiškumą ataidėti, kad jis būtų tikras, išgirstas ir skambėtų taip, kaip tuo metu skamba jos tikrovė.

Daina apvalo ir suteikia atgaivą. Ji gydo net nuo mirties ir padeda su ja taikstytis. Eilėraštyje „Randas“ svarstoma, jog kuo randas gilesnis, „tuo daugiau / mirusieji mumyse užima vietos / nė kiek ne mažiau nei gyvieji / ir / kuo pats išėjimo arčiau / esi / tuo mirusiųjų tavyje vis daugėja“ (p. 92). Jausdama ir apmąstydama pabaigą, lyrinė subjektė racionaliai svarsto, kad begalinio plėtimosi negali būti, kad tirštėja kosminė tamsa, matydama karą ir griūvantį pasaulį, ji suvokia pati esanti randu kituose kūnuose. Jos visata randa vietą kituose žmonėse, kurie jai svarbūs, kurių buvimas padeda taikstytis su mintimi apie mirtį, dar labiau išgyventi patį gyvenimą.

Mirtis ir kiti tamsos ir sunkumo motyvai visko neužgožia. Šviesusis pradas leidžia prasiveržti tamsesniam, bet ramus savistabos žvilgsnis stengiasi visa pakreipti į šviesą, į švarią būtį. Tekstai lengvi, nesiekiama ko nors įrodyti ar pakeisti, stengiamasi tik pastebėti.

Geriausi eilėraščiai, kuriuose poetė subtiliai pagauna gyvenimo ir mirties ribos įtampą, apibūdina toje įtampoje esantį žmogų ir nebando tos įtampos įveikti, nes ji yra paslaptis, kaip pati gyvybė, kaip pati mirtis. Taip pat žavi poetės žodžio taupumas. Eilėraščiai, kuriuose minimas karas, labiau fiksuoja akimirką, nei įgauna daug poetinės vertės, yra labiau nuspėjami, ne tokie išliekantys.

J. Jasponytės visata atsisėda šviesotamsoje, kur kalbančioji turi laikytis įsitvėrusi šviesos, kad nenugrimztų į tamsą, kad ramiai stebėdama rastų išėjimą į jaukumą, dainą. Knygos visata atsisėda pernykščių poezijos knygų pirmosiose eilėse, savitu balsu bylodama vingrius kasdienybės virpesius, kupinus išgyvento buvimo.

– LINAS DAUGĖLA –

TEKSTAI NE TEKSTAI

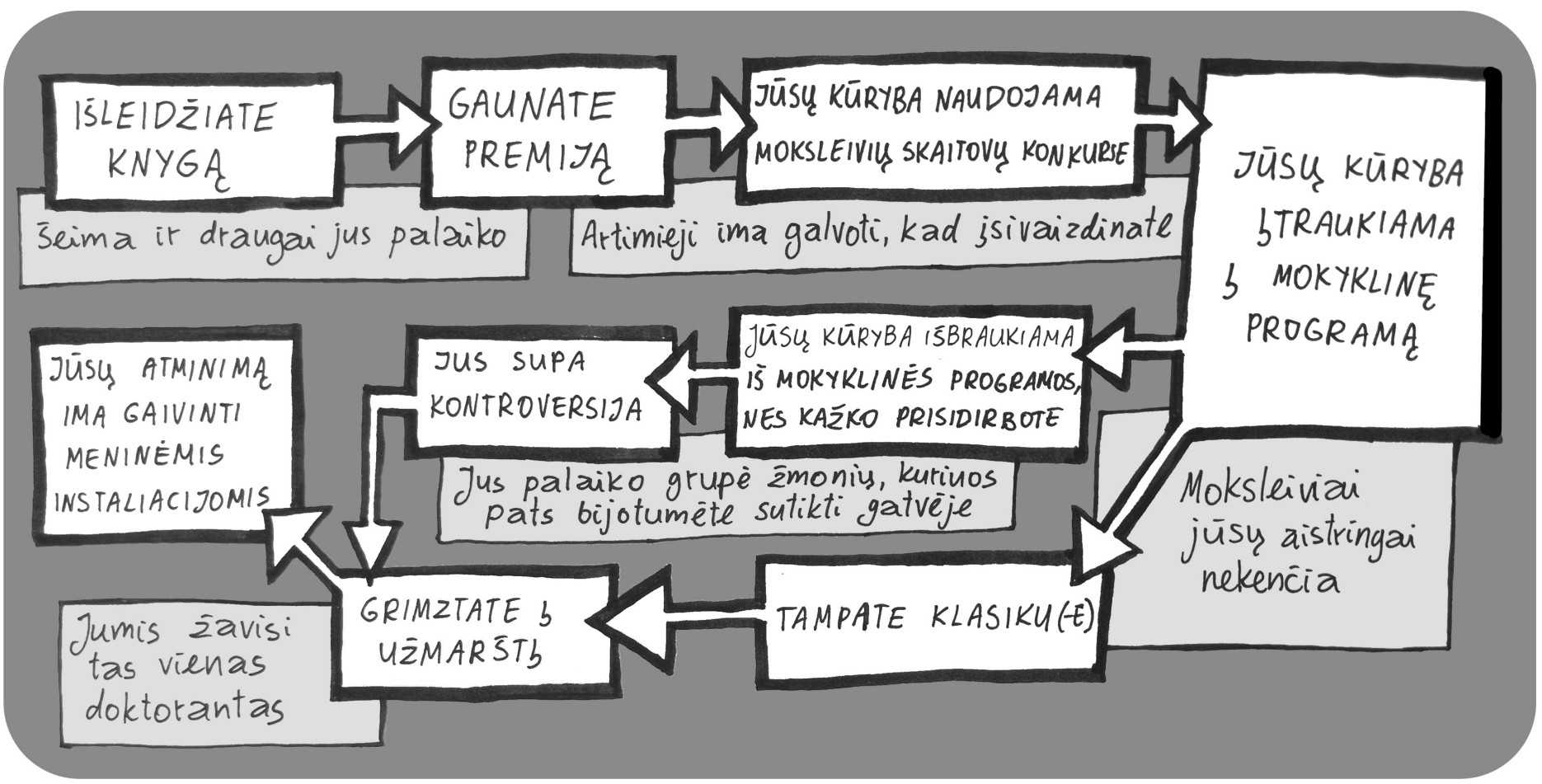

Miglės Anušauskaitės komiksas

Romanai apie meną ir aistras

Rebecca F. Kuang. *Geltonveidė*. Romanas.
Iš anglų k. vertė Inga Čepulienė. V.: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2024. 348 p.

„Geltonveidė“ sužavėjo. Ši knyga – puikus įrodymas, kad žanrinė ar tiesiog populiarioji literatūra gali būti ir įtrauki, ir prasminga. Tiesa, „Geltonveidės“ žanrą nusakyti sunku. Mistinis trileris? Siaubo detektyvas su komedijos elementais apie rašytojų gyvenimą?

Dvidešimt septynerių kinų kilmės amerikietė Atėnė Liu yra skaitytojų ir kritikų garbinama rašytoja. Tikra žvaigždė: graži, elegantiška, produktyvi. Egzotiška ir turtinga, nes Amerikoje bestselerį parašęs autorius gali bent dešimt metų nesukti galvos dėl pajamų. O Atėnės sąskaitoje bestselerių ne vienas. Atėnės koledžo laikų draugė Džunė Heivord irgi rašytoja. Bet nei egzotiška, nei lydima sėkmės. Trinasi literatūros lauko paribiuose, vilties prasiveržti į centrą, skaitytojų ir kritikų širdis kasdien vis mažiau.

Džunės ir Atėnės santykiai komplikuoti. Džunė blaškosi tarp obsesiško susižavėjimo savo drauge ir skausmingo pavydo, net neapykantos. O Atėnė Džunei jaučia gailestį, kita vertus, šlovės viršūnėje vieniša. Be to, niekas taip nepagerina savijautos, kaip pasitvirtinimas, kad kito situacija dar komplikuotesnė. Taigi, Atėnė vis kviečia Džunę susitikti, o šioji atsisakyti nesugeba.

Pagrindinė istorija užsimezga, kai jodviem aplaistant Atėnės ką tik užbaigtą rankraštį ši žūva dėl nelaimingo atsitikimo. Belaukdama greitosios Džunė nusprendžia draugės rankraštį laikinai pasaugoti. Rankraštis ją taip įtraukia, kad nusprendžia jį suredaguoti, patobulinti. Savotiška rašytojiška paslauga, bendrystė ir dialogas su genialia kūrėja. Galų gale Džunė Atėnės rankraštį išleidžia savo vardu. Istorinis romanas „Paskutinis frontas“ apie Kinijos darbininkų korpusą, per Pirmąjį pasaulinį karą išsiųstą į sąjungininkų frontą, tampa bestseleriu. Tačiau kuo daugiau dėmesio ir šlovės, tuo Džunės paslapčiai kyla rimtesnių grėsmių. Taip prasideda desperatiška kova su savimi, su kalte ir nevisavertiškumu, ir su mirusiąja bei leidybos pasaulio demonais.

Amerikos leidybos pasaulis aprašytas labai tikroviškai, kažkas panašaus dabar vyksta ir Lietuvoje, tik masteliai ir pinigų sumos mažesnės: bestselerių „gaminimo“ bei platinimo ypatumai, autorių biografijų perrašymai ir net vardų korekcija, kad pritrauktų daugiau skaitytojų. „Jautrumo redaktoriai“, reklamos strategijos, socialiniai tinklai, sėkmės lydimiems autoriams padlaižiaujantys, o nevykėlius atvirai niekinantys agentai. Taip pat pačių rašančiųjų priklausomybė nuo dėmesio, sėkmės, įvertinimų, kurių niekada, niekada neužtenka, nes juk taip saldu būti dėmesio centre, skinti apdovanojimus, jaustis leidyklos numylėtine. Tačiau net bestseleris greitosios literatūros amžiuje garantuoja vos kelerius dėmesio metus. Po to reikia naujo bestselerio, dar geresnio ar bent nežymiai prastesnio, antraip būsi pamirštas. Bet yra ir dar šis tas. Prakeiksmui prilygstantis vidinis pašaukimas rašyti: „Betgi rašymas yra viskas. [...] Negaliu sustoti. Turiu kurti. Tai fizinis poreikis, troškimas, tai tarsi kvėpuoti ar valgyti; kai gerai einasi, rašyti maloniau nei mylėtis, o kai nesiseka, niekas pasaulyje negali tavęs pradžiuginti“ (p. 280).

„Geltonveidės“ istorija ir siaubinga, ir komiška. Maksimaliai įtraukianti. Dviejų rašytojų meile ir neapykanta grįstas ryšys tęsiasi ir po mirties, Atėnės vietą Džunės pasaulyje užimti gali nebent kita konkurentė, nauja dar stipresnė varžovė. Vienintelis ir vis dėlto svarbus „Geltonveidės“ trūkumas: kūrinys ir verstas, ir redaguotas paskubomis (redaktorius Dainius Račiūnas). Palikta nemažai primityvių pažodinio vertimo atvejų. Pavyzdžiui: „Mano šeima tą patį kalba apie mano darbus“ (p. 61). Iš tiesų šeima kalba apie Džunės kūrinius, jos knygas. Lietuviškai kūrinių „darbais“ nevadiname, tai angliško žodžio *work* vertalas. Taip pat pažodžiui verčiant „projektu“ tampa kūrinio idėja, sumanymas. Prasmę numanyti galima, vis dėlto akis bado.

Ieva Marija Sokolovaitė. *Pozuotoja*. Romanas.
V.: Baziliskas, 2024. 263 p.

Debiutinio Ievos Marijos Sokolovaitės romano viršelis puikiai perteikia romano struktūros ir tematikos ypatumus. „Pozuotoja“ yra intelektualus fragmentiškos struktūros kūrinys, kurio kūnas suskaidytas į paskiras dalis kaip viršelyje vaizduojama Milo Venerą primenanti skulptūra. Svarbu ir tai, kad skulptūros akys – raudonas laku ar krauju užlietas stačiakampis – tarsi iškirptos iš fotografijos ir Venerai užklijuotos. Akys gyvesnės, tikresnės už nupieštą kūną. I. M. Sokolovaitės knygos viršelio Venera, kitaip nei bevyzdė Milo Venera, yra reginti. Tai sufleruoja, kad į reprezentacijos ar mimezės problemą „Pozuotojoje“ bus žvelgiama iš aukštajam modernizmui nebūdingos moteriškos perspektyvos. Modernistinės klasikos kūriniuose regintieji yra jauni vyrai menininkai, o I. M. Sokolovaitei įdomi jaunos moters menininkės branda, savęs paieškos, bandymas suprasti savo kūną, jusliškumą ir savastį apskritai bei atrasti savitą meninį santykį su pasauliu, susiformuoti asmeninę meno programą.

Graikų kalbos žodis *mimēsis* reiškia vaizdavimą, sekimą, (pa)mėgdžiojimą, imitaciją. Tačiau kas iš tiesų mėgdžiojama, kokia tikrovė – vidinė ar išorinė – meno kūrinyje imituojama? Aristotelio „Poetikoje“ svarstoma, kad norint, jog vaizduojamas objektas būtų įtikinamas, reikia užčiuopti ir perteikti pamatinį to objekto dėsnį, principą, esmę. Panašiai „Pozuotojoje“ elgiasi dailininkas K., arba Konstantinas: pozuotojos V., arba Veronikos, portretą tapo į merginą nežiūrėdamas. Bet tikėtis Pigmaliono ir Galatėjos istorijos neverta.

Ar įmanoma užčiuopti jaunos moters esmę, jei toji esmė pačiai V. nepažini, taki, nuolat kintanti? V. kenčia nuo lengvos kūno dismorfijos. Šis sutrikimas galbūt išsivystė, nes V. užaugo namuose be veidrodžių. Mergina apie savo išorę žinojo tik iš motinos pasakojimo. O gal lengva kūno dismorfija – natūrali kiekvienos moters būsena? Priklausomai nuo lytinių hormonų, kinta emocijos, nuotaikos, net išvaizda: vieną dieną V. yra pilka pelytė, o kitą – žvilgsnių masalas. Moteriškumo traktuote I. M. Sokolovaitės romanas primena Clarise Lispector debiutinį romaną „Arti laukinės širdies“.

Temų rimtumu, tikru ir tariamu gyliu – meno klausimai, moters brandos tema, disfunkcinė šeima, nusikaltimo istorija – ir fragmentiškumu „Pozuotoja“ yra gana tipiškas į aukštąją literatūrą pretenduojantis lietuvių romanas. Tipiška ir tai, kad skirtingos temos ne vienodai sėkmingai perteikiamos, ne visada sukimba organiškai. Mažiausiai įtikino modelio ir dailininko, t. y. V. ir K., linija, kuri romane yra ar, tiksliau, turėtų būti esminė. Konstantinas apskritai priminė idėją ar net dailininko klišę, iš popieriaus iškirptą figūrą, kurios taip ir nepavyksta sužmoginti.

Didysis „Pozuotojos“ privalumas – autentiškai aprašytas moters kūniškumas, jusliškumas. Taip pat talentingai pavaizduotos vadinamosios objektyvios tikrovės (buities, šeiminio gyvenimo) scenos, patvirtinančios, kad autorė geba įžvelgti tai, kas slypi anapus paviršių, ir savo įžvalgas perteikti literatūrine kalba. Ilgam įsimena paskiri poetiški vaizdiniai ir išplėstinės metaforos: „Veronika – toks augalas [...]“ (p. 8); dukra-veidrodis ir motina-kubas; „pilvas išpampęs it slyva, po slidžia plona luobele vargiai besutelpa pernokęs minkštimas“ (p. 40); V. tėvas, simboliškai bandantis pertapyti motiną-paveikslą (p. 60). Magiška žuvų darinėjimo scena (p. 108), dailininko tapytas motinos atvaizdas: „Akys --- akys tarsi pusiau užšalę duburiai, kuriuose lėtai dūsta žuvys ir varlės, nes vanduo neteka“ (p. 195). Arba: „demiurgas tikrai buvo mergaitė – kaip kitaip būtų įstengęs sukurti pasaulį, kuris pats tiesiog yra, yra ir nieko daugiau nereiškia, bet nuolankiai priima įvairių įvairiausias jam suteikiamas reikšmes?“ (p. 80)

Megan Nolan. *Desperatiški veiksmai*. Romanas.
Iš anglų k. vertė Viktorija Uzėlaitė. V.: BALTO leidybos namai, 2024. 288 p.

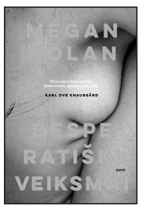

„Desperatiškų veiksmų“ viršelyje Karlas Ovė Knausgård’as teigia: „Meilės istorija, nepanaši į jokią kitą.“ Mažų mažiausiai keista, nes Megan Nolan pasakoja tikrai ne meilės, o kopriklausomybės, fizinio ir psichologinio smurto istoriją, kuri yra labai panaši į visas kitas tokio tipo istorijas ir kurioje budelis ir auka nuolat keičiasi vietomis. Kitaip tariant, „Desperatiški veiksmai“ yra negailestinga disfunkcinių santykių, tamsiosios romantikos, kurioje save įprasminti desperatiškai bando sergantys, sužeisti romano personažai, analizė.

Neabejoju, romanas autobiografiškas. Ir ne tik dėl to, kad pasakojama pirmuoju asmeniu iš bevardės jaunos moters perspektyvos. Įtikina smulkūs niuansai, subtili galios dinamika: iš psichologijos vadovėlių, o tuo labiau iš jausmų romanų to neišmoksi.

Nemanau, kad psichikos sveikatą ir sutrikimus galima ar derėtų, ar net įmanoma sudėlioti į dėžutes „sveika–nesveika“, „narcizė–empatė“, „bipolikas–šizofrenikas“ ir pan. Mano pačios ir artimų žmonių psichikos sveikatos epopėjos liudija greičiau priešingą dalyką, kuris, beje, galioja ne tik psichikos sveikatai: ribos ir vaidmenys takūs, liminalūs. Vis dėlto jei reikėtų „Desperatiškų veiksmų“ veikėjus apibūdinti trumpai, sakyčiau, kad jų santykiai neabejotinai priskirtini kopriklausomybės kategorijai ir kad pasakotoja turi ribinio asmenybės sutrikimo požymių, o jos „auka“ meno kritikas Kiranas – narcisistinio asmenybės sutrikimo bruožų. Pats tikriausias sadomazochistinis sprogstamasis užtaisas.

Pasakotoja jaučia vidinę tuštumą, kurią užpildyti gali tik ribiniai, euforijos ir skausmo persmelkti potyriai: vienos nakties nuotykiai, piktnaudžiavimas alkoholiu arba eilinė „didžioji meilė“. Ji beatodairiškai leidžiasi išnaudojama, žeminama. Iš pažiūros tikra auka, tačiau tokiu elgesiu prisiriša ir pamažu vis labiau kontroliuoja šaltą, manipuliatyvų, nuolatinio garbinimo trokštantį Kiraną, kol įvyksta eilinis ribinėms asmenybėms būdingas skilimas, kuomet „didžioji meilė“ virsta pančiais, vergove, iš kurios pasakotoja nori kuo greičiau ir kuo šlykštesniu būdu išsilaisvinti intuityviai suvokdama, kad pažemintas narcizas su kiaušinio lukšto trapumo ego prieš visiems laikams atsisveikindamas įteiks ypatingo skausmo dovaną.

Velnias ir literatūros kūrinio įtaigumas slypi detalėse. M. Nolan romane tai subtilūs psichologiniai niuansai, fiksuojami veikėjų išvaizdoje, elgesyje. Pavyzdžiui, pirmą kartą pamačiusi Kiraną pasakotoja pajunta vyrui „siaubingą gailestį“. Kitaip tariant, nors santykių pradžioje elgiasi kaip mylimąjį garbinti pasirengusi keliaklupsčiautoja, iš pat pradžių pasąmoningai atpažįsta situacijos specifiką ir savo galią. Kirano išvaizdoje išskiria pažeidžiamumą, vaikiškumą: „Kirano plaukai buvo šviesūs ir švelnūs kaip ką tik iš kūdikystės išaugusio vaikučio“ (p. 11). Ir kartu negebėjimą jausti, žiaurumą. Vyras jai panašus į romėnišką statulą ar angelą („kumpa romėniška nosis ir tobulos angeliškos lūpos“), tačiau jo išvaizda kažkuo „gluminanti“: „smarkiai išsišovę skruostikauliai teikė šiek tiek žiaurumo akims“, „Kiranas buvo ne tik be galo gražus – jis spinduliavo nenusakomą ramybę. [...] Sakytum, iš aplinkos jam nereikėjo nieko“ (p. 12).

Intuityvus bejausmio narcizo atpažinimas nebuvo klaidingas. Pačioje santykių pradžioje Kiranas atvirai manipuliuoja, užsiima *gaslightingu*. Nuolat mini buvusią merginą, su kuria palaiko artimus santykius. Pasakotoja vis labiau pavydi, stengiasi įrodyti esanti geresnė už buvusiąją. Būtent šito Kiranas ir siekia. Netikėtai jo jausmai atgyja ir patologiškai šykštus vyras pasakotojai padovanoja antikvarinę sagę, prie kurios pridėtame lapelyje prisipažįsta mylįs. O po kelių savaičių pasako norįs skirtis, nes susitaikė su buvusiąja. Pasakotoja ištikta šoko. Tačiau iš tiesų tai tipiškas manipuliatoriaus triukas: meilės prisipažinimas, brangi dovana tėra apskaičiuotas apsidraudimas, kad kai santykiai su buvusiąja vėl komplikuosis, galėtų grįžti pas antrąjį numerį – pasakotoją.

Romaną sudaro dvi laiko plotmės: 2012 m., kai plėtojasi ryšys su Kiranu, ir 2019 m., kai po smurtingos atomazgos pasakotoja apsigyvena Atėnuose. Deja, kaip ir gyvenime, nuo polinkio į kopriklausomybę neišsivaduosi pakeitusi gyvenamąją vietą. Demonai atseka.

„Desperatiški veiksmai“ yra tamsus, tačiau įtraukiantis romanas, dekonstruojantis klišių apie paklusnumą ir dominavimą žavesį. Rožinių istorijų, tokių kaip romanas „Penkiasdešimt pilkų atspalvių“ ar filmas „Gera mergaitė“, kerai vilioja, tačiau dažniausiai tokio tipo ryšys suteikia ne savojo seksualumo išlaisvinimą, o gilius psichologinius ir fizinius randus bei dar sutvirtina destruktyvaus elgesio modelius. „Desperatiškų veiksmų“ vertę lemia ir tai, kad neatrodo, jog M. Nolan rašydama siekė edukacinės funkcijos. Istorija pasakojama aistringai, asmeniškai, bet neprimetinėjant vertinimų tinklelio. Kitaip tariant, leidžiama tekstui ir personažams – abu vienodai nesimpatiški, tiek pat žiaurūs, kiek ir suluošinti – kalbėti, o skaitytojui ar skaitytojai – spręsti ir vertinti.

„Desperatiškus veiksmus“ ypač rekomenduoju tiems, kam patiko Leïlos Slimani kūryba, visų pirma romanas „Žmogėdros sode“.

– VIRGINIJA KULVINSKAITĖ –

Projektą remia Lietuvos kultūros taryba

ŠIAURĖS ATĖNAI
2025 m. kovo 14 d. Nr. 5 (1453)

Nuščiuvusio Kipro palytėjimas

Žiemą į pietus tekę skristi mažai, lenkiu pirštus lėktuve: vieną vasarį – tikrai toli, kiek artėliau pernykštį sausį, o dabar pirmąsyk gruodį, dar kiek mažėlesniu atstumu. Kitaip nei anais kartais, keleivių saugumo patikroje palieki žiemos vėsą (šaltis išlydėti neatėjo), tačiau kalėdinio *vaibo* ji nestabdo, ir šiauriečio sąmonėj įvyksta neįprasta atsiskyrimo scena. Kipras pasirodys apdaigintas eglutėmis, dekoratyviom rogėm su elniais, tačiau ne sniegu, ir tai trauks žvilgsnį, stabdys žingsnį iki pat paskutinės dienos. „Ne tik žiema, pataikėt į tokią savaitę, – pasakys viešbuty apie tuštumą. – Kitą, Kalėdoms, vėl prigužės žmonių."

Norint pasiekti Larnakos centrą, tiksliau, paplūdimį, reikią išlipti prie policijos nuovados, patariama viešojo transporto stende. Pastatas su apvalainu martelo bokšteliu, kolonijinės britų valdžios čia įspriegtas, trumpai blyksteli prisiminimais iš tokiais nusėtos Airijos pakrantės ir paskutiniojo lankyto, kur nakvota Joyce'o ir pradėtas „Ulisas". Čia prieš šį testovi eglutė, margai šviesi, bet ir smulki, lyginant su Larnakos paplūdimio didžiąja, kurios puošnybę pildys, bet ir goš gretimi atrakcionai. Einame Zenono Pieridžio, buvusio mero, verslininko, kūrusio čia „Rotary" klubą maždaug tada, kai Vilniuje ant Žaliojo tilto kilo skulptūros, gatve, virš kurios driekiasi ir už posūkio veda šventiškas lempučių kilimas, o po kojom šmurkščioja katinai, pasitikę apskritai vieni pirmųjų, savo atvaizdais įsigraužę net ant suvenyrų. Kai ant suoliuko, greta išdidaus spragtuko statulos, išsipakuosim karštą musaką, patiekalą iš bulvių, baklažanų, mėsos, vieno kačiuko galvelė kyštels iš už gretimos gyvatvorės, ir jis mielai prisidės pasivaišinti bent trupiniais. Praeivių – reta, žmonės sulindę į automobilius: dar nepriprastas kairiosios pusės eismas ir gausa siaurų gatvelių, kuriomis mašinos zuja net vėlų šiokiadienio vakarą, trikdo zylionių jomis malonumą šiauriečiui. Į vidų kviečia bulgariška parduotuvė, kurioje pasitinka Lietuvai įprasta kulinarija ir nebeįprastos rusiškos prekės, atsidaryti netoliese žada užeiga „Burger philosophy" su mąstytojo, žvelgiančio į sumuštinį, emblema.

Važiuodamas šalies gilumon, į sostinę, artėji kartu ir prie faktinio pakraščio. Buferinė zona, žalioji linija, išvagojusi ją it erškėčių vainikas, atskiria abi – graikų ir turkų gyvenamas – salos dalis; šit stovi kebabnamis „Berlin Wall", primenantis bendrystę tarp buvusių padalintų miestų, o už jo jau bokštelis, metalo lakštai ir vielos, čia nebederėtų fotografuoti. Išoriškai atrodo ramiau ir tykiau, kasdieniškiau, nei tikėtumeis, net sienos kirtimas pėsčiom – formalumas, paso parodymas ir tiek. Žaizda po turizmo tvarsčiu išlieka, su atvykėliais abi bendruomenės malonesnės nei viena su kita: abeji šaltai žiūri į turistų norą nuvykti kitapus. Valgiai kirtus ribą tampa pabrėžtinai graikiški arba turkiški, ir šypsnys pats ateina, suvokus, kad, tarkim, graikiškoj pusėj panorus saldumyno, kurio gausu pas turkus, verta žvalgytis vietelės, prisistatančios siriška arba libanietiška. Vykstant automobiliu kitapus, bus papildomų rūpesčių. It skirtingų tapatybių kuorai stūkso maldos namai, gerai matomi iš „Shacolas" muziejaus-observatorijos: pietinėj Nikosijoj daug krikščioniškųjų, naujutėlės Šv. Barnabo ir šv. Makarijo vidų tviskina migrantai, grojantys savo muziką ir neprieštaraujantys, kad užeitume, iš šiaurinės kyšo minaretai, ryškiausiai – buvusios Sofijos cerkvės, virtusios Selimijos mečete dar iki salos padalijimo. Tik katinai, regis, vaikšto kur sumanę, be jokių dokumentų.

Atstumai žemėlapy maži, bet nuvargstam – spūstin patekusiame autobuse į Kireniją (Girnę) numingam ir pilimi, laivuota pakrante, eglutėmis grožimės jau leidžiantis saulei. Tamsoj žiba spalvingos turkiškų prekių ženklų iškabos, priima ir korteles, tačiau transportui verta turėti lirų, kurių pluoštelį gaunam po keistai sudėtingos keitimo procedūros tuščiame banke. Blogiau su pačiu transportu – praeiviai rodo tai šen, tai ten, iš kur reiktų vykti į Nikosiją, nuėję į paskutinę stotelę palei plentą, randame tik būrį tranzuotojų, paaiškinančių, kad po septynių vakaro autobusų nebėra. Už 10 minučių kas nors paims ir mokėti nereiks – tikina entuziastinga jaunų iraniečių pora, ir iš tikrųjų, su jais įsirioglinam į labai svetingo jaunuolio mašiną – kalbinu jį visą kelią apie gyvenimą, žiemą, Turkiją, išlipdamas siūlau atlygį, bet išties liekam energingai atstumti.

Viešasis transportas jau graikiškoj pusėj privargina įvairiais būdais – sunku susigaudyti tvarkaraščiuose ir maršrutuose, autobusai nesigėdija pravažiuoti gerokai per anksti ir net neluktelt bėgančių į stotelę, kitose netikėtai nestojama; transporto kortelė nepasipildo, nors pinigus iš sąskaitos paima; netikusioj vietoj baigiasi monetos, ir vairuotojai be ceremonijų veja iš autobuso – pasmulkinkite pinigus. Bet turkiškoj daly reikalai pasirodo dar sunkesni. Parvykus į sostinę pakeleivingai, iki centro pakraščio reiks dar pavažiuoti vietiniu ilgai stovinčiu, vėliau vos judančiu, tepalu kvepiančiu ir ikariškai kriokiančiu autobusiuku, kuriame praviros durys nuolat daužosi su kiekvienu stabtelėjimu; taip ir nenuvyksiu į tolėlesnę Famagustą ir ištuštėjusį, per karą graikų paliktą Varošos kurortą.

Turkiškoji Nikosija švytinčia dekoracija pirmoji pasveikina su artėjančiais 2025-aisiais. Jau prieš aštuntą vakaro apmirę: viskas uždaryta, praeivių beveik nesutiksi, ir tik visai palei kontrolės postą dar spingsi nedidukė gyvybės salelė – keliuose baruose susispietęs jaunimas. Graikiškoj Ledros gatvės pusėj ščiūvama kur kas lėčiau – daugiau kas atidaryta, didžiausias spiečius žmonių, aišku, greta makdonaldo, vis dar iki dešimtos vakaro kursuoja tarpmiestiniai autobusai: įsėdęs skaitau Dalios Staponkutės tekstą ar interviu, stengiuos po vieną kasdien. Suvokdamas, kad aš Kipre tik pabraidžiosiu, bet autorė seniai jį patyrusi iš batiskafo; ilgainiui – su smalsumu – ką gi dar artimo atrasiu jos žodžiuose.

Kitą dieną sulėtinę žingsnį, apžiūrinėdami senovinio Kitiono miesto, finikiečių deivės Astartės – savotiškos Afroditės – šventyklos griuvėsius (ją, rašoma, statė prie Saliamono šventyklos Jeruzalėje dirbusieji), galvojame: kiek kuri lankytina vieta, aikštė, pagaliau, gatvelė atrodo kitaip sezono metu? Kiek kurie, jei nuoširdžiai, geidžiame filosofijos ir kiek – mėsainio? Važiuojame prie Larnakos druskos ežero, kur žiemą būna flamingų, tačiau šįsyk jie – vos matomi taškeliai kažkur ežero gilumoj, tad vaikštom šio didelio veidrodžio perimetru, vakare – sėdime ant akmenų molo pajūry, bandom naktį gražiai nufotografuoti didelį raudoną eglutės bumbulą, aplink kurį muša bangos, tolumoj leidžiasi ir kyla lėktuvai, dar toliau – pirštais badome iš kairės į dešinę – ten už poros šimtų kilometrų Sirija, kur ką tik pasikeitė valdžia, Libanas, toliau Izraelis ir Gaza.

Daug galingesnės bangų mūšos rasime kitą dieną prie Ciklopo olos, vienos iš kandidačių į mitinę tikrąją, tačiau ir šiame salos kraštelyje, šalia Aja Napos, tvyros ramybė. Krantinėj aidi nepernelyg įkyrūs grąžtų ir plaktukų garsai – šeimininkai tvarko laivus. „Neplukdome, nebe sezonas", – šypsosi vienas; išties, paskutinis kabantis skelbimas apie ekskursiją yra dviejų savaičių senumo. „Čia viskas uždaryta, absoliučiai tuščia, supranti?" – į mobilųjį nuostabos kupinu akcentu, galbūt škotišku, šaukia prie stotelės atžingsniuojantis vyrukas. „Tuoj pat grįžtu, nes įsivaizduoji, NIEKO NĖRA. Kaip taip..." – tęsia su nuostaba. Man tylos ir tuštumos harmonija patinka labiau, ir kai dailiam paplūdimy su Graikų kyšulio uola tolumoj įlipu maudytis, vėsoką vandens palytėjimą nustelbia pajuntamas, greičiausiai vaizduote, vienuolyno žvakių kvapas, primenantis Vatopedį, Kipro graikų vienuolyną Atone. Prisimenu, koks pilnas jis buvo piligrimų, kur kas triukšmingesnis, nei dabar yra visa Aja Napa. Aplink tik keli praeiviai, žmonės ir katinai, todėl persirengimo būdelių stygius netrukdo (o nemokami tualetai apstulbina savo švara ir tvarka), šios akimirkos – pats puikiausias oro ir erdvės gurkšnis prieš ilgą dienos tąsą autobusuose, kai su persėdimu važiuosime į vakarus. Kortelė vėl nesuveikia, grynieji giliai, vairuotojas veja, bet, ačiūdie, šįkart gilyn, ne lauk, ir pradžiugęs galvoju, koks jis panašus į Vytautą Kernagį su šiais veidrodiniais akiniais.

Vienas malonumas gaivų vakarą palengva eiti nuokalnėn link nakvynės vietos; Pafo senamiestis ant kalno, tad einame zigzagais žemyn, pravažiuodamas šaižiai pypteli automobilis, vienintelis toks nemandagus šalyje. Gaiva, tik saulėta, palydės ir ryte, kai, katėms sergstint, apžiūrinėsim karalių kapus, senąjį aristokratų nekropolį, o vėliau archeologinio parko mozaikas su graikų mitų ir kitokiomis senovinėmis scenomis. Lūkesčių turėti rizikinga, jie programuoja nusivylimą – ir šit ne sezono metu dalis jų uždengtos; apžerti smėliu lieka ne atskiri vaizdai, o civilizacijos šaknys, rytų Atėnų reliktai. Netoli parko lipame laivelin, klausomės pasakojimų apie dugno augaliją, žuvis ir nuskendusio laivo dalis, stabtelime pasimėgauti maudynėmis, vasarą turbūt populiaria, o dabar tik šypsenomis sutinkama pramoga. Pradrėskęs šį tylų konsensusą įšoku, taip įkvepiu porą jaunų nigeriečių pasekti iš paskos, tik jie – su gelbėjimosi liemenėm, per kopėčias; visi pliuškenamės, žuvys per bortą šeriamos trupiniais, laive likę keleiviai – reginiu. Kapitonas malonus – man randa rankšluostį, o tiems, kuriems laivui judant bloga, prisako žiūrėti tik tiesiai į horizontą ir stengtis negalvoti apie šleikštulį. Vakaras išeina konvenciškai saldus – saulę, nyrančią jūron, stebime nuo Pafo turgaus kalvos, užeiname rožine spalva ir širdutėmis tvinksinčią kavinę, nardome tarp daugiau kalėdinių dekoracijų.

Kitą dieną nuomojamės automobilį ir važiuojam į Troodo kalnus. Užkilus aukštai – vėsiau; suvenyrų turgely prie Kiko vienuolyno mums neša ir neša ragauti skirtingų arbatų, vos pajutę, kad drebam. Vienuolyną varsto vėjai, šiūruoja lankytojų plaukus, ir viskas kieme labai primena Atono vienuolynus, išskyrus tuos šiūruojamus moterų plaukus. Patarti turgelyje, pavažiuojam aukštyn iki regyklos. Čia ir didžiulė Makarijo III, pirmojo šalies prezidento, daug laiko praleidusio Kike, skulptūra; asmenybė, regis, buvo ne menkesnė, dėjusi dideles pastangas išlaikyti šalį vientisą ir išvengti etnoreliginio susipriešinimo, t. y. to, kaip viskas baigėsi.

Sustojame ir prie Pedulo bažnyčios – jei ne vis šaltesni vėjai, ar bent turint arbatos pilną termosą, būtų galima ilgiau grožėtis šiuo ant pašlaitės įsitaisiusio miestelio vaizdu, iš tolumos sklindančia kalėdine muzika arba varpų dūžiais, pakikenti iš apžvalgos aikštelėj tarp dovanų įsitaisiusio mažyčio dekoratyvinio apžvalgos rato – didelis čia nei tilptų, nei jo reikia. Dieną per anksti užtemdo vairavimo kalnuose patirties stoka – kilometrai čia nyksta kur kas lėčiau nei laikas, ir saulėlydis mums tik pašvytruoja per kalnų keteras, kai sukinėjamės serpantinais ar stabtelim atsargiai nusiskinti dygliuotų opuncijų. Nuvargus sukinėtis, mums sukinėsis šokėjos, netikėtai užtiktos su minia žiūrovų viešbučio vestibiuly, ne tik pagal sirtakio, bet ir flamenko, sambos ir kitokių melodijų garsus, staigiai dingdamos persirengti, kol šoka kitos.

Limasolio neaplankome – atidėtas paskutinei dienai jis tampa lietaus auka. Iš Talos miestelio žvelgiame, kaip šis, pirma jūroje, po truputį artėja link mūsų. Dar spėjame saugi pamatyti dalį Neofito, vienuolio, prieš 900 metų išsiskaptavusio uoloje kambarius, vienuolyno, ir tik stabtelėjus kačių prieglaudoje atūžia lietus – bebėgančios link mūsų pristabdo žingsnį, kai kurios patraukia atgal, ir viešnagė trunka trumpai. Grįžtame į viešbutį pašaudyti mažučiu, bet visgi arbaletu, lankome prekybcentrį su milžinišku „Pepco" analogu „Jumbo", pagal labirintiškumą ir laiką, reikalingą jį tiesiog pereiti, primenančiu „Ikea". Darsyk bandome gaudyti saulėlydį prie Afroditės uolos; lietus prapuola, jo vietoje atsiranda lietuviai, fotografuojame vieni kitus, bet debesys patikimai neprileidžia saulės. Vakarėjant grąžiname automobilį, mikroautobusas paveža į oro uostą. Turistinis šalies-salos makiažas, ką ten – visa plastinė operacija, traukia, bet kartu ir liūdina: Kiprą, tą tikrąjį, kuriam nereikia lakstyti persirenginėti žiūrovams, norėtųsi apkabinti – šiltai, kad šis apkabinimas skirtųsi nuo troškaus masinio turizmo glėbio. Tariuosi, kad apsilankę be minios šitaip palytėjom – bent akimirksnį.

– VYTAUTAS JURŠĖNAS –

Prieš trampizmą, arba Būkime savo gyvenimo šeimininkai

► Atkelta iš p. 3

Vietoj problemų sprendimo iš esmės sudaromos prielaidos gerokai didesnėms ateityje. Išstoti iš Paryžiaus klimato kaitos susitarimo, prisijungiant prie Irano, Libijos ir Jemeno kompanijos, reiškia visiškai nesuvokti problemų masto, stokoti atsakomybės jausmo ir paruošti dirvą gerokai didesnėms migracijos bangoms, kurių užkardymas oficialiai buvo vienas svarbiausių trampistų kozirių. Sustabdyti humanitarinę paramą besivystančioms šalims – tai smigti žemai šalyje, kur aukojimo, filantropijos ištakos yra tapusios dažno verslininko, doro ir nedoro, prievole. Ir atiduoti naujas nišas savo pagrindinei konkurentei Kinijai. Tokių kuriozų būtų buvę galima išvengti, jei komandoje būtų buvę bent kiek prieštarauti drįstantys bendražygiai, kaip tai buvo pirmosios kadencijos metu. Dabar atrodo, kad ten, kur Trumpas nuosaikesnis ir sukalbamesnis, jį papildo Vance'as, Hegsethas ar Muskas.

Paprastas kalbėjimas, priešų įvardinimas, deja, suviliojo antros pagal dydį pasaulio demokratijos rinkėjus. Liūdina, kad autokratai ima nepatikti tik tuomet, kai jie mums nepalankūs, nors didžioji dalis mūsų turėtume nesunkiai atpažinti patologinius melagius, narcisistines ir į diktatorystę linkusias asmenybes. Precedentų būta ir anksčiau, o kai kurie jų baigėsi liūdniau (pvz., didžiąja dalimi ksenofobų ir euroskeptikų su Nigelu Farage'u priešakyje sukurstytas „Brexit"). Ir Lietuvos politiniame lauke tokių anomalijų būta – nuo jaunimo pasivaikščiojimo su orbaniečiais Vengrijoje, autokrato Viktoro Orbáno liaupsinimo dar 2012 m. iki Vokietijos AfD veikėjų „Šeimų marše" ar net Parlamente, laikinosios įsiteikimo Trumpui grupės Seime. Ir tai – tik vos keli pavyzdžiai.

Kitas stebinantis dalykas – bandymas įsiteikti; vergiškas įsitikinimas, kad už pažeminimą verta dėkoti. Nors teiginys, kad ES šalys savo gynyba buvo per mažai susirūpinusios, turi pagrindo, laikyti tai Trumpo šantažo nuopelnu yra kognityvinis disonansas, juolab kad po Antrojo pasaulinio karo JAV atsargiai žiūrėjo į ginklavimąsi Europoje. Nes tuomet ir mes už skiriamą didesnį dėmesį gynybai ir kibernetiniam saugumui, galbūt net santykinei tautos vienybei turėtume dėkoti Putino ir Lukašenkos režimams.

Koks priešnuodis prieš tai, kad smegenų neužvaldytų trampizmas? Pilietinė visuomenė ir pasitikėjimas vienų kitais ir valstybe. Ir svarbiausia – mokėjimas prisiimti atsakomybę: tiek priimant kasdienius sprendimus, tiek bendraujant su kitais, tiek dalyvaujant politikoje. Lietuvoje, deja, matome ženklų, kad trampizmui imlių lietu-

„Achilas ir vėžlys – tai apie mane“

Gal aš tiesiog trumpai papasakosiu, kaip ši knyga atsirado. Savarankiškai studijavau filosofiją, gilindamasis į hermeneutinės filosofijos tekstus ir rašydamas apie juos, taip pat dėstydamas hermeneutiką studentams. Bet prieš nebeįsivaizduojamą daugybę metų nusprendžiau imtis filosofiškai dirbti ne kaip filosofijos istorijos tyrinėtojas, o savo vardu. Pradėjau atitinkamai modifikuoti savo dėstomus kursus, o paskui pakeičiau ir iškabą – mano sritis turėjo būti „Hermeneutinė kultūros filosofija“. Beje, kai papasakojau apie šią savo metamorfozę lenkų filosofui Krzysztofui Michalskiui, jis ironiškai paklausė: „Na ir ką, ar daug kas pasikeitė?“ Vis dėlto man pasikeitė daug kas, svorio centras: svarbiausiu dalyku pasidarė ne tai, ar aš teisingai supratau, ką galvojo vienas ar kitas autorius, o kaip vieną ar kitą dalyką suprantu aš pats.

Beje, kultūros filosofija buvo dar ankstesnis mano užsiėmimas, dar iki kryptingų hermeneutikos studijų – aš buvau apsigynęs disertaciją ir parašęs knygą apie lietuvių kultūros filosofiją.

Taip įėjau į tai, kas vadinama hermeneutiniu ratu, o tiksliau būtų vadinti hermeneutine spirale – kasmet plėčiau ir transformavau semestrinį kursą (kaip žino kiekvienas dėstytojas, tai yra apie 16 paskaitų). Kažkuriuo metu nagrinėjama problematika pasidarė nebeaprėpiama per paskaitas, tešla ėmė lipti per kubilo kraštus. Bet temos prašėsi nagrinėjamos toliau, smulkiau ir giliau. Todėl nusprendžiau dėstyti ne viską, ką mėginau aprėpti neapibrėžtai didelėje ir vis didėjančioje visumoje, o tik tiek, kiek spėsiu. Taip dėstomo kurso problematika siaurėjo, o kartu detalizavosi.

1991 m., būdamas Niujorke ir plaukdamas su Giedre Kadžiulyte kažkokiu keltu (gal net matėsi Laisvės statula – žodžiu, tokios kičinės aplinkybės), išdėsčiau jai besikristalizuojantį knygos sumanymą. O nuo 1992 m. į Lietuvą kelerius metus atvažiuodavo ir dėstydavo mūsų Universitete šviesaus atminimo Vytautas Kavolis. Lankiau jo paskaitas, o paskui dažnai palydėdavau jį į bendrabutį ir pakeliui nemažai kalbėdavomės. Pasiklausęs mano pasakojimų apie tai, kuo aš užsiimu ir kas man rūpi, jis vieną kartą pasakė jam būdinga lakoniška maniera, kad „jau reikėtų spausdinti“. Man tai tapo stipriu postūmiu, aš tiesiog atpjoviau pirmąjį neapibrėžtai ilgos dešros gabalą ir pavadinau „Steigtimi ir sauga“ (1996). Jos paantraštė buvo „Kultūros filosofijos etiudai“. Ten nagrinėjau veiksmo, veiksmų problematiką, bet veiksmą ėmiau ne etikos, o kultūros filosofijos požiūriu, tai yra kaip pavyzdinį, veiksenos pavyzdį duodantį veiksmą, kuris steigia ir saugo kaskart savitas formas įgyjantį, vienokį ar kitokį istorinį pasaulį. Tas formas narstant, pasidarė toks kartais vingrus kilimo raštas, svarsčiau labai įvairius ir skirtingus reiškinius, bet man visą laiką rūpėjo universalijos ir visur stengiausi jas aptikti: kaip tik tai turėjo būti hermeneutinės kultūros filosofijos, o ne kultūros ar kultūrų istorijos etiudai.

Žinoma, mano tešla toliau lipo per kraštus: knygoje išdėstytus dalykus paskaitose vis glausdavau (iš 16 paskaitų šiuo metu pasidarė 3), o plėtojau tolesnę eigą. Su laiku (nuo 1996 iki 2024) susidarė knyga, kurią štai matote, „Dirbinio rastis ir tvermė. Kultūros filosofijos etiudai 2“. Jos tematika yra materialiosios kultūros buvinių – dirbinių – savita „steigtis ir sauga“, tai yra jų dirbdinimas ir tausojimas. Šią tematiką įrašau į pamatinį Vakarų filosofijos kontekstą. Mąstant pasaulio ir laiko akiratyje, klasikinės Vakarų filosofijos plėtojamos būties problematikos atitikmuo, o kartu – jos alternatyva yra rastis, tvermė ir nyktis. Šiandien vargu ar kas nors gali atsakingai kalbėti apie amžiną, tai yra neatsirandančią ir neišnykstančią būtį (nebent matematikas ar logikas). Mums pamąstomą būtį atitinkanti universalija yra tvermė su savo ribomis ar kraštais – rastimi ir nyktimi. Todėl, beje, man teko skirti dėmesio Parmenidui ir Heraklei-tui, Platonui ir Aristoteliui. Taip visą svarstymą atrėmiau į giliausius Vakarų mąstymo pamatus.

Koks nors įdėmus klausytojas galėtų paklausti: kodėl knygos pavadinime yra tiktai rastis ir tvermė? O kurgi nyktis? Juk visa, kas randasi, nyksta. Čia hipotetinis įdėmus klausytojas mane nutvertų už rankos, vėl manipuliuojantį peiliu: kad šiemet po 29 metų pertraukos galėčiau išleisti antrąjį „Kultūros filosofijos etiudų“ tomą, aš vėl ryžtingai nupjoviau savo kultūrfilosofinės dešros gabalą, o tęsinį atidėjau nežinia kaip ilgam. Šiuo metu rašau kaip tik apie dirbinio tvermę užbaigiančią nyktį. Na, o jeigu „dangiškasis tėtutis“, kaip jį vadina Donelaitis, dar kiek palaikys mane šiame pasaulyje, eisiu toliau, prie Vakarų mąstymo tradicijai gerai žinomos prisikėlimo ar atgimimo problematikos. Tiesa, prisikėlimą paprastai nagrinėja ne filosofija, o teologija. Bet materialiosios kultūros filosofinėje analizėje apie atgimimą kalbama visiškai pasaulietiška prasme – tai ne kas kita, kaip dirbinio archeologija, muzeologija ir restauracija. Prikeltas dirbinys tveria dar kartą ir kitaip negu pirmąjį, ne tiesiog tausojamas, bet puoselėjamas – tai tokia ypatinga sauga.

Kiek baisoka ir kartu juokinga pasakyti, kad dar toliau veriasi nebe dirbinio, o kūrinio problematika. Iš tikrųjų ji figūruoja ir abiejuose „Etiudų“ tomuose. Kūrinį laikau ypatingu – simboliniu ir ekspresiniu – dirbiniu.

Savo ruožtu, „Steigties ir saugos“ pavyzdinio veiksmo problematiką pratęsia laikinių ir praeiginių kūrinių – žaidimo, vaidinimo ir grojimo – problematika. Visa tai kažkada jau dėsčiau savo hermeneutinės kultūros filosofijos paskaitose Universitete ir Dailės akademijoje, bet dabar, hermeneutinei spiralei taip išsiplėtus, seniai nebegaliu pavyti, kaip Achilas – vėžlio.

– ARŪNAS SVERDIOLAS –

Kalba, sakyta per knygos pristatymą Vilniaus knygų mugėje

Meilės ir seilės

Tu, meile, – tąsi seilė, besivelkanti paskui mane kaip gleivės paskui sraigę. Kiek prisimenu, tiek buvai užkibusi man ant ausies kriauklės, šnabždanti baisiausius žodžius ir velkanti mane į vietas, kur be Tavo paliepimo niekuo gyvu neičiau. Kiek siekia atmintis, tiek bandžiau Tave pamatyti, bet kadangi savo ausų nepamatysi, o ką jau kalbėti apie užausius, Tu – nematoma. Tad teko įsivaizduoti – kaip mylėsiu Tave, kaip nekęsiu Tavęs, kaip gulėsim apsikabinusios, kaip švęsim ir mirsim ranka rankoj.

Vasariais mano paraudę pirštai atsilupinėjusiomis nagų odelėmis atsiranda vis kitame delne. Tik ne šiais metais. Vietoj lėkšto priverstinio *aš tave myliu* blizgiame atviruke šiais metais šokau su draugėmis stotelėje ir beveik negalvojau apie Tavo nebūtį. Bet praeitos *valentynkės* manyje paliko įvairių šokolado dėmių. Pirmas Valentino dienos atsiminimas – einame namo su seneliais, priešakyje medžių alėjos įrėmintas greipfrutų raudonumo saulėlydis. Mano delniukuose reklaminis leidinys. Viename puslapyje puikuojasi įvairios širdelės formos prekės – galimi meilės įrodymai adoracijos objektui. Jos audrina mano vaizduotę, noriu, kad meilės objektais dalintųsi mano meilės objektai – lėlės. Pasakoju močiutei, kaip išsikirpsiu saldainių dėžutes, rožių puokštes, pagalvėles ir meškiukus ir jie bus tikri mano Barbėms ir Kenui. Močiutė bando paaiškinti Valentino dienos banalumą ir meilės suprekinimą, bet man dar tai nesvarbu. Mano vaizduotėje dvimačiai karpiniai įgauna kietą, tikrą kūną. Tikrą kaip sušalę šermukšniai ant plonų juodų šakelių.

Tuomet buvo kankinantys mokyklos metai. Vienais iš jų sirgau, bet iš šiltos lovos mane pakėlė beldimas į palangę. Po pamokų mane aplankė draugės. Gavau šaltų pieninio šokolado saldainių – tokių, kokie man labiausiai patinka. Maždaug tuomet sugalvojau – kad būčiau mylima, turiu būti graži, nors taip nesijaučiau, o dar buvau keista ir nelabai gabi. Buvau paskendusi svajose apie fikcinius mylimuosius, meilė egzistavo tik romanuose ir mano paišomuose komiksuose – dramatiška, amžina, dievų palaiminta, likimo skirta. Man užteko ją matyti puslapiuose, ekrane, užmerktuose vokuose prieš užmiegant. Nenorėjau, bijojau ir nemaniau, kad galiu paliesti, užuosti ar paragauti jos.

Tarp tų svajų netikėtai įsiterpė prašymas nepamesti kito trapios širdelės. Sumišau – kaip man atstumti žmogų? Tai per daug negalvodama apsiėmiau šio gyvybiškai svarbaus organo sargo darbą. Atsakingai padovanojau širdelės formos kažką, atidaviau savo dalis (o gal netekau?) ir tikėjausi lygių mainų. Bandžiau rašyti Šekspyro įkvėptą meilės istoriją, bet nei aš, nei kita pusė nemokėjom savo partijų ir daugiau spoksojom iš skirtingų scenos kampų, kol tarp mūsų kaupėsi dovanos iš menkniekių parduotuvės. Galų gale, iš gauto dubenėlio su žodžių žaismu apie apsikabinimus mano katės pasigardžiuodamos laka vandenį. O mano vidaus likučiai buvo iškeisti į mėlynių skonio elektroninę cigaretę ir šokoladinį saldainį.

Jaučiausi nepatyrusi kažko itin svarbaus, užausiai nieztėjo nuo Tavo piktų nagelių, tad nėriau galva pirmyn, į kiekvieną glėbį, pašnibždėjusį Tavo vardą. Paskendau komplimentų (*tu tokia plona, tu tokia graži*) kibire ir nesileidau ištraukiama. Nesijaučiau graži, nebuvau ir plona. Tik nevalgiusi. Prasidėjo serija skubotų nesusipratimų siekiant gylio. Troškau artumo, besišlykštėdama intymumu. Tavo kūnas vis labiau tirpo ir plėtėsi, bandžiau Tave rasti praeivių akyse, pokalbiuose, paveiksluose, dainose. Kailiniai, nuoga krūtinė, *man reikia į darbą*, tanki tyla. Šaltas auskaro prisilietimas prie mano karšto žando, *kaip Tau pasisekė, kad radai slidinėjimo striukę humanoje. Smagios kelionės į Nidą* (norėjau Tave tuomet pabučiuoti), vasaros saulėlydyje paskendusi Petro ir Povilo bažnyčia. *Išsikraustau, padovanok man knygų, aš jas grąžinsiu*, neigiamas nėštumo testas – tarp mūsų tik kilometrai, *žinojau, kad nekenti manęs. Me and my girlfriend are having problems*, didinu tarpą tarp mūsų ant lovos, kampe džiūsta purvinu lagūnos vandeniu permirkę drabužiai, *let's watch a movie*. Šviesų instaliacija ant bažnyčios, duodi elgetai kelis eurus, siaubingai pykina, eidama iki Tavo mašinos bandau prisiminti praeitą vakarą išmoktus kikbokso judesius. Stovėk tvirtai, spirk ne iš kojos, o iš viso kūno. Turiu nukauti švelnumo pastangas, tačiau skęstu kažkur tarp jautrumo, aštrumo ir meilaus nieko. Noriu Tave matyti tik prisimerkus, girdėti šnabždant tik retkarčiais. Tik kai kontrolė mano rankose, kai esu režisierė ir pagrindinė aktorė.

Bet vieną dieną man labiausiai patiks Tavo prisilietimas per paltą. Ranka ant nugaros linkio, nesibaigiantis apkabinimas, šilto delno formos artumas, saugumas. Tavo balsas bus ramus, kai pasakosi apie sapnus, deklamuosi eilėraštį, bandysi prisiminti dainą ar surasti tiktoką, kol žiūrėsi į Vilnių nuo Tauro, nuo Trijų Kryžių ir nuo Stalo kalno. Tavo švelnumas bus saldus iki koktumo, kartais raukysiuos nuo perdėto meilumo. O Tavo atstūmimas bus kaip jūros banga, nepikta, be keteros, bet stipri, kad pargriautų ir grasintų nusitempti gilyn. Tavo šviesūs, tamsūs, ilgi, trumpi, tiesūs ir garbanoti plaukai slys pro mano pirštus kaip smėlis. Norėsiu glostyti ir Tavo mintis. Prisijaukinti jas. Paneigti piktas, pagydyti liūdnas, pakutenti linksmas. Norėsiu būti Tavo gelbėjimosi liemene nuo vienatvės, nemigos, skausmo.

Norėsiu vaidentis Tau, kai bandysi mane pamiršti iš pykčio. Pyksi ant manęs, nekęsi manęs, bijosi manęs. Mano artumas Tau kels šleikštulį, mane reikės išrauti kaip piktžolę iš savo minčių, pokalbių ir jausmų. Aš buvau tokia gera, tokia faina, tokia lengva, tokia prieinama ir – vis tiek palikau Tave, išdaviau Tavo pasitikėjimą, sugrioviau Tavo iliuzijas, melavau Tau, atstūmiau, bet vėl beldžiuosi į Tavo duris naktinėmis žinutėmis.

Ir po visų pykčių vis tiek priglausi žandą tarp mano menčių, ilgais pirštais grosi mano plaukų sruogomis. Savo begaliniu būviu būsi mano. Užpildysi mano tuščius patalus, apkabinsi pamirštas pagalves, pripildysi puodelius kavos ryte ir vyno vakare, dubenėlius sriubos, o lėkštes kiaušinienės. Dūsausim nešdami kačių maisto ir kraiko kilogramus į penktą aukštą. O gal gyvensim pirmame aukšte ir katės galės išeiti pasivaikščioti į lauką. Gal net negyvensim tame pačiame mieste ar šalyje. Bet tai bus visai nesvarbu. Pripildysi mano burną žodžių, o aš Tavo galvą svajonių. Ir mes būsim nebūdami nei kartu, nei atskirai.

– MONIKA PAKERYTĖ –

---

vių dalis nėra maža. O turėtų būti priešingai – mums, europiečiams, reikėtų įsisąmoninti, kad, JAV atsitraukiant nuo Europos reikalų, mums reikia ypatingos vienybės Europos mastu. Vienybės kovojant už savo vertybes, už netobulą, bet kol kas geriausią liberaliąją demokratiją, už Apšvietos idealus ir prieš dezinformacijos tamsumas ir melagienas. Visas autokratijas, nepriklausomai nuo politinio spektro, vienija panieka demokratijai, priešų paieška, mokslo ideologizavimas ar jo neigimas, kritinio mąstymo slopinimas. Ir nors Trumpo administracija, laimei, ne visus pažadus ištesi ir daug kur stokoja nuoseklumo, retorikoje daug postulatų, kurie išmanantiems Europos istoriją skamba kaip kraupus *déjà vu*.

Vilties teikia tik filosofinis požiūris – viskas laikina, juolab neramūs laikai. Vilkimės, kad kaip ir 1969 m., kai buvo parašytas vienas melancholiškiausių progresyviojo roko kūrinių, taip ir artimiausiu metu sumaištis mums vis dėlto epitafija netaps. Veikiau priešingai – jei įveiksime šią politinę krizę, iš jos išeisime stipresni, galbūt net rasime jėgų nusijuokti. Kol būsime savo gyvenimo šeimininkai, savo dalios kalviai ir neatiduosime pasaulio bepročiams savo protų – tol atsilaikysime prieš trampizmą.

– AUDRIUS SABŪNAS –

ŠIAURĖS ATĖNAI
2025 m. kovo 14 d. Nr. 5 (1453)

Peterio Falko mirtis

Prieš važiuodamas prie jūros visada neužmiegu ir vartausi lovoje, todėl šiąnakt nutariau net nesigulti ir pažiūrėti porą tris filmus. Egzaminai praėjo, mokykla pagaliau baigta. Lieka tik sulaukti likusių rezultatų, nors per daug nesijaudinu – nenoriu (noriu) girtis, bet anglų egzaminą išlaikiau puikiai. Atostogauti važiuosime su mamos drauge, jos dukra ir mano sese; mama atvažiuos vėliau. Mūsų šeimos prieš daug metų susipažino Pervalkoje (ten važiuojame ir dabar), mergaitės, dabar jau didelės, tapo geriausiomis draugėmis ir bendrauja iki šiol. Aš buvau susidraugavęs su mamos draugės sūnumi, bet mūsų ryšiai jau seniai nutrūkę. Šiemet pirmą kartą gyvensiu atskirame kambaryje, ir kiti poilsiautojai pagaliau nebelaikys manęs mažvaikiu.

Iš pradžių peržiūriu trijų valandų karinį filmą „Vienu tiltu per toli“ („A Bridge Too Far“). Nuobodokas, bet ištveriu iki galo. Gal ir ne visada pavyksta išlaikyti dėmesį, bet vis tiek galiu užsidėti pliusiuką: atsisiunčiau seniai, dabar pagaliau galėsiu ištrinti, kad nebeužimtų vietos kompe. Antrasis – „Dangus virš Berlyno“ („Der Himmel über Berlin“) – pasirodo kur kas įdomesnis. Pagaliau užpildžiau didelę išsilavinimo spragą. Mane patraukia ne tik svajinga atmosfera ir puiki muzika, bet ir vienas trumpai pasirodantis personažas. Toje scenoje praeiviai sušunka: „Juk čia Kolambas!“ ar panašiai. Pasigūglinęs sužinau, kad buvo toks detektyvinis serialas. Leitenantas Kolambas meistriškai išnarpliodavo žmogžudystes, o serialas buvo kuriamas 35 metus. Pagrindinis aktorius Peteris Falkas šiame filme iš esmės suvaidino save – veikėjas buvo taip prilipęs, kad praeiviai, atpažinę Berlyne, kreipėsi Kolambo vardu. Tiesa, iš tikrųjų taip nebuvo, bet scena vis tiek įtikina. Falko biografija irgi įdomi. Kūdikystėje sirgo vėžiu ir dėl to neteko vienos akies, bet karjerai tai visai nesutrukdė. Pasidomiu, kur dar jis vaidinęs. Labiausiai sudomina filmas „Paveikta moteris“ („A Woman Under the Influence“). Parsisiunčiu, kad būtų ką žiūrėti Pervalkoje.

Naktis praeina greitai. Išvažiuoti ruošiamės gana anksti. Nuo pat ryto niaukstosi, oras visai nedera dešimties dienų pamainai poilsinėje prie jūros. Mamos draugė Lina vairuoja seną juodą „Renault 19“. Vietos mažai, bet mašina atlaiko prie kablio pritvirtintą stovą su pora dviračių. Greitai susikrauname daiktus ir išvažiuojame. Aš sėdžiu priekyje, mergaitės gale. (Kodėl visada vadinu mergaitėmis? Juk jos jau paauglės.) Visą laiką lynoja, bet kelionė neprailgsta. Persikėlę keltu, nuoširdžiai pasikalbame apie Linos sūnų Tomą. Kaip sakiau, vaikystėje buvome geriausi draugai.

– Ar Tomas dar nešioja ilgus plaukus? – pasidomiu, nes pats neseniai atsiauginau ilgą šukuoseną.

– Jis tos kasos visai nekerpa, nors jau pradėjo retėti. Bus plikas kaip tėvas. Jo plaukai ne tokie vešlūs kaip tavo.

Ji nežino, kad man jau irgi retėja, nors tik iš kairio šono. Nesuku galvos, nes manau, kad taip ir liks: to aktoriaus užkimusiu balsu plaukai praretėję lygiai taip pat, bet jau daug metų nesikeičia.

Vos atvažiuojame, numinu prie jūros. Nors ryte lijo, pirmą dieną reikia išsimaudyti. Vanduo šaltas, bet malonus, bangos didelės – pasijuntu lyg naujai gimęs, nemiegotos nakties kaip nebūta. Prisėdu ant rąsto ir puolu šukuotis, kad nesusiraitytų plaukai. Skiriu per vidurį, bet tos dvi priekinės sruogos vis „atsiklijuoja“ ir atrodo prastai. Anksčiau taip nebūdavo. Na, tiek to. Rytoj ruošiuosi eiti į Nidą ir pakeliui išgerti 8 alaus.

Geram žygiui reikia dviejų dalykų: gero oro ir muzikos. Šiandien laukia abu: nuo ryto šviečia saulė; eidamas ruošiuosi iš eilės perklausyti visus iš eilės grupės „Talk Talk“ albumus. Taip dariau prieš mėnesį, dviračiu važiuodamas į Nemenčinę. Kelionė praėjo labai smagiai, noriu pakartoti. Grupės vokalistas Markas Hollisas – labai įdomus žmogus. Iš pradžių kūręs visišką (nors ir gerą) popsą, vėliau perėjo prie improvizacinės muzikos ir kaip reikiant pakraupino įrašų bendrovę, nes grupė buvo pasirašiusi sutartį dviem ar trims albumams į priekį. Šie tikėjosi komercinio popso, o gavo du įrašus, kurie visiškai neatsipirko, bet vėliau buvo pripažinti šedevrais. 1998-aisiais išleidęs solinį albumą, Hollisas nebedavė nė vieno interviu ir tik kartą buvo nufotografuotas viešai. Kaži, ką jis veikia dabar?

Vis dėlto svarbiausia – alus. Šįkart dviračiu nevažiuosiu, todėl galėsiu gerti ramiai. Kitaip gali blogai baigtis (kaip Kernagio mirties ir bėgimo iš pamokų dieną, kai, prigėręs alaus ir tekilos, vos neatsitrenkiau į mašiną, o šią vairavę marozai išlipo ir atskaitė moralą, nors pasirodė supratingi, t. y. nedavė į galvą; kaip po kalbėjimo įskaitos, kai prisidegustavęs klasioko tėvo naminio vyno pargriuvau Čiurlionio gatvėje, nusibrozdinau kelius ir ranką, o ramindamas padėti susiruošusį dieduką atsakiau: „Viskas gerai, aš girtas“; kaip anglų egzamino išvakarėse, kai su bendravardžiu draugu numynėme į Trakus ir bandėme grįžti ištuštinę „Tauro“ bambalius, aš neišlaikiau pusiausvyros ir dėjausi ant kelkraščio, nulėkė vairas, išsikviečiau patėvį, kad parvežtų, draugas atsisakė važiuoti kartu, nuvirto į griovį, susilaužė raktikaulį ir dabar turės visą gyvenimą po oda nešioti metalinę plokštelę).

Visą kelionę apgalvoju iš anksto: 4 skardines pasiimsiu Pervalkoje, dar 4 – Preiloje, kad kuprinė nebūtų per sunki. Apsirūpinu atsargomis ir dviračių tako pradžioje, vos išėjęs iš Pervalkos, iškart už „Baldininko“ ir „Karalienės Luizės“ poilsinių, atsikemšu pirmą skardinę. Ją ištuštinu dar nepriėjęs Karvaičių kopos, bet čia prispiria bėda. Ir ne bet kokia, o didelė. Dar bandau kentėti, bet suprantu, kad nieko neišeis. Bėgu į erškėčių krūmus. Laimei, turiu servetėlių.

Koks palengvėjimas! Dabar ramiai atsikemšu antrą skarbą ir išgeriu ją nė nepriėjęs Preilos parduotuvės, ten pasiimu dar keturias, kaip ir buvau žadėjęs. Kol kas viskas vyksta pagal planą, išskyrus tą nedidelį nemalonumą erškėčių krūmuose. Kai Hollisas gailiu balsu užtraukia „Life's What You Make It“ iš grupės trečiojo albumo, aš jau įpusėjęs ir kelią, ir alų.

Atgal grįžtu palei jūrą, perėjęs Nidos pliažą baigiu alų, o prieš pat Preilą paskambina mama. Kalbamės apie mano klasiokus ir jos draugių vaikus, šiemet irgi baigusius mokyklą. Pasidžiaugiu, kad anglų egzaminą išlaikiau geriau už kai kuriuos pažįstamus iš licėjaus. Dar labiau džiaugiuosi, kad mama nė neįtaria, koks aš girtas. Tiksliau, išvis nesupranta, kad girtas. Liežuvis visai nesipina, iš balso atrodau visiškai blaivus. Matyt, intensyviai eidamas labai stipriai neapsvaigau.

Grįžęs į Pervalką pasijuntu pusblaivis. Nuotaika vis dar gera, bet po truputį pradeda imti nuovargis. Poilsinėje užeinu pas Liną, mergaitės kažkur išėjusios (kokios dar mergaitės?!). Pasiūlau jai pažiūrėti seną *film noir* „Laura“ ir pasidarau kavos. Iki galo neišblaivo, bet bent jau užgožia alkoholio kvapą. Filmas gražiai nufilmuotas, bet pusę veiksmo sugebu pražiopsoti – niekaip neatsidžiaugiu, kad Lina irgi visai nenutuokia apie mano girtumą!

Kitą rytą pachmielo beveik nejaučiu, tik neaiškų nerimą. Todėl lieku sėdėti namie. Už lango šviečia saulė. Pasižiūriu „Paveiktą moterį“. Filmas juokingas kaip komedija. Kartais primena šeimos balius, smagu stebėti pagrindinės veikėjos beprotybę, o Peteris Falkas čia visai neprimena genialaus detektyvo ir puikiai vaidina nervų nelaikantį statybininką. Visi personažai atrodo tikri, kitaip nei Holivudo filmuose. Pakenčiamą nuotaiką sugadina dokumentiką primenantis Šarūno Barto filmas „Koridorius“. Buvau skaitęs, kad neblogas, atseit beveik prilygsta „Trims dienoms“ (irgi niūrokas reikalas). Nieko panašaus, mane apima visiška neviltis. Nesu matęs nieko depresyvesnio.

Kitą dieną važiuojame į Klaipėdą. Lina nori aplankyti jaunystės drauges. Mašiną paliekame Kuršių nerijoje, kad nereikėtų mokėti už keltą. Sumanu, aš irgi taip daryčiau! Persikėlę per marias, pereiname centrą ir išlendame į Taikos prospektą. Čia dar nė karto nevaikščiojau. Klaipėdos miegamieji rajonai atrodo kur kas nykesni už Vilniaus.

„Mergaitės“ eina iš paskos, bet aš jų nepastebiu. Mes niekada nesikalbame.

– Gal čia pagaliau susirasiu paną, – staiga išsprūsta man.

– Žinok, Klaipėdoje merginos labai daug dažosi. Ne taip kaip Vilniuje, – protina Lina.

Dairausi į bendraamžes praeives, bet jų išvaizda man visai nekliūva. Viskas su jomis gerai.

Pagaliau ateiname į Linos draugių butą. Abi paralimpietės, viena sportininkė (sunkiai vaikšto), kita jos trenerė. 1992-aisiais abi dalyvavo Barselonos olimpiadoje, o dabar jau pusamžės. Gyvena gerai: gauna nemažą rentą ir nedirba. Turi dvi gerai įmitusias kates, viena britų trumpaplaukė, kita – persų mišrūnė ar kažkas panašaus. Lyties neįsimenu. Pasirodo, aš visai joms nealergiškas, todėl galiu niurkyti ir glostyti į valias. Katės pakaitomis lipa man ant kelių. Paskui Linos draugės pavaišina skaniu kugeliu. Suvalgau dvi porcijas ir prisikemšu deserto – torto su kava. Į Pervalką grįžtame be nuotykių, t. y. nėra ko pasakoti.

Taip ateina Joninės. Šiai šventei kaip visada turiu didelių planų. Kartais jie baigiasi vėmimu, bet šiandien pasirūpinsiu, kad taip neatsitiktų. Laiko ne per daugiausia, todėl prieš užsidarant parduotuvei numinu į Nidą. Ir vėl klausausi „Talk Talk“, nors šįkart tik popsinių albumų – kad nuotaika būtų šventiškesnė. Nidos „Maximoje“ iškart einu į alkoholio skyrių ir pasiimu 0,7 litro bonką „Žalių devynerių“. Taip nusprendžiau iš anksto. Kodėl? Nes šitas stiprus gėrimas nėra toks šlykštus, kad reikėtų zagirono. Kad nepadauginčiau, žadu kas pusvalandį išgerti po maždaug 50 gramų – tiek, kiek vienu kartu telpa prisisėmus į burną. Tik kad apšilčiau, pirmus tris gurkšnius nuryju beveik iškart, pakeliui į Pervalką. Beveik negraužia gerklės ir net nepurto, o nuotaika po truputį ima taisytis.

Susirenkame miškelyje, kažkas užkuria laužą. Ateina ne tik Lina su mergaitėmis: dar yra keletas nepažįstamų ir viena šeima, nuo seno man pažįstama iš Pervalkos. Susitinkame beveik kasmet, nes visi dažniausiai atostogaujame per Jonines.

Dabar man nerūpi nė vienas tų žmonių. Aš ne koks mažvaikis, kad trainiočiausi su tėveliais ir jų mažais vaikais. Kuprinę visą vakarą laikau ant pečių, kad galėčiau slapta gurkštelėti „eidamas į tualetą“. Butelis jau pustuštis, o aš dar visai blaivus. Džiaugiuosi, kad tiek daug pakeliu, juk reikia tik paskirstyti, ir visa naktis bus smagi. Jokių atminties spragų, jokio pykinimo, jokių nusišnekėjimų ar šlitinėjimų. Tik tolygi gera nuotaika.

Vėliau atsiduriu ant molo, kur kūrenamas kitas laužas. Čia sutinku metais vyresnį draugą Jurgį, kurį pažįstu dar nuo darželio laikų. Pasirodo, jis čia atvažiavo paatostogauti su kursiokais, nes mūsų poilsinėje studentai gauna keletą vietų už juokingą kainą. Vieną kursiokę pažįstu, nes žiemą barake kartu atšventėme Jurgio dvidešimtąjį gimtadienį. Vėliau jubiliatas išėjo, šventė persikėlė į vieno klasioko tėvo butą ir užsitęsė tris dienas, o kai grįžau namo, man pirmą kartą užėjo balti arkliai ar kažkas tokio, nes naktį atrodė, kad po kambarį skraido vaiduokliai.

Tolesni epizodai pasidaro fragmentiški. Kalbinu kažkokią gražią merginą ir jaučiuosi labai žavus, nors ji su manimi bendrauja tik iš mandagumo. Molas, laužas, lempos, linksma, daug žmonių, viskas sukasi. Pabudęs savo kambaryje nesuprantu, kaip čia atsidūriau. Nuotaika pakenčiama, tik nėra jėgų. Reikia alaus.

Pasiėmęs iš parduotuvės keturias skardines, prisėdu ant suoliuko prie marių. Šviečia saulė. Dar tik vienuolika. Kodėl dažniau negeriu kitą rytą? Jaučiuosi blaivus, tik nuotaika geresnė – jokių įkyrių minčių, jokių rūpesčių. Pralinksmėjęs užeinu ant molo, kur stovi tik vienas pagyvenęs žvejys.

– Kaip kimba? – klausiu pajutęs begalinę meilę visiems žmonėms.

– Prastai...

Grįžtu prie savo suoliuko ir toliau geriu alų. Pro šalį praeina pusamžė moteris su mielu šuniuku, primenančiu lapę.

– Atsiprašau, kokia šito šuns veislė? – smalsauju.

– Nežinau, gal koks špicas. Negaliu pasakyt.

Tada apeinu ratuką aplink Pervalką. Per ausines klausausi grupės „The Clash“ albumo „Sandinista“. Neseniai mačiau dokumentiką apie vokalistą Joe Strummerį, netikėtai mirusį nuo širdies ydos. Jo aukšta kakta buvo panaši į mano, tik gyvenimas kur kas įdomesnis. Filme sakė, kad šiuo eksperimentiniu albumu grupė gerokai nutolo nuo jiems įprasto pankroko. Pirmasis gabalas „The Magnificent Seven“ tiesiog veža, o kitos dainos vidutinės, todėl išjungiu.

Apėjęs ratą vėl išeinu į pamarį ir sustoju prieplaukoje baigti paskutinės skardinės. Pro šalį einanti mergina su didelėmis ausinėmis ir džinsiniu švarkeliu nedviprasmiškai nusišypso tiesiai man į akis. Regis, paeis. Dar nė vienos nesu užkalbinęs gatvėje, bet šįkart tikrai pasiseks. Greitai ją pasiveju ir sakau:

– Gal norėtumėt išgert su manimi alaus? – Girtas visada galvoju, kad pagarbiai kreipdamasis į nepažįstamas panas atrodau labai kietas.

– Jo, aišku.

Prisėdame nedidelėje prieplaukoje Pervalkos gale. Sužinau, kad jos vardas Kristina. Baltarusė, atostogauja su seneliais. Turėjo skiauterę, bet dabar bando atsiauginti plaukus, todėl skiria juos per vidurį, šukuojasi žemyn ir nešioja kasą. Net neįtarčiau, kad ten slypi skiauterė.

– Aš irgi trainiojausi su pankais!

Domiuosi, ar turime bendrų pažįstamų, bet taip ir lieka neaišku. Paklausiu, ar nieko tokio, kad mano nosis kreiva (ją buvo sulaužę skinhedai).

– O koks skirtumas?

Mane užplūsta dar didesnis pasitikėjimas. Pasiūlau nupirkti alaus.

– Gal gali paimt man cizų? Man neparduoda.

– Tai kiek tau metų?

– Šešiolika.

Blemba, juk aš neprasidedu su malalietkomis. Ji dviem mėnesiais jaunesnė už sesės draugę! Vis dėlto tik pasistebiu, kad atrodo vienmetė, ir nueinu į parduotuvę. Ji prašė nupirkti pakelį mėlyno „Kent“, o sau pasiimu dar keturias skardines „Utenos“ mėlyno. Visur mėlyna. Kristinos džinsai ir švarkelis irgi mėlyni.

Atiduodu Kristinai cigaretes, grįžtame į tą pačią vietą. Aš mečiau rūkyti žiemą ir nuo tada nė karto neužsimaniau. Ir alaus daugiau telpa, mažiau vemiu.

Ji rodo savo randą iškirptėje, kur buvo užpūliavęs auskaras, pasakoja, kaip nakvodavo stotyje, vėliau besirausdama po kuprinę lyg tarp kito išsitraukia praluptą pakelį kontraceptikų. „Smagi pana“, – galvoju. Alus taip gerai kalė į galvą, kad jaučiuosi kaip rojuje.

Tada išsiruošiame prie švyturio, link Negyvųjų kopų. Man smagu eiti Kristinai iš paskos, džinsai jai puikiai tinka, nesuprantu, apie kokį antsvorį kalbėjo. Prisėdę prie marių pasilaižome, liežuvyje ji turi auskarą. Kažką kalbamės, bet aš susivertęs jau šešias skardines. Jai reikia grįžti pas senelius.

Palydžiu Kristiną į Pervalką, apsikeičiame telefono numeriais. Tada vėl sutinku darželio draugą ir jo kursiokus. Pasisveikinęs iškart pasigiriu:

– Ką tik nusikabinau paną, sėdėjom prie švyturio.

– Nekalbėk nesąmonių, – atrėžia vienas jų. Kodėl netiki? Kas su manimi ne taip?

Tada Jurgis man sako: ►

Žmogus, kuris slėpė savo nuopelnus Lietuvai

Vartydamas knygas aptikau, kad kovo 19 dieną sukaks keturiasdešimt metų, kai Anapilin iškeliavo astronomas Antanas Juška (1902–1985). Tai žmogus, kurio vardą ir pavardę kadaise žinojo net tie, kuriems žvaigždėmis nusėtas dangus nerūpėjo. Kasdieną versdami tais laikais pamėgtų sieninių kalendorių lapelius jie nuolat aptikdavo astronomo pavardę, jo trumpus pasakojimus apie planetas, kometas arba žvaigždes, kosmoso tyrimus. Kur kas daugiau astronomiją populiarinančių straipsnių Antanas Juška paskelbė laikraščiuose, žurnaluose, knygose. Jų suskaičiuota daugiau nei devyni šimtai. Pirmąjį straipsnį „Pasaulio išsirutuliojimo teorijos“ paskelbė būdamas septyniolikos metų, paskutinę knygą „Saulės šeima“ spėjo pabaigti prieš mirtį ligoninėje.

Dabar Antaną Jušką vargu ar daug kas prisimena – net nuo mirties pernelyg daug laiko praėjo. O prisiminti vertėtų, nes jis buvo ne tik visiems žinomas astronomas, bet ir kultūros žmogus, kruopščiai slėpęs savo nuopelnus Lietuvai.

Su juo susipažinau pradėjęs dirbti Vilniaus planetariume, ir iki tol legenda man buvęs astronomas galop tapo artimas. Planetariumą jis vadino savo antraisiais namais, pasišnekėti užsukdavo beveik kas savaitę, nesyk man teko buvoti jo namuose. Bendravau bemaž aštuonerius metus, bet tik praėjus septyniolikai metų po jo mirties sužinojau, kad jis buvo ne tik astronomas, bet ir žmogus, nepaprastai daug prisidėjęs prie mokslo, švietimo ir kultūros plėtros pirmuoju Lietuvos nepriklausomybės laikotarpiu. Tuščiai medalių ir ordinų niekas niekam neduoda, o Antanas Juška jų gavo net keturis: Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečio jubiliejinį medalį, Švedijos karalių Vazų III laipsnio ordiną, Prancūzijos Garbės legiono ordiną, Belgijos Karūnos komandoro ordiną. Bet apie savo nuopelnus jis niekada neužsiminė, kaip ir apie tai, kad prieš pradėdamas dėstyti Kauno universitete jis ne tik mokytojavo, bet ir buvo Pasvalio, Vilkaviškio, Biržų, kelių Kauno gimnazijų direktorius, kad būtent jo atkakliomis pastangomis Biržuose iškilo naujas gimnazijos pastatas, kad beveik porą metų vadovavo Kauno Valstybės teatrui, o 1934–1937 metais buvo Lietuvos Respublikos švietimo ministerijos Kultūros departamento direktorius. 1939 metais Antanas Juška buvo paskirtas įgaliotiniu kultūros ir švietimo reikalams Vilniaus krašte, ir tuo vargu ar reikia stebėtis, nes dar 1932 metais jis įsitraukė į Vilniaus vadavimo sąjungos veiklą, o 1935–1939 metais šiai sąjungai net vadovavo, 1940 metais išleido garsiąją knygą „Vilniaus byla“, kurioje detaliai išanalizavo Lietuvos ir Lenkijos istoriją, šių šalių santykius.

Visa tai sužinojau tik tada, kai mokslo istorikės doc. dr. Stasės Matulaitytės pastangomis buvo parengta ir išleista knyga „Astronomas Antanas Juška“ (Vilnius: Teorinės fizikos ir astronomijos institutas, 2002). Joje greta buvusių bendradarbių, draugų ir mokinių bei vaikų ir vaikaičių prisiminimų apie šį iškilų astronomą ir Stasės Matulaitytės sudarytos išsamios bibliografijos yra ir paties Antano Juškos atsiminimai. Deja, ne visi. Nors ir žadėjo, visų parašyti nespėjo...

Pasikartosiu – Antanas Juška apie savo praeitį beveik nekalbėjo. Ilgokai nežinojau net to, kad iš jo buvo atimtas filosofijos mokslų daktaro laipsnis, kurį 1929 metais už disertaciją „Regimasis šviesumo pasiskirstymas Saulės diske“ jam suteikė Getingeno (Vokietija) universitetas. Nepaisant to, visi jį vadino tik Daktaru, taip jį ir aš vadinau, kitaip kreiptis į jį tiesiog negalėjau.

Čia reikia paaiškinti. Net XX amžiaus viduryje dar buvo gaji viduramžius siekianti tradicija pirmąjį bet kurios srities mokslinį darbą vadinti filosofiniu. Tad ir Antanui Juškai buvo suteiktas filosofijos, o ne astronomijos mokslų daktaro laipsnis, dėl to jis kartais sielojosi. Beje, ši tradicija kai kur išliko ir iki šiol.

Ilgai stebėjausi, kodėl iš žmogaus, kuriam politika tarsi visai nerūpėjo, buvo atimtas mokslinis laipsnis. Išsikalbėjome tik Maskvoje vykusios mokslinės konferencijos metu. Viešbutyje mus apgyvendino viename kambaryje, vakarais laiko pokalbiams buvo. Štai tada ir sužinojau, kad Daktaras mokslinio laipsnio neteko po to, kai Petras Cvirka parašė piktą pamfletą „Juška auksaburnis, arba Daktaras nepraustaburnis“. Jame rašytojas Daktarą apkaltino tuo, kad per „Amerikos balso“ radiją jis pasakęs antisovietinę kalbą.

Prisipažinsiu, tai išgirdus man nejauku tapo. Mat esu nors ir labai tolimas, bet Petro Cvirkos giminaitis. Būnant vaiku nesyk teko viešėti rašytojo gimtinėje Klangiuose. Atmintin įsirėžė ir mamos pasakojimas, kad mano senelis užstalėje pakeldavo taurelę ir tardavo: „Sveikas, Cvirka!“ O jam atsakydavo: „Į sveikatą, Čičirka!“ Mano senelis, kurio niekada neregėjau, buvo Jurgis Čičirka.

Pasakiau apie tai Daktarui. Pridūriau, kad nežinojau, jog mano pamėgtas rašytojas buvo toks aršus sovietinio režimo gynėjas. Turbūt niekada nepamiršiu jo žvilgsnio – įdėmaus ir sutrikusio. Daktaras ilgokai tylėjo. Pagaliau tarė, kad dėl to aš neturiu jaudintis. Petras Cvirka galbūt apsiriko, gal kuris nors kitas Antanas Juška per „Amerikos balsą“ kalbėjo, Antanų Juškų yra ganėtinai daug, o štai Petras Cvirka pamanė, kad astronomas kalba...

Jau tada supratau, jog Daktaras bandė Petrą Cvirką teisinti tik dėl manęs, kad man nebūtų skaudu. Tas dėmesys žmogui, tas jautrumas buvo bene ryškiausias Daktaro bruožas. Ilgokai maniau, kad tai pastebėjau tik aš, bet perskaitęs prisiminimus apie jį supratau, kad šį Daktaro charakterio bruožą pastebėjo visi, kam teko su juo bent trumpai pabendrauti.

Ypač sunkūs Daktarui buvo paskutiniai karo metai ir pokaris. Jį suimti ketino dar 1943 metais, bet laiku buvo perspėtas. Tad iš Kauno spėjo pabėgti (jis pats rašė – pasprukti) į Ramygalą, kur kadaise baigė pradžios mokyklą, kur mokytojavo būdamas dar visiškai jaunas. O 1945 metais pasislėpti jau nepavyko, Daktarą suėmė. Tiesa, neištrėmė ir nesušaudė, bet įkalino Lukiškių kalėjime, ten jis išbuvo devynis mėnesius. Paleido neradę kaltės. Nors apie tai jis neprasitarė, bet kažkodėl manau, kad jam padėjo buvę jo mokiniai, kaip ir anksčiau yra buvę.

Iš kalėjimo paleido, bet Vilniaus universiteto ir kitų aukštųjų mokyklų durys jam buvo užtrenktos. Beveik dvylika metų teko dirbti kasininku, buhalteriu – valgyti juk reikia visiems. Užtrenktos buvo ir laikraščių, žurnalų bei leidyklų redakcijų durys. 1944–1956 metais nebuvo išspausdintas nė vienas Daktaro straipsnis, nė viena knyga. Tiesa, buvo išleistos kelios iš vokiečių, rusų, prancūzų kalbų Daktaro išverstos knygos, tarp jų ir iš prancūzų kalbos jo išverstas Stendhalio romanas „Raudona ir juoda“, bet vertėjo pavardė nenurodyta. Arba buvo rašoma kokia nors išgalvota pavardė, arba išvis nerašoma. Tai irgi buvo Petro Cvirkos užsipuolimo pasekmė.

Apie tai, kad Antanas Juška yra ir vertėjas, irgi sužinojau tik kelionės į Maskvą metu. Tik tada supratau, kodėl jam taip rūpi taisyklinga lietuvių kalba. Daktaras rengė ir redagavo lektoriams bei astronomijos mokytojams skirtą Lietuvos „Žinijos“ draugijos periodinį leidinį „Astronomija ir kosmonautika“. Labai pykdavo aptikęs rašybos ir stiliaus klaidų. Tekstų autoriams liepdavo jas ištaisyti, bet dažniausiai taisyti jam pačiam tekdavo. Tą jis darė nepaprastai kruopščiai, kartais tekstus tiesiog perrašydavo. Vėliau šį darbą perleido man. O sykį pamokė: „Rašyti reikia taip, kad ir piemuo suprastų, ir profesorius nepapeiktų.“ Deja, nedaug kas taip kalbėti ir rašyti sugeba...

Dėmesys lietuvių kalbai Antanui Juškai turbūt išliko iš tų laikų, kai jis pats mokėsi. Retas mokytojas tada kalbėjo lietuviškai, buvo dėstoma rusų kalba. Panevėžio realinėje mokykloje net vokiečių ir prancūzų kalbos mokytojai tekstus liepdavo versti ne į lietuvių, o į rusų kalbą. Ir tik Panevėžio gimnazijoje po kurio laiko pradėta dėstyti ir lietuviškai. Bet lenkiškai šnekantys panevėžiečiai panoro, kad gimnazijoje rusų kalbą pakeistų ne lietuvių, o lenkų kalba. Laimei, lietuvių dauguma buvo, jie nepasidavė. Bet rusų ir lenkų kalbos jau buvo spėjusios giliai įleisti šaknis, ir tik didelėmis pastangomis tos kalbos palengva buvo išstumtos. Prie to prisidėjo ir Antanas Juška. Pavyzdžiui, 1927 metais tapęs Vilkaviškio gimnazijos direktoriumi jis bematant suorganizavo lietuvių kalbos kursus – paaiškėjo, kad net aukštas pareigas einantys valstybės tarnautojai nemokėjo rašyti lietuviškai, net ir skaitė silpnai. Ne ką geriau buvo netgi Kaune, ką ir kalbėti apie Vilnių. Todėl jis visur, kur tiktai dirbo, ne vien astronomija rūpinosi, jam rūpėjo ir lietuvių kalba, lietuvybė. Gimnazijose, kurioms vadovavo, rengdavo saviveiklos vakarus, kviesdavo Šiaulių ir Klaipėdos dramos teatrus, organizuodavo susitikimus su lietuvių rašytojais. Toks – lietuvių kalbos ir kultūros puoselėtojas – jis išliko iki pat paskutinių savo dienų.

Antanas Juška kruopščiai taisė ne tik lietuvių kalbos klaidas. Ne mažiau reiklus, o gal ir dar reiklesnis jis buvo moksliniams faktams bei jų interpretacijoms, pastebėdavo net menkiausias klaidas. Bet, užuot teksto ar paskaitos autorių išpeikęs, pirmiausia pagirdavo už tai, kas yra gerai, ir tik tada pasiūlydavo darsyk patikrinti ir patikslinti skaičius, datas arba pavardes, pasidomėti naujesnėmis žiniomis. Nieko niekada neužgaudamas ir juo labiau neįžeisdamas, jis buvo reiklus ir labai atkaklus. Tais laikais, kai visko trūkdavo, kai baldams ar automobiliui nusipirkti tekdavo laukti eilės, Daktaras nepailsdamas vaikščiojo pas „Žinijos“ draugijos, kuriai priklausė Vilniaus planetariumas, vadovus, į Vilniaus miesto savivaldybę ir net į ministerijas, ir nesyk jam pavyko išreikalauti to, ko planetariumui ir jo darbuotojams labiausiai reikėjo. Nors iš jo buvo atimtas mokslinis laipsnis, Daktaro autoritetas buvo didžiulis. O ir tada, kai dar žengė pirmomis savo karjeros pakopomis, pasižymėjo reiklumu ir atkaklumu. Atmetė jau pradėjusio garsėti architekto Vytauto Landsbergio-Žemkalnio Biržų gimnazijos projektą, išsireikalavo, kad jis būtų pakeistas, pradėjo Biržų gimnazijos statybą nesuderinęs pakeisto projekto su ministerija. Ministerijos klerkai užsiuto, ir tik Biržų savivaldybės dėka jis liko iš pareigų nepašalintas. O po poros metų pagal tą patį Antano Juškos išsireikalautą projektą buvo pastatyti ir Panevėžio 2-osios vidurinės mokyklos rūmai...

Aš gimiau baigiantis karui, todėl apie prieškario Lietuvą žinau tik iš literatūros ir tėvų, tetų bei dėdžių pasakojimų. Bet nuo vaikystės atmintin įsirėžė toks žmogaus apibūdinimas: „Jis – smetoniškas inteligentas.“ Tai štai, mano supratimu, Antanas Juška buvo tikras „smetoniškas inteligentas“ – labai išsilavinęs, visada pasitempęs, tvarkingas, santūrus, pareigingas, išmanantis etiketą ir jo paisantis, gebantis jautriai reaguoti į žmogaus skausmą ir problemas. Būtent tokį aš jį pažinau. Ir visą laiką jaučiau, kad giliai širdyje Daktaras slepia nuoskaudą – nuoskaudą dėl atimto mokslinio laipsnio, atimtos galimybės dirbti mokslinį darbą. Tą nuoskaudą, kaip ir savo nuopelnus, jis atkakliai slėpė. Gal bijojo sovietinių širšių lizdą sujudinti, aš nežinau. Paskutinį sykį jį regėjau ligoninėje besidžiaugiant dar dažais kvepiančia knyga „Saulės šeima“. Mačiau jį ir rašant tą knygą – tiek ligoninėje, tiek sodo namelyje, kurį teisingiau būtų lūšnele pavadinti. Likus pusmečiui iki Daktaro mirties ten viešėjau kartu su žmona. Ją labai domino prieškarinių laikų valgiai, papročiai, etiketas, ir Daktaras noriai apie tai pasakojo. Gailiuosi, kad to pasakojimo neužsirašiau. Bet iki šiol prisimenu didžiulę Daktaro nostalgiją – nostalgiją tų laikų, kai išsilavinusio žmogaus veiklą ir darbą valstybė tinkamai vertino, kai žmonės gerbė vieni kitus, kai jie paisė svetimų pažiūrų, buvo pareigingi, santūrūs. Gaila, kad Daktaras neišgyveno iki Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, – nežinia, ką jis pasakytų apie dabartinius laikus, dabarties žmones...

– SAULIUS KANIŠAUSKAS –

– Galvojam eit pasėdėti į miškelį, gal nori kartu?

– Tai aišku!

Pakeliui bendrauju su Jurgio kursiokais, kalbu dar sklandžiai. Kažką juokaujame. Miške prisėdame pagerti ant rąsto. Jie kažką šnekasi, o aš tik sėdžiu ir mėgaujuosi svaiguliu. Man greitai baigiasi alus. Staiga į galvą šauna geniali mintis:

– Gal norit susimest ant litro vodkos?

Niekas neprieštarauja. Atėjęs į parduotuvę, iškilmingai kreipiuosi į amžinąją pardavėją, kuri kasmet matė, kaip augu. Pernai, pagaliau sulaukęs aštuoniolikos, išdidžiai parodžiau teises ir galėjau nupirkti cizų sau ir porai šešiolikamečių. Šiemet teisių nebeturiu, o ji viską atsimena.

– Sakykit, kokia pas jus pigiausia ir geriausia degtinė po litrą?

– Siūlyčiau „Bajorų“. Visi labai giria, bandžiau pati ir galiu rekomenduoti. – Šiandien pardavėja gerai nusiteikusi. Šalia stovinčiam pirkėjui dar spėja pridurti: – Šitą vaikinuką pažįstu nuo mažens.

– Tiesa, tiesa, – išsišiepęs linksiu galva. Vaikinukas... Na, taip, dar jaunas. Bet jau pilnametis!

Susimoku ir parnešu butelį studentams. Prisimenu pirmus porą gurkšnių, o paskui – nieko.

Pabundu apsimyžęs. Visi patalai kiaurai permirkę. Nusimetu antklodę ir prisėdu ant lovos krašto. Kiek dabar valandų? Trečia ryto... Kaip čia atsidūriau? Tada prisimenu Kristiną. Juk ji nakvodavo stotyje ir turi auskarą liežuvyje. Geria kontraceptikus. Vadinasi... galėjau užsikrėsti AIDS: kai valiausi dantis, man kraujavo dantenos, o jos pradurtame liežuvyje galėjo būti žaizda. Šūdas. Puolu gūglinti, ar įmanoma taip užsikrėsti. Iš pradžių angliškai. Randu tokį straipsnį: „Prancūzijoje užfiksuotas pirmas atvejis, kai moteris bučiuodamasi su savo vyru užsikrėtė ŽIV“. Tai visai neguodžia. Jei buvo pirmas, bus ir antras kartas. Man. Aišku, kad man. Tada pasigūglinu lietuviškai, į paiešką įvedu kažką apie užkratus. Mane kažkodėl nukreipia į puslapį apie obsesinį kompulsinį sutrikimą. Kas čia per daiktas? Įkyrios mintys... Žmogus ieško informacijos, būdų nusiraminti... Juk rašo apie mane! Tiek to, dabar nebegaliu galvoti apie AIDS, nes išprotėsiu. Pasitikrinu telefoną. Randu vėlai vakare rašytą Kristinos žinutę: „Pažiūrėk, koks gražus mėnulis.“ Visai nenoriu su ja bendrauti. Niekada. Kokia gėda, buvau toks girtas... Man taip bloga... Gyvenime nebegersiu.

Taip ir nebeužmiegu. Ryte išeinu į kiemą ir sutinku Jurgį. Jis papasakoja, kad jiems teko parvilkti mane nuo miškelio. Nesigilinu, kas ir kaip partempė namo. Man baisiai bloga. Tada netikėtai atvažiuoja mama. Buvau visai pamiršęs: ji su Lina ruošėsi apsikeisti vietomis, nes Linai reikia grįžti į darbą, o mamai kaip tik prasideda atostogos, ir kas nors turi prižiūrėti „vaikus“.

Pasirodžius mamai, dviese nuvažiuojame prie jūros, nes mergaitės kaip visada kažkur dingsta. Kai prisėdame kopose, beveik viską jai išsipasakoju. Negaliu tylėti, baisiai graužia sąžinė. Pasižadu nebegerti. Mama jaudinasi ir sako, kad man jau seniai laikas susimąstyti.

Nukelta į p. 16 ►

SMALSUS BERNIUKAS

Smalsus berniukas eina į knygų mugę

(4 dienų poema)

Ku ku, Kukuti,
Kur eini?

Pasaulin, vaikuti,
Kuris omeny!

I

Žiūrėjau knygų mugės atidarymą,
Kalbelės pagal trukmę priminė išvarymą.

Tos, kur jau po Kukučio prasidėjo...
Per jas man mintys triskart pasivaikščioti išėjo.

Ilgai kalbėjo kostiumuoti dėdės,
Net po sėdėtojais girgždėjo kėdės.

Ir supratau – ilga kaip šimtmečiai diena:
Dar tik pirma, o bus antra, trečia ir ketvirta.

O taip norėčiau į Žuveliškių turgų...
Gal šitie dėdės man nupirktų spurgų...

Na, o dabar – kas eilėje prie burtų, nuo kurių išnyksta ligos,
Kas įnirtingai klausinėja išėjimo knygos.

Dairiausi šortų, bet visi kelnėti, su sijonais –
Jokių vasarvidžių, jokios intrigos.

Ku ku, Kukuti,
Kur eini?

Pasaulin, vaikuti,
Kuris omeny!

II

Norėjau rogutėmis nuo kalniukų,
Mačiau daug damų ant kulniukų.

Norėjau bepasižibuokliaudamas,
Yriausi silkių bačkoje vis bliaudamas.

Žiūrėjau į Kukučio namą,
Norėjau atgalios pas mamą.

Norėjau atiduoti savo užpakalį laisvai kėdei,
Užleidau ją labai aukštam kažkur matytam dėdei.

Dirgėlai, tam, kuris pabandė „Euroviziją“,
Papasakojau savo *we are the winners* viziją.

Mačiau, kaip vienas džiaugės lyg laimėjęs metų knygą,
O kitas rovės plaukus gavęs penketuko špygą.

Norėjau vieną autografą gauti,
Bet paklausiau, ką kalba, ir nuėjau pas kitą jautį.

Norėjau griebt jį už ragų,
Bet rankos trumpos, minioje baugu.

Pagriebsi ne tą ragą – ką nors kitą,
Tai nuo Parulskio gausi *Rolleiflexo* plytą.

Arba paliesi grūstyje kokį nors Kmitą
Ir lėksi regbio kamuoliu link Šiauliaa pro Alytų.

Ku ku, Kukuti,
Kur eini?

Pasaulin, vaikuti,
Kuris omeny!

III

Kieno šie IŠARTI laukai?
Išsprūdo klausimas staiga...

Berniuk, nejaugi nematai,
Kokia gili ir tobula vaga!

O ką pasėsit, ką auginsit?
Smalsus berniukas pasitaikiau...

Svarbiausia ARTI ARTI ARTI –
Atminki tai, mielasis vaike!

O kaipgi rezultatas, kaipgi derlius?
Kokia nors varpa, grūdas javo?

Taip klausia tiktai mažas terlius!
Iš aukšto žodžiai sudejavo...

Ir pamačiau aš, vaikis, IŠ ARTI,
Kokie laukai tie IŠARTI...

Ku ku, Kukuti,
Kur eini?

Pasaulin, vaikuti,
Kuris omeny!

IV

Matau aš, smalsus berniukas, –
Kukutis vėl eina į knygų mugę.

Svarstau aš, smalsus berniukas, –
Irgi eisiu ant smūgio!

Ei, Kukuti, ku ku,
Einam į mugę kartu!

Stovim abu eilėje
Prie vartų, prie salių, prie blynų,

Stovim abu eilėje
Prie tualeto po cepelinų.

Ku tu manai, Kukuti?
Klausiu, smalsus mat bernutis.

Ku aš manau, bernuti,
Pasaulis jau visas ku ku!

Iš knygos mane iškrapštė
Ir liepė eit pas knygas.

Visai išėjo iš krašto,
Galėjo pasiųst pas mergas!

Marcelijus – ir tas taip nedarė,
Iš knygos manęs neišvarė!

Berniuk, bet tu pas mergas
Žingsniuok tik paskaitęs knygas!

Toj mugėj atbuvom išbuvom,
Abudu kažkaip nepražuvom.

Naują baladę
Rašo įkvėptas Kukutis.

Šatėnams ir Škatinams
Rašau aš, smalsutis bernutis.

Ku ku, Kukuti,
Kur eini?

Pasaulin, vaikuti,
Kuris omeny!

Peterio Falko mirtis

► Atkelta iš p. 15

– Žinau, žinau...

Kristina dar porą kartų parašo, bet aš neatsakau.

Grįžęs nutariu labiau pasigilinti į Peterio Falko biografiją. Negaliu patikėti savo akimis: angliškoje „Wikipedijoje“ atsirado mirties data. Birželio 23-ioji. Rašoma maždaug taip: „2011-ųjų birželio 23 dieną, sulaukęs 83 metų, Peteris Falkas mirė nuo Alzheimerio ligos.“ Joninių išvakarėse. Kai viskas dar buvo gerai. Koks keistas sutapimas, juk apie jį sužinojau tik prieš kelias dienas ir dar džiaugiausi, kad taip ilgai gyvena. Negi užgėriau taip stipriai, kad pribaigiau nepalaužiamąjį Kolambą?

Paskutinę dieną susiruošiu pareiti iš Juodkrantės į Pervalką. Noriu gyventi sveikai. Tik kas iš to – mane vis dar kamuoja mintys apie AIDS. Neabejoju, kad galėjau užsikrėsti nuo Kristinos. Į Juodkrantę nuveža mama. Pavalgome „Ąžuolyno“ viešbučio picerijoje. Šitą vietą atsimenu nuo mažens. Picos čia pačios skaniausios, nors visada valgau tą pačią – su kumpiu ir grybais. Tada atsisveikiname, ji grįžta prie mašinos, o aš nueinu iki jūros ir pradedu žygį. Šįkart einu basas. Rupus Juodkrantės smėlis bado padus, bet sukandu dantis ir einu toliau. Atstumas atrodo dvigubai didesnis nei pirmyn atgal į Nidą, nors iš tikrųjų – per pusę mažesnis. Netrukus gaunu žinutę nuo klasioko Sauliaus, išlaikiusio egzaminus geriausiai klasėje. Kol aš girtavau ir žiūrėjau filmus, jis rimtai ruošėsi. Atsimenu, prieš matematikos egzaminą pagėręs važiavau per Žvėryną ir kuprinėje turėjau dar alaus. Paskambinau Sauliui ir pasiūliau išgerti, bet jis atsisakė, nes norėjo mokytis. Aš grįžau namo, užsidariau kambaryje, baigiau dvi likusias skardines ir pažiūrėjau Todo Browningo filmą „Išsigimėliai“ („Freaks“). Jis taip mane užparino, kad norėjau iššokti pro langą, bet gyvenu pirmame aukšte.

Saulius rašo: „Labas, mes su Henriu dabar Lazdynuose, gal nori prisijungt alaus?“ Atrašau: „Aš vis dar prie jūros, galėsim susitikt, kai grįšiu.“ Nors man rūpi visai kas kita. Kristina liežuvyje turi auskarą, kai valausi dantis, man kraujuoja dantenos, jos žaizda irgi galėjo kraujuoti, ji vartoja kontraceptikus, vadinasi, turbūt užsikrėčiau AIDS.

Į Pervalką pareinu visiškai išsekęs. Padai dega nusėti pūslėmis nuo rupaus raudono Juodkrantės smėlio. Man žiauriai bloga ir baisu.

Vakare nuotaika šiek tiek pasitaiso. Prieš kelionę į Vilnių vėl nutariu nemiegoti ir pažiūrėti porą filmų, šįkart – puikiai vertinamų senų komedijų, „Brajano gyvenimas“ („Monty Python’s Life of Brian“) ir „Būti ar nebūti“ („To Be or Not to Be“). Bajeriai tokie juokingi, kad per abu filmus žvengiu balsu.

Išvažiuojame ryte, bet ne anksti. Mergaitės susėda į galą, nors kaip visada jų nepastebiu.

Mama pyksta, kad be reikalo nemiegojau, ir ji visiškai teisi – jaučiuosi šūdinai. Sustojame kažkokioje pakelės kavinėje-degalinėje. Tualete pasižiūriu į veidrodį. Mano įdegęs veidas per penkias dienas spėjo apaugti retais šeriais. Atrodau kaip bomžas... Grįžtu į salę ir prisėdu. Visi užsisakome valgyti. Pro langus spigina saulė, nėra jėgų, mama ir mergaitės piktai į mane žiūri, viskas atrodo netikra. Norėčiau padėti galvą ant šito apšnerkšto rudo stalo ir miegoti amžinai.

– IGNACIJUS DAUKŠA –

Redaktorė – Eglė Frank
(*egle.frankone@gmail.com*, +370 698 80 890).
Vertimai, „Skaitykla Nr. 5“ – Andrius Patiomkinas.
Kalbos redaktorė – Audrė Kubiliūtė.
Maketuotoja – Zita Remeikienė.
Finansininkė – Danuta Churtasenko (+370 652 87 978).
Redakcijos adresas Maironio g. 10, LT-01124 Vilnius.
El. paštas *satenai@gmail.com;* tinklalapis *www.satenai.lt.*
Dvisavaitinis laikraštis išeina penktadieniais.
Leidžiamas nuo 1990 m. vasario 7 d.

Leidžia VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“. ISSN 1392-7760.
4 spaudos lankai. Indeksas 0109. Tiražas 1 173 egz.
Redakcijos ir autorių nuomonės nebūtinai sutampa.
VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“ sąskaita banke
LT36 7300 0100 0000 7071, AB „Swedbank“.
Spausdino UAB „Respublikos“ spaustuvė,
M. Sleževičiaus g. 7, LT-06326 Vilnius.
Medijų rėmimo fondas 2025 m. suteikė 58 291 Eur
paramą laikraščio leidybai, 45 000 Eur projektui
„Žmogaus intelektas dirbtinio intelekto pasaulyje“.

MRF MEDIJŲ RĖMIMO FONDAS

KPLA NARYS